

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Současný demografický vývoj a udržitelnost penzijního systému v České republice

Contemporary Demographic Development and the Sustainability of the Pension System
in the Czech Republic

Student: Bc. Agata Drobiszová

Vedoucí diplomové práce: Ing. Milan Kaštan

Ostrava 2013

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Zadání diplomové práce

Student: **Bc. Agata Drobiszová**
Studijní program: N6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6202T027 Národní hospodářství
Specializace: 00 Národní hospodářství
Téma: **Současný demografický vývoj a udržitelnost penzijního systému v České republice**
Contemporary Demographic Development and the Sustainability of the Pension System in the Czech Republic

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Vztah demografie a penzijního systému
 3. Demografický vývoj a jeho dopad na penzijní systém v ČR
 4. Východiska udržitelnosti penzijního systému v ČR
 5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků diplomové práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

BARR, Nicholas and Peter DIAMOND. *Reforming pensions: principles and policy choices*. New York: Oxford University Press, 2008. 352 s. ISBN 01-953-1130-2.
KLUFOVÁ, Renata a Zuzana POLÁKOVÁ. *Demografické metody a analýzy: demografie české a slovenské populace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 306 s. ISBN 978-807-3575-465.
KREBS, Vojtěch, et al. *Sociální politika*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

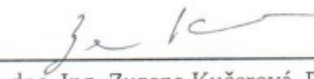
Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

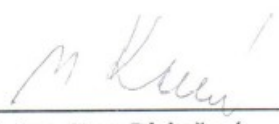
Vedoucí diplomové práce: **Ing. Milan Kaštan**

Datum zadání: 23.11.2012

Datum odevzdání: 26.04.2013



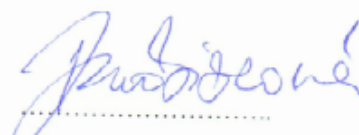

doc. Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.
vedoucí katedry


prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Prohlášení o samostatném vypracování diplomové práce

Prohlašuji, že jsem celou diplomovou práci Současný demografický vývoj a udržitelnost penzijního systému v České republice, včetně všech příloh, vypracovala samostatně.

V Ostravě dne 26. 4. 2013



.....

Bc. Agata Drobiszová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Ing. Milanu Kaštanovi za jeho odborné vedení, vstřícnost a cenné připomínky, kterými přispěl k vypracování této diplomové práce.

Obsah

1	Úvod	5
2	Vztah demografického vývoje a penzijního systému.....	7
2.1	Sociální politika.....	7
2.1.1	Základní principy sociální politiky.....	8
2.1.2	Funkce a nástroje sociální politiky	9
2.1.3	Sociální zabezpečení jako nástroj sociální politiky	11
2.2	Penzijní systémy	12
2.2.1	Koncepční východiska konstrukce penzijních systémů	12
2.2.2	Principy konstrukce penzijních systémů	13
2.2.3	Varianty konstrukce penzijních systémů.....	16
2.2.4	Existující typy penzijních systémů	19
2.2.4.1	Tradiční průběžný systém (PAYG).....	20
2.2.5	Faktory ovlivňující penzijní systémy	23
2.3	Demografie	24
2.3.1	Věková struktura obyvatelstva	25
2.3.2	Celková reprodukce populace	29
2.3.3	Populační projekce a prognózy.....	30
3	Demografický vývoj a jeho dopady na penzijní systém v ČR	31
3.1	Penzijní systém v České republice	31
3.1.1	Průběžný systém.....	32
3.1.1.1	Výpočet důchodů	37
3.1.1.2	Věk odchodu do důchodu.....	40
3.1.1.3	Valorizace důchodů.....	41
3.1.2	Důchodové spoření	42
3.1.3	Doplňkové penzijní spoření.....	44
3.2	Demografický vývoj v České republice	46
3.2.1	Porodnost.....	48
3.2.2	Úmrtnost.....	49

3.2.3	Migrace.....	51
3.2.4	Výsledky prognóz.....	53
3.3	Dopady demografického vývoje na penzijní systém v ČR.....	61
4	Východiska udržitelnosti penzijního systému v ČR.....	67
4.1	Vývoj příjmů a výdajů průběžného systému	67
4.1.1	Finanční a sociální dopady zvyšování důchodového věku.....	74
4.2	Další možná východiska udržitelnosti průběžného systému	78
5	Závěr.....	83
	Seznam použité literatury	85
	Seznam zkratk.....	93
	Seznam obrázků, tabulek a grafů	
	Prohlášení o využití výsledků diplomové práce	
	Seznam příloh	

1 Úvod

Stejně jako ve všech ekonomicky vyspělých zemích, i v České republice dochází od druhé světové války k poklesu úhrnné plodnosti žen a současně se trvale prodlužuje délka života. To způsobuje zvyšování podílu seniorů na celkové populaci, jde o tzv. stárnutí populace. Tento jev se významně dotýká problematiky penzijních systémů, obzvláště těch průběžně financovaných. Dochází totiž k poklesu zaměstnaných jedinců, kteří platí důchodové pojištění, a zároveň přibývá osob, které pobírají starobní důchod. Je tedy nepopíratelným faktem, že demografický vývoj již má či bude mít dopady na penzijní systém. Otázkou však zůstává, do jaké míry očekávané demografické změny ovlivní optimální fungování penzijního systému. A právě tato problematika, v rámci České republiky, je předmětem této diplomové práce.

Cílem této diplomové práce je zhodnotit současný demografický vývoj, který je hlavní determinant určující budoucí strukturu populace, a dopady očekávaných demografických změn na penzijní systém v České republice, obzvláště ve vztahu k udržitelnosti jeho financování. Za účelem dosažení cíle práce jsou používány především tyto vědecké metody. Ve druhé kapitole je aplikována teoretická explorace sociální politiky s důrazem na penzijní systém. Tato metoda je také použita v další části této kapitoly u demografických indikátorů, které jsou nejčastěji používány k empirickému hodnocení demografického vývoje. Ve třetí kapitole je aplikována metoda explorace současného penzijního systému v České republice. Dále jsou zde také srovnávány jednotlivé varianty prognóz demografického vývoje. V páté kapitole převládá metoda indukce.

Diplomová práce je strukturována do pěti kapitol, kde první a pátou kapitolu tvoří úvod a závěr. Druhá kapitola je věnována teoretickým východiskům, nejdříve je charakterizována sociální politika jakožto výchozí politika, od které se v zásadě odvíjejí základní principy fungování penzijních systémů. Dále jsou představeny koncepční východiska, principy a možné varianty konstrukce samotných penzijních systémů se zaměřením na průběžně financovaný systém, tedy I. pilíř. V této kapitole je také věnována pozornost demografickému vývoji, neboť významným způsobem ovlivňuje stabilitu a optimální fungování průběžného systému.

Ve třetí kapitole je popsán současný stav penzijního systému v České republice, přičemž detailnější pozornost je věnována průběžnému systému. Nejvyšší podíl vyplacených dávek z tohoto systému tvoří starobní důchody, proto jim je v této práci věnována výhradní pozornost. Následně na základě tří demografických prognóz je analyzován vývoj vybraných věkových skupin obyvatel. V práci jsou také analyzovány možné dopady těchto demografických změn na průběžný systém v České republice.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na vývoj příjmů a výdajů průběžného systému. Jsou zde také analyzovány dopady tzv. malé důchodové reformy na budoucí vývoj salda I. pilíře. K nejvýznamnější parametrické změně průběžného systému patří zvyšování důchodového věku, proto i této problematice je věnována část kapitoly. Také je zde polemizováno nad dalšími možnými východisky udržitelnosti průběžného systému.

V rámci diplomové práce je současný stav penzijního systému vnímán jako stav k 1. lednu 2013. Při vlastních výpočtech a hodnocení dopadů demografického vývoje na penzijní systém jsou využity demografické prognózy: Českého statistického úřadu (ČSÚ) z roku 2009, Burciny a Kučery (BaK) z roku 2010 a Fialy a Miskolczi (FaM) z roku 2012.

2 Vztah demografického vývoje a penzijního systému

Druhá kapitola této práce je zaměřena na teoretické vymezení vztahu demografického vývoje a penzijního systému. Je řazena do tří logicky na sebe navazujících částí. První část je věnovaná sociální politice, neboť je nezbytné definovat principy a funkce této politiky, pro správné pochopení od čeho se odvíjí a na jakých základech stojí penzijní systémy. Druhá část je zaměřena na samotné penzijní systémy. Na jejich koncepční východiska, principy a možné varianty konstrukce, se specifickým zaměřením na průběžně financovaný systém. Dále jsou zde také představeny faktory, které zásadně ovlivňují optimální fungování průběžného systému. Třetí část, orientovaná na demografický vývoj, plynule navazuje na penzijní systémy a dokládá jejich vzájemný vztah, neboť jde o jeden z hlavních determinantů ovlivňujících průběžný penzijní systém. Je zde věnována pozornost struktuře obyvatelstva a parametrům, které mají na ní jednoznačný vliv a to porodnost, úmrtnost a migrace. Pro optimální fungování průběžných penzijních systému je nezbytné znát dlouhodobý vývoj struktury obyvatelstva, který lze získat z populačních projekcí a prognóz na základě celkové reprodukce obyvatel, proto i těmto oblastem je věnována pozornost.

2.1 Sociální politika

Sociální politika je politikou primárně orientovanou na člověka, na rozvoj a kultivaci jeho žitních podmínek, dispozic, na rozvoje jeho osobnosti a kvality života. Dle Krebse (2010) jsou v současnosti nejčastěji používané dva přístupy k sociální politice.

- **Širší pojetí sociální politiky** je chápáno jako konkrétní jednání, zejména státu, ale i ostatních subjektů, kterými je ovlivňována sociální sféra společnosti. Sociální politika se tedy bezprostředně váže na životní podmínky lidí. Vymezení, je významné především pro dlouhodobé koncepční úvahy o sociální politice a souvisí s volbou typu sociální politiky. Širší pojetí sociální politiky je velice obsáhlé a komplikované, avšak také potřebné, protože nahlíží na sociální politiku jako na určitý systém s vnitřními souvislostmi a vazbami na společenské okolí.
- **Užší pojetí sociální politiky** redukuje sociální politiku na systém opatření zejména v oblasti zaměstnanosti a sociálního zabezpečení. Hlavním cílem sociální politiky v tomto pojetí je zejména reagovat na sociální rizika, respektive jejich možné negativní důsledky (např. stáří, nemoc, invalidita) a odstraňovat

sociální tvrdosti, které doprovázejí fungování tržního mechanismu (např. nezaměstnanost, chudoba).

2.1.1 Základní principy sociální politiky

Sociální politika představuje cílevědomou činnost subjektů směřující k ovlivňování či ke změně sociálního systému. „*Přitom musí respektovat určité základní principy, tj. myšlenkové postupy, vedoucí ideje, které jsou pro ni určující, které jsou jí vlastní a které se v ní také více či méně zřetelně promítají. Jejich optikou jsou nakonec posuzovány a hodnoceny efekty sociální politiky*“ (Krebs, 2010, str. 26). K nejvýznamnějším¹ principům sociální politiky patří princip sociální spravedlnosti, princip sociální solidarity, princip ekvivalence, princip subsidiarity, a princip participace (Tomeš, 2011).

➤ Princip sociální spravedlnosti

Jedná se o klíčový princip sociální politiky. Spravedlnost je zde vnímána jak v právním smyslu tzn., souhrn právních norem a zásad, ale také ve smyslu sociálním. „*Sociální spravedlnost lze vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atd.) mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny*“ (Krebs, 2010, str. 28). Je zjevné, že sociální spravedlnost je pojmem relativním a je nutno k ní přistupovat z různých hledisek, podle charakteru konkrétní sociální situace. Nelze ji tedy napasovat do obecné definice, podle které by se posuzovalo co je či není spravedlivé. „*Existují pouze naše soudy o ní, tj. o určitých myšlenkách či činech, které posuzujeme podle jejich následků – buď je považujeme, nebo nepovažujeme za sociálně spravedlivé*“ (Krebs, 2010, str. 31). Subjektivní hodnocení a vnímání sociální spravedlnosti vychází především z aktuální pozice jedinců. Lidé směřující k vyššímu sociálnímu postavení (např. podnikatelé, vysokoškoláci) a lidé, kteří vykonávají manuální, rutinní práci vnímají sociální spravedlnost rozdílně.

➤ Princip sociální solidarity

Podstata sociální solidarity vychází z toho, že člověk je sociální neboli společenská bytost a tudíž je vždy a za všech okolností do jisté míry odkázán i na druhé, je závislý na soužití společnosti jako celku (Gregorová, 1998). Sociální solidaritu je možné rovněž zkoumat z různých pohledů. V zásadě jde o rozeznávání subjektů, mezi nimiž se solidarita

¹ Existují však ještě další principy, např. Krebs (2005) uvádí princip ekvivalence.

rozvíjí (např. mezigenerační – solidarita mezi ekonomicky aktivním a ekonomicky neaktivním obyvatelstvem). Sociální solidarita může být jak žádoucí, podporující prosperitu a sociální harmonii, tak i nežádoucí, která podporuje parazitismus a sociální erozi s důsledky zpomalování ekonomického vývoje. Sociální politika musí umět oba efekty rozpoznávat a vědomě směřovat k podpoře solidarity žádoucí (Krebs, 2010).

➤ **Princip subsidiarity**

Vymezuje jaká je posloupnost různých subjektů pro přiměřené zajištění jedince. Dle tohoto principu by měl každý nejdříve pomoci sám sobě, pokud nemůže, měla by mu pomoci rodina. Dostane-li se do velkých obtíží, jsou na řadě jiná společenství a teprve posléze stát. „*Naplňování principu subsidiarity předpokládá jednak výchovu obyvatelstva k převzetí vlastní sebeodpovědnosti, jednak i reálnou sociální situaci, tj. prostor pro samostatné, vlastní odpovědné sociální chování*“ (Gregorová, 1998, str. 41). Stát by však měl ověřovat, zda jednotlivci či skupiny, které vybízí k sebeodpovědnosti jsou reálně schopné svou sebeodpovědnost také převzít.

➤ **Princip participace**

Lidé, jejichž životy jsou ovlivňovány určitými ustanoveními, dle principu participace by měli mít možnost také účastnit se přijímání a realizace těchto ustanovení. Jinými slovy člověk by měl přestat být pasivním příjemcem sociálněpolitických opatření, ale sám se na jejich tvorbě podílet. Jde o dlouhodobější proces, kdy jednatel přestává být objektem² sociální politiky, ale stává se jejím subjektem³ (Krebs, 2010).

2.1.2 Funkce a nástroje sociální politiky

Pojem funkce zde rozumíme zaměření sociální politiky na realizaci vytyčených cílů. Existují různé funkce sociální politiky a kritéria pro jejich klasifikaci se různí, proto také v literatuře není jednoznačně uznávána jejich rozdělení. Funkce se vyvíjely postupně s ohledem na čas a prostor a také individuální situaci v jednotlivých zemích. Je však nutné zdůraznit fakt, že níže zmíněné funkce sociální politiky nepůsobí izolovaně, ale právě naopak působí vždy komplexně.

² Objekty sociální politiky jsou ti jedinci, pro které jsou opatření sociální politiky určena (Krebs, 2010).

³ Subjekty sociální politiky jsou ti, kdo mají zájem a prostředky k určité sociální činnosti a zároveň mohou tyto činnosti iniciovat a naplňovat (Krebs, 2010).

➤ **Funkce ochranná**

Jde o historicky nejstarší funkci, která již řeší vzniklou sociální událost. Vyvinula se přirozeně jako hlavní účel sociální politiky čili poskytovat ochranu jednotlivcům či sociálním skupinám při řešení jejich tíživé sociální situaci (Gregorová, 1998).

➤ **Funkce rozdělovací (přerozdělovací)**

Představuje nejsložitější, ale zároveň i nejdůležitější funkci sociální politiky. Pozornost je ve většině případů směřována k příjmům, zejména důchodům a jejich redistribuci, tato funkce má však i jiný neméně důležitý aspekt a to rozdělování životních šancí, možností a situací. *„Přerozdělování sleduje zmírnění výchozího nerovného postavení lidí v míře, kterou společnost považuje za vhodnou a žádoucí. Přerozdělovací funkce je tedy spojená s řešením rozdílů a nerovností v životních podmínkách jedinců a sociálních skupinách“* (Gregorová, 1998, str. 45 – 46).

➤ **Funkce homogenizační**

Je velmi úzce spojena s funkcí přerozdělovací. Lze ji definovat jako poskytování stejných možností všem podle jejich individuálních schopností, zmírňování rozdílů v životních podmínkách a odstraňování jejich neodůvodněných rozdílů (Gregorová, 1998).

➤ **Funkce stimulační**

Cílem sociální politiky je také podporovat, podněcovat a vyvolávat žádoucí chování subjektů i sociálních skupin, a právě tento účel je zachycen ve stimulační funkci. Jde o opatření, které podporuje všeobecnou hospodářskou prosperitu a tím i stimuluje rozvoj lidského potenciálu, tím dochází také k tlumení sociálního neklidu (Krebs, 2010).

➤ **Funkce preventivní**

Jde o funkci, která je zaměřena na odstraňování příčin různých nepříznivých sociálních situací. *„Preventivní funkce sociální politiky je v současné době mimořádně významná, protože v moderní společnosti již sociální politika zdaleka není zaměřena jen na odstraňování následků nepříznivých životních situací, na ochranu a pomoc, ale především na rozsáhlou existenční prevenci orientovanou na zvládnutí životního stylu“* (Gregorová, 1998, str. 46).

Nástroje sociální politiky jsou zde chápány jako prostředky, kterými jsou naplňovány cíle sociální politiky. Spektrum používaných nástrojů je velice široké

a rozmanité. Lze je také členit dle nejruznějších kategorií, např. podle povahy (Krebs, 2010):

- **právní normy** – Listina lidských práv a svobod, zákony, nařízení vlády, vyhlášky ministerstev, kolektivní smlouvy apod.;
- **ekonomické nástroje** – opatření, které směřují k ovlivňování a přerozdělování disponibilních zdrojů, zejména fiskální nástroje, úvěrové nástroje apod.;
- **sociální dokumenty** – koncepce, plány, programy a projekty, jimiž se určují cíle sociální politika;
- **nátlakové akce** – používané k prosazování zájmů některých sociálních skupiny, např. stávky, petiční akce.

Je možno také prostředky, kterými se realizuje sociální politika uskupit do větších celků vnitřně provázaných. Zde je nejvýznamnějším systémem, který sdružuje převážnou většinu nástrojů, **systém sociálního zabezpečení**.

2.1.3 Sociální zabezpečení jako nástroj sociální politiky

Sociální zabezpečení je jedním z nejdůležitějších nástrojů realizace sociální politiky. Sociální zabezpečení je pojmem komplexním tzn., že je dále vnitřně členěný a znamená souhrn právních norem, institucí vztahů, které mají za cíl předcházet možným sociálním rizikům a odstraňovat nepříznivé následky. Lze tedy říci, že sociální zabezpečení stojí na třech pilířích, neboli třech systémových součástech (Gregorová, 1998):

- **sociální pojištění** řeší sociální situace, na které se lze připravit odložením části finančních prostředků k řešení budoucích situací – financováno z příspěvků pojištěnců, zaměstnavatelů a státu – např. pojištění v nezaměstnanosti, pojištění zdravotní, pojištění důchodové;
- **sociální podpora** se vztahuje na sociální situace, které jsou společnostmi akceptované a jsou považované jako nutné k řešení – financováno ze státního rozpočtu tzn. je založeno na sociální solidaritě – např. porodné, pohřebné;
- **sociální pomoc** je určena k zabezpečení základních životních potřeb těch jedinců, kteří se ocitli v hmotné nouzi a nemůžou tuto situaci překonat ani s pomocí své rodiny – financováno ze státního rozpočtu tzn. je založeno na sociální solidaritě – např. doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí.

Další část této kapitoly je věnována právě jednomu z nejvýznamnějších a v dnešní době nejdiskutovanějších součástí sociálního zabezpečení a důchodovému pojištění, a to penzijním systémům.

2.2 Penzijní systémy

Důchodový a penzijní systém je v literatuře často používán jako synonymum, v této práci je však penzijní systém chápán jako ta část důchodového systému, která se zaměřuje na zabezpečení lidí ve stáří, tzn. v důchodovém věku⁴.

Hlavním cílem penzijních systémů by mělo být zabezpečit adekvátní výši příjmů lidem v důchodovém věku, ale s přihlédnutím na makroekonomickou a mikroekonomickou efektivitu. Tzn. aby byla zajištěna dlouhodobá finanční udržitelnost daného systému a byly vytvářeny minimální negativní stimuly na tvorbu úspor a produktivitu práce (Barr, 2008). Tento cíl může být samozřejmě dosahován různými způsoby. Lze však říci, že ve většině zemí je realizováno zajištění jedinců pomocí tří rovin penzijního systému, často se mluví o tzv. třech pilířích penzijního systému. Před bližší charakteristikou jednotlivých pilířů je část práce věnovaná koncepčním východiskům a principům konstrukce, od kterých se odvíjely a na kterých stojí právě tyto pilíře penzijních systémů.

2.2.1 Koncepční východiska konstrukce penzijních systémů

Pro splnění cílů penzijních systémů je potřeba si odpovědět na otázku: do jaké míry se mají osoby výdělečně činné podílet na financování systému a do jaké míry se mají angažovat veřejné rozpočty? Z tohoto pohledu můžeme definovat tři postoje, a to liberální, korporativní a institucionální.

➤ Liberální postoj

Je založen na myšlence, že zabezpečení ve stáří je v zásadě soukromou záležitostí ekonomicky aktivních osob. Státy se však zavázaly zabezpečit občanům důstojné životní minimum a tedy je jejich cílem vytvořit soustavu, která by takové minimální zabezpečení garantovala. Jde zejména o formu univerzálního národního pojištění s důchody stejné výše. „*O vyšší příjmy se musí občané postarat sami povinně (Francie) či dobrovolně (ČR) cestou penzijního připojištění*“ (Tomeš, 2011, str. 174).

⁴ Resp. věk pro vznik nároku na důchod, jde pouze o společenskou konvenci, která však neurčuje, kdo je a kdo není starý. Koncepce vychází z předpokladu, že ve stanoveném věku většina lidí již nemá sílu, aby se plnohodnotně věnovala výdělečné činnosti (Tomeš, 2011).

➤ **Korporativní postoj**

Vychází z představy, že zabezpečení ve stáří je věcí zaměstnavatele a zaměstnance. Stát má pouze vytvořit takovou soustavu, která by byla inspirovaná myšlenkami soukromého životního či důchodového pojištění. Pokud by se stalo, že jedinec nezíská periodický příjem z takové soustavy, měla by mu být poskytnuta sociální pomoc na úrovni hmotné nouze. Cílem soustavy tedy má být donucení občanů, aby si na stáří našetřili sami (Tomeš, 2011).

➤ **Institucionální postoj**

Jde o spojení předchozích dvou postojů, v němž stát vytvoří systém soustav, který kombinuje povinné životní minimum (liberální postoj) doplněný povinným sociálním pojištěním (korporativní postoj) a tím zaručí zabezpečení seniorů. Cílem těchto soustav tedy je pomocí diverzifikace zdrojů zajistit jednotlivci přiměřené příjmy pro udržení individuální životní úrovně ve stáří (Tomeš, 2011).

2.2.2 Principy konstrukce penzijních systémů

Penzijní systémy stojí na několika významných principech, nelze však říci, který z principů je důležitější a který podřadný, není tedy významné, v jakém pořadí jsou uváděny. „*Podstatné je, že dobrý penzijní systém je takový, který je postaven na jejich dobré a v daných podmínkách vyvážené kombinaci*“ (Šulc, 2005, str. 16). Neplatí zde žádné mechanicky jednou pro vždy dané pravidlo, jde o strukturu principů, kterých váha a význam se mění v čase v souvislosti se změnami zkušeností a postojů žijících generací, demografickými změnami, stupněm ekonomického vývoje a mezinárodními souvislostmi (Šulc, 2005).

➤ **Princip univerzality**

Základní penzijní systém je vždy povinný, čili se vztahuje na všechny výdělečně činné osoby (zaměstnance, OSVČ⁵, cizince pracující na daném území apod.), stejně jako na všechny typy výdělečných činností. Pokud jde o tzv. dobrovolný doplňkový penzijní systém, měl by být legislativně i organizačně postaven tak, aby motivoval jedince k účasti v něm. Solidarita je v tomto případě zčásti nebo zcela potlačena, každý si spoří na vlastní účet (Šulc, 2005).

⁵ Tzv. osoby samostatně výdělečně činné.

➤ **Princip komplexnosti**

Tento princip pojednává o krytí rizika všech předvídatelných událostí sociálního charakteru, zejména tedy (Šulc, 2005):

- dosažení určitého důchodového věku v dobrém zdravotním stavu;
- nedosažení určitého důchodového věku pro dlouhodobou pracovní neschopnost;
- smrt před dosažením určitého důchodového věku (řešení případu pozůstalosti).

➤ **Princip ekvivalence (zásluhovosti)**

Šulc (2005) zde upozorňuje na dva možné extrémy, absolutní ekvivalenci, kdy na základě celoživotních individuálních plateb do systému by se určovala výsledná suma pobíraného důchodu⁶ a opomíjení ekvivalence, čili výsledný důchod není odvozen od předchozích plateb do systému⁷. Pro optimální fungování penzijního systému je nutné najít odpovídající úroveň ekvivalence (Šulc, 2005).

➤ **Princip solidarity**

Z ekonomického hlediska jde o nastavení určitého stupně přerozdělování, jedinci s nadprůměrnými příjmy dostávají v důchodu relativně méně peněz než by jim náleželo a naopak jedinci s podprůměrnými příjmy dostávají v důchodu relativně více peněz. Může se jednat o solidaritu mezigenerační (vertikální), tedy mezi produktivní a poproduktivní části populace nebo o solidaritu vnitrogenerační (horizontální), která se vytváří mezi skupinami osob s nižšími a vyššími příjmy (Šulc, 2005).

➤ **Princip přiměřené úrovně zabezpečení jednotlivých sociálních událostí⁸**

Obecně se považuje úroveň vyměřených důchodových dávek v průměru okolo 70 % příjmů⁹ před odchodem do důchodu za vhodnou hladinu pro zabezpečení stáří a plné invalidity. U nepovinného penzijního systému se tento princip mění na princip ochrany účastníka (Šulc, 2005).

⁶ Problém nastává u jednotlivců s podprůměrnými příjmy, kteří by v důchodu pobírali měsíční částku než životní minimum.

⁷ Problém nastává u jednotlivců s nadprůměrnými příjmy, pro které by se tento systém stal velice nevýhodným.

⁸ Sociálními událostmi je zde míněno stáří, invalidita a pozůstalostní penze.

⁹ Jedná se o součet všech seniorských příjmů, tzn. jak z povinného systému, tak penzijních přípojištění, životního pojištění apod.

➤ **Princip dlouhodobé finanční rovnováhy**

Jestliže je základní penzijní systém založen na tzv. průběžném financování¹⁰, pak by měla být na základě krátkodobé tak i dlouhodobé projekce přijímána taková výše příspěvkové sazby, aby byl průběžný penzijní systém udržován v rovnováze (Šulc, 2005):

$$\text{Příspěvková sazba} = (\text{Poměr počtu důchodců a plátců pojistného} \\ * \text{ náhradový poměr}) + \text{správní výdaje.} \quad (2.1)$$

Samozřejmě tento výpočet ovlivňují různé faktory jako demografický vývoj (množství lidí v produktivní a poproduktivním věku, migrační saldo apod.), tak makroekonomické ukazatele (produktivita práce, ekonomická situace, inflace apod.). Správní výdaje jsou většinou konstantní složkou. U dobrovolného doplňkového systému, který je založen fondově, tj. na kapitálovém financování, se princip modifikuje na princip bezpečného a obezřetného investování (Šulc, 2005).

➤ **Princip důvěryhodnosti, transparentnosti a dobré informovanosti**

Jednotlivci jako občané dané země musí svému penzijnímu systému věřit. „*Toto vědomí musí být trvalé, mezigenerační, veřejně sdílené jako součást sociokulturní úrovně této společnosti*“ (Šulc, 2005, str. 22 – 23). Systém by se měl vyznačovat průhledností a jasností, informace o vnitřním hospodaření, režijních a správních nákladech by měly být veřejně dostupné (Šulc, 2005).

➤ **Princip efektivní správy**

Princip předpokládá dobrý a efektivní výběr pojistného, který je dán funkční legislativou, a nejlépe on-line podchycením jak všech plátců pojistného, tak příjemců penzí (Šulc, 2005).

➤ **Princip respektování mezinárodních závazků a požadavků**

Tento princip je typický zejména pro země, které jsou členy Evropské unie, jedná se především o (Šulc, 2005):

- **princip zachování finanční únosnosti systémů**, prakticky to znamená, že náklady na systém nemohou být výrazně podprůměrné ani nadprůměrné ve vztahu k ostatním zemím EU;

¹⁰ Tzv. systém pay – as – you – go (PAYG), tj. placený a financovaný průběžně.

- **princip přenositelnosti získaných nároků**, čili penzijní systémy by měly být konstruované tak, aby nenarušovaly mobilitu pracovních sil na mezinárodní úrovni (uznatelnost důchodových nároků získaných v různých zemích¹¹);
- **princip rovného zacházení**, tzn. zákaz diskriminace zejména z důvodu rasových, politických, genderových, národnostních atd.

2.2.3 Varianty konstrukce penzijních systémů

Je zřejmé, že každá země v současnosti pracuje s vlastním – modifikovaným či jinak reformovaným – penzijním systémem. Všechny tyto typy penzijních systémů však vycházejí ze základních modelových variant. Pro jednoznačné rozlišování jednotlivých systémů a jejich seskupení do obecně známých třech pilířů je nutno znát kritéria konstrukce penzijního systému.

❖ Kritérium státní garance systému

Ke hlavním kritériím rozlišování mezi penzijními systémy patří, zda jsou příjmy z tohoto systému garantovány státem či ne (garance je řešena jinými mechanismy). Nelze však pouze na základě tohoto kritéria jednoznačně říci, který z těchto dvou typů je lepší či důvěryhodnější (Šulc, 2005).

❖ Kritérium uplatňování či neuplatňování principu univerzality

Naplnění či nenaplnění tohoto kritéria má souvislost s dosahováním finanční rovnováhy. Je tedy podstatnou otázkou, na koho se bude systém vztahovat, zda na všechny výdělečně činné osoby a všechny typy výdělečných činností, či nikoli a budou zde uplatněny určité výjimky (Šulc, 2005).

❖ Kritérium zapojení občanů do systému

Existují zde dvě možné varianty, buď je zapojení se občanů ze zákona povinné (které je typické pro státní penzijní systém), nebo dobrovolné¹². Toto kritérium je vždy spojeno s kritériem garancí, tedy pokud je stanovena povinná účast občanů ve státem ovládaném nebo státem přikázaném systému, pak je nutné předpokládat i státní garanci nároků ze systému (Šulc, 2005).

¹¹ Samozřejmě na základě bilaterálních či multilaterálních smluv.

¹² Zde je možno ještě rozlišovat zapojení se občanů dobrovolné individuální či dobrovolné kolektivní.

❖ Kritérium podoby financování

Otázce financování penzijního systému je vždy věnována velká pozornost, lze tedy rozlišovat mezi dvěma způsoby.

a) Průběžné financování

Jedná se o klasický případ průběžného financování, tzv. pay-as-you-go (PAYG) systém. Vychází z myšlenky mezigenerační solidarity a příslibu budoucí péče. Lidé, kteří jsou výdělečně činní, odvádí příspěvky na sociální pojištění a z takto vzniklých prostředků jsou ihned vypláceny dávky současným důchodcům. Nevzniká tedy žádná kapitálová rezerva¹³, kterou by bylo možné investovat. Účet používaný pro průběžné financování penzijního systému je oddělen od státního rozpočtu. Příspěvková sazba by měla být stanovena tak, aby dlouhodobě nevznikaly rozdíly mezi příjmy a výdaji fondu (Krebs, 2010). Výhodou PAYG systému je, že je minimálně citlivý na inflaci. Pokud by se zvýšila inflace, třeba i skokově, tak jen s minimálním časovým skluzem se zvýší i příjmy do systému, neboť se zvýší základ, ze kterého se odvádí sazba pojistného. Jak se ukázalo, tak velkou nevýhodou však může být udržování finanční rovnováhy systému. Je totiž velice problematické optimálně stanovit výši sazby pojistného, věku odchodu do důchodu apod., neboť neexistuje konstantní stav, ale neustále dochází k určitým změnám, např. k demografickému vývoji, který působí v neprospěch průběžného systému – zvyšují se počty ekonomicky neaktivního obyvatelstva při snižující se porodnosti (Šulc, 2005).

b) Kapitálové financování

U penzijního systému kapitálově financovaného si subjekty vytváří kapitálové rezervy, které jsou pak použity na financování jejich vlastních důchodů. Příspěvky v tomto systému se tedy spoří a dochází k tvorbě kapitálu (Krebs, 2010). Významnou výhodou oproti průběžnému systému je poměrná nezávislost na demografickém vývoji. Naopak rizikem je zde pokles tržní ceny pod nominální portfolia kapitálového fondu. „*Nejde jen o klasické riziko kriminálních aktivit, ale o důsledek obtížně předvídatelných a fatálních dlouhodobých poklesů burzovních indexů, znehodnocujících na kapitálovém trhu vložený kapitál, včetně peněz určených na výplatu starobních penzí*“ (Šulc, 2005, str. 28).

¹³ Existuje možnost průběžného financování s rezervním fondem, kdy tato kapitálová rezerva je záměrně vytvářena. Je však nutno brát v potaz, že příspěvková sazba by musela být vyšší, než je nutné pro krytí běžných nákladů na dávky. Nepřiměřeně vysoká příspěvková sazba má velice negativní vliv – snižuje životní úroveň pracujících i jejich rodin, jejich kupní sílu a konkurenceschopnost podniků (Krebs, 2010).

❖ Kritérium typu penzijních plánů

Systémy se také liší podle toho, jak jsou smluvně definované vztahy mezi účastníkem a systémem. V zásadě lze rozlišovat tyto systémy (Krebs, 2010):

- **dávkově definované (DB – defined benefit)**, kdy od vstupu účastníka do systému se systém zavazuje, že při splnění daných podmínek a placení pravidelných příspěvků mu bude vyplácena dávka určité výše;
- **příspěvkově definovaný (DC – defined contribution)**, kdy účastník platí příspěvky a po splnění určitých podmínek mu bude vyplácena dávka podle výše celkových zaplacených příspěvků;
- **hypoteticky příspěvkově definované (NDC – national defined contribution)**, jde o poměrně mladou metodu, kdy každý účastník má v rámci systému svůj (hypotetický) individuální účet, na který se mu připisují jím odvedené příspěvky a jejich zhodnocení v čase – výše penze v okamžiku odchodu do důchodu je tedy přímo závislá na celkových (hypotetických) úsporách jedince a nepřímo závislá na průměrné očekávané délce života generace nastávajících důchodců¹⁴.

❖ Kritérium konstrukce dávky

Dávka může být konstruovaná dvojím způsobem (Krebs, 2010):

- **jednosložková konstrukce**¹⁵ – důchod je jednotný (pro všechny stejné), nebo se do něho promítnou prvky solidarity;
- **dvousložková konstrukce**¹⁶ – důchod je složený z pevné jednotné částky a z částky závislé na výdělku a době pojištění.

❖ Kritérium existence a formy solidarity

O tomto kritériu již byla zmínka výše u principu ekvivalence a solidarity. Za předpokladu, že je tento systém povinný je velice důležité správně vyvážit tyto dva principy. U dobrovolných systémů se princip solidarity neuplatňuje téměř vůbec (Šulc, 2005).

❖ Kritérium správy penzijního systému

Rozlišujeme formu správy: státní, veřejnou a soukromou (Šulc, 2005).

¹⁴ Úspory na účtech jednotlivců jsou hypotetické proto, že vybrané příspěvky jsou fakticky použity na výplatu současných důchodců a pouze papírově jsou připisovány a zhodnocovány na individuálních účtech (Krebs, 2010).

¹⁵ Tzv. Bismáckovém systému, který vznikl v Německo v letech 1883 – 1889.

¹⁶ Tzv. Beveridgeův systém, který vznikl v 40. letech 20. století.

❖ **Kritérium daňového zvýhodnění či státní dotace**

Z teoretického hlediska existují minimálně tři možnosti daňových zvýhodnění týkajících se penzijních systémů: daňové zvýhodnění příspěvků zaměstnanců, výnosy z provedených investic případně vyplácených dávek a podpora ze státního rozpočtu (Šule, 2005).

2.2.4 Existující typy penzijních systémů

Dle výše zmíněných variant konstrukce lze obecně kategorizovat penzijní systémy ve vyspělých zemích do tzv. třípilířového systému (Krebs, 2010):

- **první pilíř** je založený na mezigenerační solidaritě a je financovaný průběžným způsobem, jde o státem garantovanou penzi a je dávkově definovaný (v tabulce č. 2.1 jsou přehledně uvedena všechna kritéria tohoto pilíře, je zde pojmenován jako tradiční průběžný systém);
- **druhý pilíř** je systém financovaný kapitálovou metodou, vyžaduje povinnou účast a soukromou správu, je příspěvkově definovaný (pilíř je v tabulce č. 2.1 představen jako doplňkový důchodový systém);
- **třetí pilíř** je považován za soukromé aktivity občanů jako komerční životní pojištění, spoření atd. (pilíř je v tabulce č. 2.1 prezentován jako model důchodového spoření).

V tabulce č. 2.1 je také znázorněn poměrně mladý model penzijního systému a to model virtuálních osobních účtů (NDC), lze ho považovat za modifikaci prvního průběžného systému. Systémy se liší definováním vztahu příspěvku a dávky a také úrovní vyplácené dávky.

Přístup každé země ke svému penzijnímu systému je v zásadě unikátní a klade odlišné důrazy na různé parametry systému podle tradic a ekonomických možností. Je nutno tedy brát v potaz, že tabulka č. 2.1 představuje pouze obecně teoretické varianty konstrukce systémů, každá země si je může upravit dle své libosti a vytvořit tak úplně nový pilíř. Z důvodů rozsahového omezení této práce se v další části budeme věnovat podrobněji pouze prvnímu pilíři, tedy tradičnímu průběžnému systému.

Tabulka č. 2.1 Možné varianty konstrukce penzijních systémů

Varianta/Kritérium	Tradiční průběžný systém	Model virtuálních osobních účtů (NDC)	Doplňkový důchodový systém	Model důchodového spoření
Státní garance	Ano		Fakticky ano	Ne
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní			Individuální
Účast osob	Povinná			Dobrovolná
Financování	Průběžné		Kapitálové	
Vztah příspěvku a dávek	Dávkově definované	Příspěvkově definované		Příspěvkově i dávkově definované
Úroveň dávek	Závisí převážně na předchozím výdělku, z něj odvozených příspěvků a na době pojištění	Závisí na výši zaplacených příspěvků a průměrné době dožití	Závislá na výši zaplacených příspěvků	
Solidarita	Mezigenerační a příjmová	Mezigenerační (a z části příjmová)	Prakticky žádná	
Daňové výhody	Možnosti individuálních daňových úlev			
Správa systému	Státní resp. veřejná		Soukromá	

Zdroj: Šulc, 2005, str. 30, vlastní úprava

2.2.4.1 Tradiční průběžný systém (PAYG)

Tradiční průběžný systém je charakteristický obzvláště typem financování, jak již napovídá název, jde o průběžné financování, které bylo obecně charakterizováno výše. Dalšími charakteristickými parametry jsou státní garance, povinná účast, státní správa systému atd., všechny rysy tohoto systému jsou přehledně shrnuty v tabulce č. 2.1. Tato část práce je zaměřena zejména na fungování průběžného penzijního systému a na činitele, které ho nejvíce ovlivňují.

Průběžně financovaný penzijní systém musí naplňovat předpoklad finanční rovnováhy mezi příjmy a výdaji. Zdroje disponibilního penzijního fondu¹⁷ jsou v libovolném čase definovány součinem počtu plátců a jejich průměrné reálné zaměstnanecké mzdy a stanovené sazby pojistného. Vše tedy lze shrnout do rovnice (Šulc, 2005):

$$Z \text{ DPF}_t = Z_t * W_t * p_t, \quad (2.2)$$

kde:

$Z \text{ DPF}_t$ – zdroje disponibilního penzijního fondu,

¹⁷ Pojem penzijní fond je chápán jako penzijní účet, jakožto součást veřejných financí.

Z_t – počet plátců (zjednodušeně zaměstnanců),

W_t – reálné zaměstnanecké mzdy,

p_t – sazba pojistného,

t – libovolný čas.

Z rovnice 2.2 je okamžitě zjevné, že toky peněz do systému jsou závislé na počtu pracovních sil, reálné mzdě zaměstnanců a pojistné sazbě. Z matematického pohledu, aby zdroje plynoucí do systému byly co nejvyšší, je zapotřebí mít co nejnižší nezaměstnanost, co nejvyšší mzdy a co nejvyšší sazbu pojistného.

Na druhé straně výdaje z disponibilního penzijního fondu, tedy celkově vyplacené důchody, jsou závislé na počtu příjemců důchodu, na výši mzdy, ze které byl vypočten jejich individuální důchod a na zákonem určeném náhradovém poměru¹⁸. V rovnici lze tento vztah představit takto (Šulc, 2005):

$$V \text{ DPF}_t = N_t * V_t * z_t, \quad (2.3)$$

kde:

$V \text{ DPF}_t$ – čerpání z disponibilního penzijního fondu,

N_t – počet příjemců důchodu,

V_t – výše mzdy, ze které byl vypočten individuální důchod,

z_t – náhradový poměr,

t – čas.

Průběžný penzijní systém je tedy v rovnováze, pokud zdroje se rovnají jejich čerpání, čili:

$$Z \text{ DPF}_t = V \text{ DPF}_t, \quad (2.4)$$

po dosažení vzniká tedy vztah:

$$Z_t * W_t * p_t = N_t * V_t * z_t. \quad (2.5)$$

Není obtížné odvodit, že rovnice 2.5 z matematického hlediska nemá řešení¹⁹, pokud by se zvyšoval počet příjemců důchodů a počet plátců (zaměstnanců) by se neměnili nebo se snižoval, samozřejmě za jinak nezměněných okolností. Nebo by byla stanovena nízká

¹⁸ Jde o podíl stanoveného důchodového příjmu k příjmu před odchodem do důchodu.

¹⁹ V praxi by to znamenalo, že by takovýto systém generoval schodky, které by musely být hrazeny ze státního rozpočtu, nebo by muselo dojít k parametrickým úpravám daného systému či reformě.

sazba pojistného a vysoký náhradový poměr ceteris paribus, apod. V reálném světě však nedochází ke změně pouze jedné či dvou proměnných, ale všechny položky jsou proměnlivé a jsou velice citlivé na demografické, ekonomické a sociálně-politické změny.

Pro dosažení rovnováhy mezi zdroji a výdaji v průběžném penzijním systému je třeba usilovat o optimalizaci zejména těchto proměnných (Krebs, 2010):

- **příspěvková sazba** – je jí třeba optimalizovat na takové úrovni, aby pokrývala přiměřenou úroveň dávek a zároveň zatěžoval ekonomicky aktivní obyvatelstvo na ještě přijatelné úrovni;
- **zaměstnanost/nezaměstnanost** – z rovnice 2.5 jasně vyplývá, že počet zaměstnaných je jednou z klíčových proměnných. Je tedy pro optimalizaci systému nezbytné, aby zaměstnanost byla co nejvyšší, neboť nezaměstnaný jedinec nejenže nepřispívá ke zdrojům do penzijního systému, ale naopak jsou mu placeny příspěvky v nezaměstnanosti. Je tudíž velice důležitá podpora politiky zaměstnanosti pro správný chod průběžného penzijního systému;
- **věk odchodu do důchodu** – čím se posouvá věk odchodu do důchodu výš, tím se zvyšuje počet osob ekonomicky aktivních a snižuje se počet osob pobírajících důchod. Je však třeba volit tuto hranici velice obezřetně, protože tím, že posuneme věk odchodu do důchodu, ještě nezajistíme, že lidé v předdůchodovém věku budou zaměstnáni (otázkou také je, zda jsou vůbec ještě zaměstnatelní),
- **náhradový poměr** – zde je také velice obtížné stanovit optimální úroveň, jelikož na jedné straně se stát zavázal zabezpečit své občany, nemůže nechat důchodce s příjmy pod životním minimem (princip solidarity). Také nynější důchodci v průběhu svého ekonomicky aktivního života přispívali do systému, tudíž očekávají náhradový poměr ve výši, který by jim zaručil určité udržení životního standardu. Na druhé straně, při stanovení vysokého náhradového poměru by se musela zvýšit sazba pojistného, aby tyto důchody pokryla. To by však způsobilo zatížení současné ekonomicky aktivní populace nad přijatelnou úroveň.

Prostředí, ve kterém penzijní systém funguje, se dynamicky mění a mění se i oblasti, které jsou v zásadě neovlivnitelné nebo jen stěží (zejména demografické změny). Pro optimální a dlouhodobé fungování průběžného systému je tedy zapotřebí, aby systém

pružně reagoval na vznikající změny a to zejména parametrickými změnami (např. změnou výše sazby pojistného, náhradového poměru, výpočtu důchodu, věku odchodu do důchodu, valorizace²⁰). V případě, že by byl průběžný systém i po parametrických změnách neudržitelný či by parametrické změny byly neprůchozí, je nutné přistoupit k systémovým změnám neboli reformě penzijního systému, tedy zavedení nového kapitálového pilíře a tím vyvázání se úplně nebo částečně z pilíře průběžného.

2.2.5 Faktory ovlivňující penzijní systémy

Každý penzijní systém dané země vychází a je podmíněn předchozím historickým vývojem, národní tradicí, sociálně-politickým vývojem a řadou dalších faktorů. Tyto faktory spolu navzájem souvisí a mají rozhodující vliv na minulé i budoucí formování penzijního systému. Mezi základní determinanty penzijního systému patří zejména ekonomické, společensko-politické a demografické faktory.

➤ Ekonomické faktory

Jedním ze základních faktorů ovlivňujících penzijní systémy je i ekonomika, zejména její dynamika. Závažné problémy jsou patrné při zpomalení resp. poklesu ekonomického růstu, neboť tím se snižují přijaté zdroje do disponibilního penzijního fondu, jak z důvodu snížením reálných mezd, tak i snížením počtu zaměstnaných. To samozřejmě vychyluje průběžný penzijní systém z rovnováhy, jak bylo představeno v rovnici 2.5. Působí zde však oboustranná kauzalita, tzn. nejen ekonomický pokles nepříznivě ovlivní průběžný penzijní systém, ale také nevyrovnaný (schodkový) systém, či neúnosné parametrické nastavení systému může nepříznivě ovlivnit ekonomický růst (Gregorová, 1998).

➤ Společensko-politické faktory

Působení společensko-politických faktorů ve svém důsledku ovlivňuje chování všech jedinců. Má vliv zejména na rodinnou problematiku, zaměstnanost, zaměstnavatele atd. Subjekty pak zpětně svým chováním a činnostmi ovlivňují priority a celkový vývoj sociální politiky, a tím i penzijních systémů. Další možnost pohledu na tento faktor je v rámci mezinárodních vlivů, kdy se stát vstupem do různých nadnárodních organizací zavazuje dodržovat různé ustanovení, které se týkají penzijního systému (Krebs, 2010).

²⁰ Cílem je zachovat určitou hodnotu důchodu a zabránit tak určitému poklesu jeho kupní síly. Slovo „určitý“ je zde voleno z toho důvodu, že valorizace téměř nikdy není 100%. Valorizace důchodů probíhá na základě vybraných ukazatelů (např. maloobchodních cen).

➤ Demografické faktory

V současné době k jedním z nejdiskutovanějších faktorů ovlivňujících průběžný penzijní systém patří faktor demografický. Pod pojmem demografický faktor se z ekonomického hlediska skrývá hlavně změna struktury populace, jde o tzv. stárnutí obyvatelstva²¹, které má zpětně významný vliv na průběžný penzijní systém. Demografickou strukturu lze zkoumat z různých úhlů, mezi nejdůležitější patří hledisko porodnosti (natality) a úmrtnosti (mortality), nebo hledisko vztahu mezi počtem obyvatel v ekonomicky aktivním věku a počtem obyvatel v ekonomicky neaktivním věku. Tyto strukturální změny obyvatelstva u průběžného penzijního systému mohou vést ke zvyšování příspěvkové sazby, ke zvyšování hranice důchodového věku apod. Tato řešení však mají v zásadě negativní charakter a mohou následně vyvolat určité mezigenerační konflikty mezi ekonomicky aktivním a neaktivním obyvatelstvem. Zároveň významné změny struktury obyvatelstva mohou vést k neudržitelnosti průběžného penzijního systému (Gregorová, 1998).

2.3 Demografie

Jeden z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících průběžný penzijní systém je – jak již bylo zmíněno výše – faktor demografický, proto je také tato část kapitoly věnována podrobnějšímu prozkoumání této problematiky.

Obecně lze říci, že **demografie** je vědní obor, který se zabývá reprodukcí lidských populací. „*Objektem demografického studia jsou lidské populace, které jsou ovšem objektem studia mnoha vědních oborů. Specifikem demografie je tedy zaměření na proces jejich reprodukce*“ (Kalibová, 2009, str. 13). Za demografické jevy se považují i takové události jako sňatek, rozvod, ovdovění, nemoc, sterilita apod., neboť ovlivňují základní demografické události, kterými jsou narození, úmrtí, potrat, migrace atd. Demografie tyto jevy sleduje a následně je metodicky upraví do procesů porodnosti, úmrtnosti, sňatečnosti, rozvodovosti apod. a následně analyzuje tyto procesy a hledá jejich pravidelnosti. „*Demografie tedy hledá na jedné straně obecné pravidelnosti a zákonitosti demografické reprodukce, na druhé straně jejich specifické projevy u konkrétních populací*“ (Kalibová, 2009, str. 15). Demografická analýza navazuje i na ostatní empirické obory jako ekonomie,

²¹ Stárnutí obyvatelstva je definováno jako proces změny věkové skladby obyvatelstva způsobený prodloužováním věku, tedy přibývá starých osob, o něž se stará rodina či společnost. Jev je způsoben zejména poklesem porodnosti, zdokonalováním zdravotní péče, úbytkem těžké fyzické práce a rostoucí kvalitou života (Tomeš, 2011).

sociologie, antropologie atd. a také je přímo spojena s aplikacemi v sociálním a ekonomickém životě. Pro penzijní systémy má velký význam zkoumání věkové struktury obyvatel, zejména pak počty lidí ekonomicky aktivních a neaktivních. Pro zkoumání tohoto vývoje z dlouhodobého hlediska je nutné vytvořit populační projekce a prognózy, které zase pracují a vycházejí z celkové reprodukce populace. Pro pochopení celé této problematiky je nutné jednotlivé oblasti blíže charakterizovat.

2.3.1 Věková struktura obyvatelstva

Struktura obyvatelstva je odvozena od počtu lidí v jednotlivých věkových kategoriích, které jsou v daném státě zastávány. Z teoretického hlediska jde vymezit 3 základní typy věkových pyramid. Jako první pojmenoval a definoval závislosti jednotlivých věkových kategorií ve věkových pyramidách švédský demograf a statistik Axel Gustav Sundbärg (Klufová, 2010). Ten však pracoval s věkovými kategoriemi, které byly rozděleny dle možnosti či nemožnosti lidské reprodukce. Postupem času se však Sundbärgovy věkové pyramidy aplikovaly i pro ekonomické účely, dle těch lze obyvatelstvo rozdělit podle věku do třech základních skupin (Klufová, 2010):

- 0–14 dokončených let – dětská složka,
- 15–64 dokončených let – složka ekonomicky aktivních,
- 65 a víc let – složka lidí v důchodovém věku.

Díky rozložení občanů do těchto věkových skupin, lze dále určit tři základní typy struktury obyvatelstva²² (Klufová, 2010):

- **progresivní typ** je charakteristický vysokou porodností, která je vyšší než celková úmrtnost, díky čemuž je obyvatelstvo výrazně mladé²³;
- **stacionární typ** je význačný tím, že porodnost i celková úmrtnost se sobě rovnají, tudíž nedochází k růstu počtu obyvatel (zůstává konstantní), jedná se pouze o přechodné období;
- **regresivní typ** je příznačný stárnutím populace, tedy porodnost je menší než celková úmrtnost, čili dochází ke snižování počtu obyvatelstva²⁴.

Všechny výše zmíněné typy věkové struktury populace jsou přehledně shrnuty v obrázku č. 2.1. Na tomto místě, je také nutné upozornit na fakt, že zmíněné typy neberou

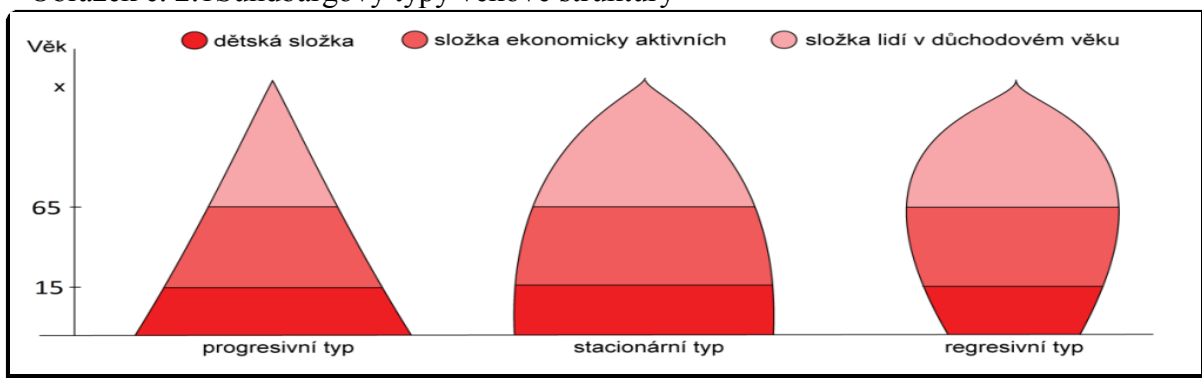
²² Někdy také označované jako strom života, či věková pyramida.

²³ Progresivní typ je charakteristický pro rozvojové země, např. v Africe.

²⁴ Regresivní typ je obvyklý pro všechny vyspělé země s nízkou porodností.

v úvahu zahraniční migraci, která také může významným způsobem změnit věkovou strukturu obyvatel.

Obrázek č. 2.1 Sundbärgovy typy věkové struktury



Zdroj: Klufová, 2010, str. 61, vlastní úprava

Významným ukazatelem, který je používán v souvislosti s věkovou strukturou je **index ekonomické závislosti** říká kolik obyvatel v důchodovém věku, připadá na 100 obyvatel ekonomicky aktivních, matematicky je tento index vyjádřen takto (Klufová, 2010):

$$\text{Index eko. závislosti} = \frac{\text{počet osob ve věku 65 a více let}}{\text{počet osob ve věku 15–64 let}} * 100. \quad (2.6)$$

Je zřejmé, že věková struktura obyvatel je důležitá pro penzijní systémy, obzvláště ty průběžně financované. U progresivního typu bude průběžný penzijní systém optimálně fungovat, dokonce je zde předpoklad, že bude vytvářet určité rezervy a tedy budou tlaky ke snižování příspěvkové sazby. Stacionární typ má také proporce k optimálnímu fungování průběžného systému za předpokladu správně stanovené příspěvkové sazby. Ale regresivní typ bude mít významně negativní vliv na průběžné financování penzijního systému, neboť jak již bylo zmíněno z důvodu snižování porodnosti (tedy nízké dětské složky), bude i ubývat ekonomicky aktivního obyvatelstva a naopak přibývat lidí v důchodovém věku. Zásadní otázka pro průběžný penzijní systém tedy je: co ovlivňuje věkovou strukturu obyvatel? Odpověď na tuto otázku byla již částečně zmíněna výše, nyní se však práce zaměří na jednotlivé složky – porodnost, úmrtnost a migrace – podrobněji.

➤ **Porodnost (natalita)**

Porodnost lze v obecném významu chápat jako rození dětí, které je vnímáno jako hromadný jev vztahovaný k určité populaci. Porodnost je dávana do souvislostí s plodností,

tedy samotnou schopností rodit děti (Kalibová, 2009). Obecně je vývoj porodnosti spojován s procesem tzv. modernizace, který s sebou přináší změny v postojích, chováních a možnostech. Tyto změny lze rozlišit do tří oblastí, které významně ovlivňují porodnost (Klufová, 2010):

- **kulturní** – postoje k manželství, rozvodům, k hodnotě rodiny a dětí,
- **technické** – možnosti antikoncepce a interrupce,
- **strukturální** – změny v organizaci společnosti, které přinášejí větší možnosti seberealizace, vzdělávání se, cestování atd.

K nejčastěji používaným ukazatelům ohledně porodnosti patří **hrubá míra porodnosti (hmp)**, která zkoumá počet živě narozených dětí vztažený ke střednímu stavu obyvatelstva²⁵. Výsledek je v promilích (‰), tedy v přepočtu na 1 000 obyvatel. Matematicky lze hrubou míru porodnosti zachytit takto (Klufová, 2010):

$$\text{hmp v čase } t = \frac{\text{počet živě narozených v čase } t}{\text{střední stav obyvatelstva v čase } t} * 1000. \quad (2.7)$$

V praxi se však častěji používá ukazatel **obecné míry hrubé plodnosti (f)**, zejména z toho důvodu, že počet živě narozených dětí je zde vztažen k ženám v plodivém věku, tedy ve věku 15–49 let. Uvádí se také v promilích, tedy v přepočtu na 1 000 žen v plodivém věku. Výpočet tohoto ukazatele je tedy (Klufová, 2010):

$$f \text{ v čase } t = \frac{\text{počet živě narozených v čase } t}{\text{ženy v plodivém věku 15–49 let v čase } t} * 1000. \quad (2.8)$$

➤ Úmrtnost (mortalita)

Úroveň a vývoj úmrtnosti je determinován řadou faktorů a úzce souvisí s vývojem nemocnosti. Je možné vyčlenit 3 hlavní skupiny faktorů (Klufová, 2010):

- **genetické** – vrozené vady, zděděné dispozice²⁶,
- **ekologické faktory** – klimatické podmínky, životní prostředí atd.,
- **socioekonomické faktory** – úroveň zdravotnictví, systém zdravotní politiky, systém sociálního zabezpečení, ekonomická situace, a také individuální

²⁵ Počet obyvatel daného území v okamžiku, který byl zvolen za střed sledovaného období. Za střední stav obyvatelstva v kalendářním roce je považován počet obyvatel daného území o půlnoci z 30. 6. na 1. 7. (Klufová, 2010).

²⁶ Např. vyšší úmrtnost mužů než žen.

podmínky jako životní úroveň, úroveň vzdělání, postoj ke zdraví a využívání preventivních opatření, stravovací návyky, fyzická aktivita apod.

Ukazatelem úmrtnosti je **hrubá míra úmrtnosti (m)**, kdy se celkový počet zemřelých v daném roce vztahuje k střednímu stavu obyvatel, v promilích, tedy na 1 000 obyvatel. Matematicky (Klufová, 2010):

$$m \text{ v daném roce} = \frac{\text{celkový počet zemřelých v daném roce}}{\text{střední stav obyvatel v daném roce}} * 1000. \quad (2.9)$$

Vzhledem k odlišné intenzitě mužské a ženské úmrtnosti je ukazatel obvykle konstruován odděleně, pro každé pohlaví zvlášť. Pro přesnější vyjádření intenzity úmrtností se používají tzv. **specifické míry úmrtnosti** (míry úmrtnosti podle věku). Výpočet je v zásadě stejný jak vzorec 2.9, pouze je specifikováno, zda jde o muže či ženy a ve které věkové skupině se nacházejí. Díky takovým výpočtům lze získat tzv. **úmrtnostní tabulky**, a z těchto tabulek kromě míry úmrtnosti v jednotlivých letech lze vyčíst i pravděpodobnost dožití se následujícího roku života a **naději dožití**²⁷. Úmrtnostní tabulky mohou být zkrácené (jsou počítány po 5 letech), či úplné (je počítán každý rok samostatně) (Klufová, 2010).

➤ **Migrace**

Pod pojmem migrace rozumíme mechanický pohyb obyvatelstva. Může jít o pohyb v rámci územní jednotky (státu) nebo i o pohyb přes hranice státu, tedy mezinárodní migraci. Může také jít o migraci krátkodobou či dlouhodobou, případně trvalou. Data o migraci jsou však obtížně dostupná a také zpravidla nejsou úplná. Je to způsobeno zčásti existencí nelegální migrace²⁸. Migrantem se tedy rozumí osoba, která mění místo svého trvalého pobytu a může jít o (Klufová, 2010):

- **imigranta** – osoba, která se přistěhovala do určité územní jednotky;
- **emigranta** – osoba, která se vystěhovala z určité územní jednotky.

Za příčiny migrace jsou často považovány faktory, které motivují k emigraci, a to zejména: politická nestabilita, nízká životní úroveň, chudoba, choroby, ozbrojené nebo jiné

²⁷ Ukazatel délky života, který se uvádí buď a) od narození – udává, jakého věku se v průměru dožije každé narozené dítě v dané generaci při zachování trendu vymírání, nebo b) od určitého přesného věku – v tomto případě říká, kolik let života mají ještě v průměru příslušníci dané generace před sebou. Jako synonymum je používán také termín střední délka života (Kalibová, 2009).

²⁸ Za nelegální migraci je považováno nedovolené překročení státních hranic, či neoprávněný pobyt na území cizí země (Klufová, 2010).

konflikty atd. Emigranti následně vybírají cílovou zemi hlavně podle toho, zda daná země dodržuje lidská práva, zda je tam možnost lepších ekonomických příležitostí, jaká je v zemi bezpečnost atd. (Klufová, 2010).

Mezi používané ukazatele migrace patří zejména **migrační saldo** (čistá migrace), jde o rozdíl mezi počtem přistěhovalých (imigrantů) a vystěhovalých (emigrantů). Základním ukazatelem je také **hrubá míra migračního salda (mms)**, jedná se o migrační saldo vztažené k střednímu stavu obyvatelstva, měřeno na 1 000 obyvatel, obvykle za rok. Matematicky lze hrubou míru migračního salda zachytit takto (Klufová, 2010):

$$\text{mms v čase } t = \frac{\text{počet imigrantů v čase } t - \text{počet emigrantů v čase } t}{\text{střední stav obyvatelstva v čase } t} * 1000. \quad (2.10)$$

Kromě zkoumání struktury obyvatelstva je také nezbytně důležité znát dynamiku vývoje populace tedy jaké je celková reprodukce populace, který z výše zkoumaných parametrů převažuje a zda bude docházet k přírůstku či úbytku obyvatel.

2.3.2 Celková reprodukce populace

Pojem celková reprodukce populace je chápán jako celkový přírůstek nebo úbytek zkoumané populace. Pokud je stát a jeho obyvatelstvo relativně izolované vzhledem k populacím jiným, lze hovořit o tzv. **uzavřené populaci**. Počet lidí v takto charakterizované populaci se pak mění dle porodnosti žijících členů (nevchází v potaz tedy migrace a porodnost migrantů). Jde o **přirozenou reprodukci** nebo také **přirozenou obnovu populace**. Pokud se bere v potaz i migrace, jedná se tzv. **otevřenou populaci** a zkoumá se **populační vývoj**. Používaným ukazatelem v této oblasti je **celkový přírůstek** či úbytek obyvatelstva, který se skládá z přirozeného přírůstku a migračního salda zkoumané země v určitém stanoveném čase. Celkový přírůstek (úbytek) lze zachytit takto (Klufová, 2010):

$$\text{celkový přírůstek} = \text{porodnost} - \text{úmrtnost} + \text{imigrace} - \text{emigrace}. \quad (2.11)$$

Tento ukazatel se také uvádí v jeho relativní podobě tedy na 1 000 obyvatel středního stavu. V tomto případě by výpočet zůstal stejný, pouze by byl vydělen středním stavem obyvatel v daném čase. „*Význam tohoto ukazatele souvisí se schopností charakterizovat krátkodobý i dlouhodobý vývoj populace a nevyhnutelné je i jeho použití v prognózách vývoje obyvatelstva*“ (Klufová, 2010, str. 237).

2.3.3 Populační projekce a prognózy

Pro posouzení dopadů očekávaného demografického vývoje na penzijní systém, je nezbytné znát odhadované počty obyvatel v jednotlivých věkových skupinách, a právě populační projekce a prognózy slouží k vyčíslení těchto odhadů. „*Populační projekce jsou odhady budoucího vývoje velikosti a demografické struktury určité sledované populace či její části, které vycházejí ze současných populačních trendů a odhadů vývoje budoucího*“ (Kalibová, 2009, str. 92). **Jednodušší typy populační projekce** pouze analyzují danou úroveň hlavních komponentů demografické reprodukce – porodnost, úmrtnost a migrace – a předpokládají, že daná úroveň zůstane zachována i v budoucnu, nebo jsou vytvářeny jednoduché kombinace budoucích změn. V zásadě lze říci, že složitějším případem populační projekce jsou **populační prognózy**, které (Kalibová, 2010):

- na základě poznání současné úrovně demografické reprodukce i obecných zákonitostí vývoje populačního systému formulují hypotézy budoucího populačního vývoje – jde o jeden z nejtěžších úkolů demografických analýz a jeho splnění do značné míry podmiňuje spolehlivost celé prognózy;
- obsahují výpočty samotných projekcí, jejich metody jsou voleny dle druhu projekce a výchozích dat – může se jednat o formální extrapolace nebo o komponentní metodu²⁹ s/bez migrace.

Populační projekce jsou buď krátkodobé (do 10 let), střednědobé (10–25 let) nebo dlouhodobé (nad 25 let). Existují ještě tzv. **projekce odvozené**, které slouží ke konkrétnímu účelu a jsou odvozené od propočtů za celou populaci, např. projekce počtu školní mládeže a studentů, ekonomicky aktivních osob, domácností atd. Populační projekce se často používá jako podklad při rozhodování o přijetí různých opatření, především v sociálních oblastech (Kalibová, 2009).

²⁹ Komponentní metoda slouží k výpočtu budoucí věkové struktury populace. Výchozí věková struktura je známá, stejně jako úroveň porodnosti, úmrtnosti a migrace. Metoda je tedy založena na posouvání věkových skupin dle zjištěných úrovní porodnosti, úmrtnosti a migrace (Kalibová, 2009).

3 Demografický vývoj a jeho dopady na penzijní systém v ČR

Pro pochopení dopadů očekávaného demografického vývoje na penzijní systém, je nezbytné nejdříve analyzovat jednotlivě penzijní systém a demografický vývoj. A právě takto je strukturována tato kapitola. Nejdříve je charakterizován penzijní systém v ČR s detailnějším zaměřením na první pilíř, tedy průběžný systém. Následně je dle třech vybraných demografických prognóz představen vývoj počtu a struktury obyvatel. V poslední části této kapitoly je již nastíněn dopad prognózovaných demografických změn na penzijní systém v ČR.

3.1 Penzijní systém v České republice

Penzijní systém v ČR prošel v průběhu let řadou změn a reforem, které významným způsobem změnily jeho strukturu. Od roku 1994³⁰ byl český penzijní systém v zásadě dvoupilířový. Následně v roce 1996³¹ došlo ke zformování zásad fungování I. pilíře do dnešní podoby³². V dalších letech pak sílila diskuse o fenoménu stárnutí populace a nutnosti reformovat stávající penzijní systém. V souvislosti s tím vznikla tzv. Bezděková komise, která měla za cíl zabezpečit podklady pro rozhodnutí o penzijní reformě v ČR. Bezděková komise svou činnost ukončila vydáním závěrečné zprávy v roce 2005 (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2007). Na závěrečnou zprávu Bezděkovy komise navázalo jednání politických stran s cílem najít shodu ohledně reformy penzijního systému. Ta však nebyla nalezena a došlo pouze k parametrickým změnám průběžného systému. Na činnost Bezděkovy komise navázal v roce 2010 Poradní expertní sbor (PES), který vznikl jako společná iniciativa ministra financí Eduarda Janoty a ministra práce a sociálních věcí Petra Šimerky. Cílem PES bylo analyzovat stav důchodové problematiky v širším kontextu a doporučit možné cesty v reformě důchodového systému (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2010a). Dalším poradním orgánem, zaměřeným na reformu penzijního systému, byla Národní ekonomická rada vlády (NERV). Oba tyto orgány vydaly závěrečné zprávy, ve kterých prezentují své návrhy reformy penzijního systému (Vláda, 2010a). Na základě analytických prací PES a NERV, avšak s určitými modifikacemi, vláda přijala v roce 2011 reformní kroky penzijního systému. Penzijní reforma proběhla ve dvou fázích, a to

³⁰ Na základě zákona č. 42/1994 Sb. o penzijním připojištění se státním příspěvkem.

³¹ Na základě zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

³² Nyní samozřejmě dochází k parametrickým úpravám tohoto systému, ale principy jeho fungování se nemění.

parametrickou úpravou I. pilíře, následně na základě přijatých zákonů³³ s účinností od 1. ledna 2013 došlo k zavedení nového II. pilíře a modifikaci stávajícího III. pilíře. Penzijní systém v ČR je tedy od roku 2013 třípilířový, jeho schéma je přehledně shrnuto v tabulce č. 3.1.

Tabulka č. 3.1 Schéma penzijního systému v ČR

Penzijní systém v ČR od 1. ledna 2013		
Státní systém	Penzijní společnosti	
I. pilíř Důchodové pojištění	II. pilíř Důchodové spoření	III. pilíř Doplňkové penzijní spoření
Průběžný systém	Fondový systém	Fondový systém
Povinný vstup	Dobrovolný vstup	Dobrovolný vstup
Nelze vystoupit	Nelze vystoupit	Lze vystoupit
Financování: 28 % z hrubé mzdy (při neúčasti na II. pilíři) 25 % z hrubé mzdy (při účasti na II. pilíři)	Financování: 3 % z hrubé mzdy (vyvedené z I. pilíře) + 2 % z hrubé mzdy (navýšení odvodu)	Financování: volitelný měsíční vklad + státní příspěvek (poskytovaný od min. měsíčního vkladu 300 Kč)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě příslušných zákonů

V další části této kapitoly jsou charakterizovány jednotlivé pilíře penzijního systému tak, jak jsou dle příslušných zákonů a novel definovány k 1. lednu 2013. Detailnější pozornost je věnována průběžnému systému.

3.1.1 Průběžný systém

Průběžný systém v České republice, jak jej známe dnes, se začal utvářet v 90. letech 20. století, kdy byly přijímány různé reformní kroky, které vyústily přijetím zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. V průběhu let byl tento zákon několikrát novelizován s ohledem na demografický vývoj a finanční udržitelnost. Vzhledem k rozsahu diplomové práce jsou hlavní změny I. pilíře, které v minulosti probíhaly v jednotlivých letech³⁴ zařazeny v příloze č. 1. Práce se však detailněji zabývá poslední novelizací zákona o důchodovém pojištění, která byla přijata v roce 2011, kdy nabyl účinnosti zákon č. 220/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Zmíněný zákon byl přijat v důsledku nálezů

³³ Zákon č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření a Zákon č. 428 ze dne 6. listopadu 2011, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o důchodovém spoření a zákona o doplňkovém penzijním spoření.

³⁴ V letech 1996 až 2012.

Ústavního soudu³⁵, který s účinností od 30. září 2011 zrušil ustanovení § 15 zákona o důchodovém pojištění³⁶. Ústavní soud rozhodl, že výše důchodů by měla více odrážet výši prostředků, které občan odvede do povinného důchodového pojištění, tedy měl by být posílen princip zásluhovosti (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012d). Od 30. září 2011 tedy platí na základě novely zákona o důchodovém pojištění nová úprava stanovení výpočtového základu. Avšak daná novela také přináší ještě další tzv. parametrické změny průběžného systému, z nichž některé nabyly účinnosti k 1. lednu 2012. V praxi je tedy zákon č. 220/2011 Sb. označován za tzv. malou důchodovou reformu vzhledem k rozsahu a charakteru všech obsažených změn (Příb, 2011). Jak je zmíněno výše, s ohledem na množství změn, která přináší malá důchodová reforma, není v této práci představen před a po reformní stav I. pilíře. Ale je zde charakterizován průběžný systém tak, jak je dle aktuálně přijatých zákonů definován v současnosti, tzn. stav k 1. lednu 2013.

Obecně lze současné PAYG systém v ČR definovat několika základními principy a charakteristickými rysy. **Povinná účast** je jedna ze zásad, dle kterých se průběžný systém řídí. Znamená to, že občan nemůže požádat o výjimku k vyvázání se z důchodového pojištění, i kdyby měl dostatečné příjmy k zajištění svého stáří. Naopak dle zákona³⁷ ve stanovených případech se může sám občan přihlásit k dobrovolné účasti v průběžném systému.

K dalším principům charakteristickým pro český průběžný systém je **zásada jednotné úpravy**. Uplatňuje se zde jednotná zásada pro nároky na důchody a jejich výpočet pro všechny skupiny pojištěnců, tedy zaměstnance v pracovním poměru, osoby ve služebním poměru, osoby samostatně výdělečně činné, členy družstev a ostatní skupiny pojištěnců. Dávky z důchodového pojištění jsou **obligatorní**, tzn. že při splnění stanovených podmínek vzniká na důchod právní nárok. U českého důchodového pojištění je také **zajištěna soudní ochrana**. Veškerá rozhodnutí České správy sociálního zabezpečení³⁸ týkajících se důchodového pojištění jsou přezkoumávaná soudem v rámci

³⁵ Sbírka zákonů č. 135/2010.

³⁶ Přesné znění §15 zákona č. 155/1995 Sb. je: „*Výpočtovým základem je osobní vyměřovací základ (§ 16), pokud nepřevyšuje částku 5 000 Kč. Převyšuje-li osobní vyměřovací základ částku 5 000 Kč, stanoví se výpočtový základ tak, že částka 5 000 Kč se počítá v plné výši, z částky osobního vyměřovacího základu nad 5 000 Kč do 10 000 Kč se počítá 30 % a z částky osobního vyměřovacího základu nad 10 000 Kč se počítá 10 %*“.

³⁷ Zákon č. 155/1995 Sb., §6.

³⁸ Kompetence České správy sociálního zabezpečení jsou upraveny zákonem č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

správního soudnictví. Důchody jsou **garantovány státem**, jelikož výdaje na důchodové pojištění jsou součástí výdajů státního rozpočtu³⁹. Průběžný systém je také definován **principem solidarity**, která jde především od pojištěnců s vyššími příjmy k pojištěncům s nižšími příjmy⁴⁰. Charakteristickým rysem prvního pilíře je jeho financování, tzn. jde o tzv. **průběžné financování**, kdy vybrané pojistné na důchodovém pojištění slouží k vyplacení důchodů. Český systém důchodového pojištění je také typický **náhradními dobami pojištění**. Jde o doby, ve kterých pojištěnec neplatí pojistné na důchodové pojištění, ale přesto jsou mu tyto doby započítány. Současné důchodové pojištění se také vyznačuje **principem dynamičnosti**. Ta se projevuje především v aktualizaci prvků konstrukce důchodů, stanovením pravidel pro zvyšování hranice redukce, vyplácených důchodů apod. s přihlédnutím na ekonomický vývoj (Přib, 2012b).

Od roku 1990 rozhoduje o nároku na důchod, jeho výši a výplatě, Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ). Výjimka je stanovena pro členy ozbrojených sil a sborů, kde jsou kompetentními orgány ministerstvo obrany, ministerstvo vnitra a ministerstvo spravedlnosti. *„Česká správa sociálního zabezpečení je samostatnou rozpočtovou organizací podřízenou Ministerstvu práce a sociálních věcí. Byla ustavena, s účinností od 1. září 1990, zákonem ČNR č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, kterým byl novelizován zákon ČNR č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení“* (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013a). Jako orgán státní správy ČSSZ zastává pravomoc v oblasti sociálního zabezpečení, tj. důchodového pojištění, nemocenského pojištění a lékařské posudkové služby. Veškeré kompetence jsou stanoveny v zákoně č. 5582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, přesněji v § 5 (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012b).

Pojistné na sociální zabezpečení⁴¹ a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti upravuje zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Výše pojistného je stanovena procentními sazbami z vyměřovacího základu zjištěného za rozhodné období.

³⁹ Pojistné na důchodové pojištění je však vedeno na samostatném účtu, a také v zákoně o státním rozpočtu je uváděno jako samostatná položka v příjmech státního rozpočtu (Přib, 2012b).

⁴⁰ V praxi se tento princip odráží především ve stanovení výše důchodů, tzn. jsou stanoveny redukční hranice (Přib, 2012b).

⁴¹ Sociální zabezpečení zahrnuje pojistné na důchodové pojištění a pojistné na nemocenské pojištění (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013b).

Vyměřovacím základem u zaměstnance se rozumí úhrn příjmů zahrnující všechny jeho příjmy, které jsou předmětem daně z příjmů fyzických osob⁴², které nejsou od této daně osvobozeny. **U zaměstnavatele je vyměřovacím základem** částka odpovídající úhrnu vyměřovacích základů jeho zaměstnanců. Rozhodným obdobím je tedy jeden kalendářní měsíc (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013b). Vyměřovacím základem pro pojistné u osob samostatně výdělečně činných je částka, kterou si určí, ne však méně než 50 % daňového základu, rozhodným obdobím je v tomto případě kalendářní rok (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012b).

Celková sazba pojistného na důchodové pojištění (odváděna za zaměstnance i zaměstnavatele) činí 28 % z vyměřovacího základu. Pokud však je zaměstnanec účasten důchodového spoření (tzn. vyvedení 3 % pojistného ze státního průběžného systému důchodového pojištění do fondového pilíře), celková sazba pojistného na důchodové pojištění je 25 % z vyměřovacího základu. Sazba pojistného na důchodové pojištění z vyměřovacího základu u jednotlivých subjektů, tedy činí (Česká správa sociálního zabezpečení, 2012b):

- u zaměstnavatelů 21,5 %,
- u zaměstnanců 6,5 % nebo 3,5 %, jde-li o zaměstnance, který se účastní důchodového spoření⁴³.

Osoby samostatně výdělečně činné odvádí na důchodové pojištění 28 % z vyměřovacího základu, při účasti na důchodovém spoření se jim sazba také sníží o 3 p.b. na 25 % z vyměřovacího základu. OSVČ si tedy takto může snížit platbu zálohy na pojistné na důchodové pojištění, a to od měsíce, ve kterém se stala účastníkem důchodového spoření (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013c).

Z prostředků, které jsou odváděny na důchodové pojištění, jsou následně vypláceny důchody, a to (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012a):

- starobní,
- invalidní,
- vdovské a vdovecké,
- sirotčí.

⁴² Podle zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů.

⁴³ Zaměstnanci, který je účastníkem důchodového spoření, sráží zaměstnavatel z jeho vyměřovacího základu pojistné ve výši: a) 5 % na důchodové spoření. Toto pojistné převádí zaměstnavatel na účet orgánu Finanční správy b) 3,5 % na důchodové pojištění. Toto pojistné převádí zaměstnavatel na účet OSSZ.

Důchody z průběžného systému lze také rozdělit na **důchody přímé**, tedy důchody starobní a invalidní a **důchody odvozené**, neboli důchody pozůstalých, tj. vdovské a vdovecké a sirotčí (Příb, 2012b).

Český průběžný systém je od roku 1996 **dávkově definovaný**. Konstrukce důchodové dávky je **dvousložková**, skládá se tedy ze základní a procentní výměry. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012a).

Starobní důchod představuje základní dávku důchodového pojištění. Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal potřebnou dobu pojištění a dosáhl stanoveného věku, popřípadě splňuje další podmínky stanovené v zákoně o důchodovém pojištění. Z hlediska podmínek nároku na starobní důchod, které se týkají důchodového věku, se rozlišují dva druhy starobního důchodu:

- **obecný starobní důchod**, na který vzniká nárok dosažením důchodového věku,
- **předčasný starobní důchod**, na který vzniká nárok již před dosažením důchodového věku.

Podmínky nároku na **obecný starobní důchod** jsou upraveny v § 29 zákona o důchodovém pojištění. Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal dobu pojištění nejméně 25 let a dosáhl aspoň věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod, tedy stanoveného důchodového věku před rokem 2010. Dle novely zákona o důchodovém pojištění se doba pojištění následně každým rokem zvyšuje o jeden rok, tzn. v roce 2010 má nárok na obecný starobní důchod pojištěnec, který získal dobu pojištění alespoň 26 let a dosáhl důchodového věku. Doba pojištění se zvyšuje až do roku 2018, kdy bude činit 35 let. Pojištěnec má nárok na starobní důchod také, pokud nesplnil podmínky ohledně doby pojištění popsané výše, ale získal 15 let pojištění a dosáhl před rokem 2010 věku aspoň 65 let. Pro rok 2010 je podmínka získat alespoň 16 let pojištění a dosáhnout o 5 let víc než je stanovený důchodový věk. Následně se každým rokem o jeden rok prodlužuje nutná doba pojištění pro nárok na starobní důchod, až do roku 2013, kdy činí 20 let.

Pojištěnec má nárok na **předčasný starobní důchod**, tedy před dosažením důchodového věku, jestliže získal dobu pojištění uvedenou u obecného starobního důchodu (25 let před rokem 2010 až 35 let v roce 2018) a k dosažení stanoveného důchodového věku mu chybí nejvýše:

- 3 roky, pokud jeho důchodový věk je nižší než 63 let,
- 5 roků, pokud jeho důchodový věk činí alespoň 63 let a dosáhl věku alespoň 60 let.

V případě předčasného starobního důchodu je důchod trvale krácen⁴⁴ a jeho přiznání je nevratné, tzn. vylučuje se nárok na obecný (nekrácený) starobní důchod. Detailní výčet podmínek nároku na obecný a předčasný starobní důchod včetně výjimek je stanoven v zákoně o důchodovém pojištění v § 29 a §31.

3.1.1.1 Výpočet důchodů

Důchody poskytované z průběžného systému jsou, jak již bylo zmíněno výše, dvousložkové a konstruují se dle vzorce⁴⁵ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012a):

$$\text{NPD} = \text{ZV} + \text{PV}, \quad (3.1)$$

kde:

NPD – nově přiznaný důchod,

ZV – základní výměra,

PV – procentní výměra.

Základní výměra je daná pevnou částkou pro všechny druhy důchodu, bez ohledu na dobu pojištění a výši příjmů. V případě souběhu nároků na více důchodů náleží základní výměra každému důchodci pouze jednou. Výše základní výměry nebyla v zákoně č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění vymezena, proto stanovení její výše bylo na úvaze vlády, která ji do roku 2012 stanovovala nařízeními (Příb, 2012b). S účinností od 1. ledna 2012 na základě přijetí zákona č. 220/2011 Sb. je výše základní výměry stanovena procentní sazbou z průměrné mzdy a stanovuje ji ve vyhlášce Ministerstvo práce a sociálních věcí. Přesněji základní výměra činí v daném kalendářním roce 9 % průměrné mzdy měsíčně, následně se zaokrouhluje na desetikoruny směrem nahoru. Z toho vyplývá, že výše základní výměry je pohyblivá a v každém kalendářním roce se bude měnit

⁴⁴ Přesné stanovení krácení dávky v případě předčasného starobního důchodu je uveden v podkapitole 3.1.1.1 výpočet důchodů.

⁴⁵ Detailnější schéma výpočtu starobního důchodu lze najít v příloze č. 2.

v závislosti na růstu průměrné mzdy. Pro rok 2013 je výše základní výměry stanovena na částce 2 330 Kč⁴⁶(Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012e).

Procentní výměra je u každého pojištěnce individuální, neboť je určována na základě doby pojištění, procentní sazby a výpočtového základu, který je odvozena od příjmů občana v průběhu jeho kariéry. Výše procentní výměry však dle zákona činí vždy nejméně 770 Kč měsíčně.

❖ **Dobou pojištění** se rozumí doba výdělečné činnosti, při níž byl jedinec účasten důchodového pojištění. Tyto doby pojištění se započítávají vždy 100% (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012a). Existují však ještě náhradní doby pojištění. *Náhradní doba pojištění je období, ve kterém se neodvádí žádné pojistné, přesto se tyto doby započítávají do potřebných let pojištění pro důchod. A to v případě, že doba pojištění trvala alespoň jeden rok* (Česká správa sociálního zabezpečení, 2011a). Náhradní doby pojištění, které jsou přesně definovány v zákoně o důchodovém pojištění⁴⁷, jsou započítávány z 80 %. Výjimku tvoří některé náhradní doby pojištění (péče o dítě ve věku do čtyř let, péče o závislou osobu v příslušném stupni závislosti a základní vojenská služba), které jsou započítávány plně, tedy 100% (Česká správa sociálního zabezpečení, 2011a).

❖ Výše procentní výměry starobního důchodu, je determinovaná **procentní sazbou**, která činí za každý celý rok doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod 1,5 %⁴⁸ vyměřovacího základu. Celý rok doby pojištění je zde definován jako 365 kalendářních dní. Výše procentní výměry se zvyšuje pojištěnci, který je i po dosažení nároku na starobní důchod je stále ekonomicky aktivní a je účasten důchodového pojištění, a nepobírá při tom ani starobní ani invalidní důchod. Zvýšení činí 1,5 % výpočtového základu za každých ukončených 90 dní výdělečné činnosti. Naopak jedinci, který požádá o předčasný starobní důchod, se výše procentní výměry snižuje za každých i započatých 90 dní, ode dne, od kterého se předčasný starobní důchod přiznává. Snížení výše procentní výměry v souvislosti

⁴⁶ Dle vyhlášky č. 324/2012 Sb. ze dne 26. září 2012, o výši všeobecného vyměřovacího základu za rok 2011, přepočítacího koeficientu pro úpravu všeobecného vyměřovacího základu za rok 2011, redukčních hranic pro stanovení výpočtového základu pro rok 2013 a základní výměry důchodu stanovené pro rok 2013 a o zvýšení důchodů v roce 2013, § 3.

⁴⁷ Zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění § 29 odst. 6.

⁴⁸ Výjimku dle zákona tvoří doba, která se kryje s dobou účasti pojištěnce na důchodovém spoření, v tom případě se počítá 1,2 % výpočtového základu.

s novenou zákona o důchodovém pojištění od roku 2012 probíhá ve třech pásmech, a přesně činí (Česká správa sociálního zabezpečení, 2011b):

- 0,9 % výpočtového základu za období prvních 360 dnů;
- 1,2 % výpočtového základu za období od 361. kalendářního dne do 720. kalendářního dne;
- 1,5 % výpočtového základu za období od 721. kalendářního dne.

❖ Dalším nezbytným prvkem pro výpočet procentní výměry je **výpočtový základ**. „*Výpočtový základ se určí redukcí osobního vyměřovacího základu, což je měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů pojištěnce za rozhodné období. Za roční vyměřovací základ pojištěnce se považuje úhrn vyměřovacích základů (zjednodušeně řečeno výdělků) za jednotlivý kalendářní rok rozhodného období vynásobený koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu*“ (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013e).

Rozhodné období tvoří časový úsek, v němž se zjišťují výše osobního vyměřovacího základu. Začíná rokem bezprostředně následujícím po roce, kdy pojištěnec dosáhl 18 let. Končí, dle novely zákona o důchodovém pojištění, rokem bezprostředně předcházejícím roku přiznání důchodu, bylo tedy zrušené omezení rozhodného období na 30 kalendářních let⁴⁹ (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013d).

Vyměřovacím základem pojištěnce se před 1. lednem 1996 považuje hrubý výdělek stanovený pro účely důchodového zabezpečení a po 31. prosinci 1995 vyměřovací základ pro stanovení pojistné na sociální pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Úhrn vyměřovacích základů je následně vynásoben koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu⁵⁰, díky čemuž je zajištěna aktualizovaná hodnota ročních vyměřovacích základů pojištěnce v závislosti na růstu průměrné mzdy v národním hospodářství (Přib, 2012b).

Osobní vyměřovací základ vypočten součinem koeficientu 30,4167⁵¹ a podílu úhrnu ročních vyměřovacích základů za rozhodné období a počtu kalendářních dnů připadajících na rozhodné období. Počet kalendářních dnů může

⁴⁹ Do rozhodného období se dle zákona nezahrnují roky před rokem 1989, tím pádem se zrušení omezení projeví až u důchodů přiznaných po roce 2016 (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013d).

⁵⁰ Všeobecný vyměřovací základ je ve výši průměrné měsíční mzdy zjištěné ČSÚ za kalendářní rok (Přib, 2012b)

⁵¹ Jde o průměrný počet dní v kalendářním měsíci ($365/12=30,4167$).

být ještě snížen o vyloučené doby, které jsou uvedeny v zákoně, např. některé náhradní doby pojištění (Česká správa sociálního zabezpečení, 2013e).

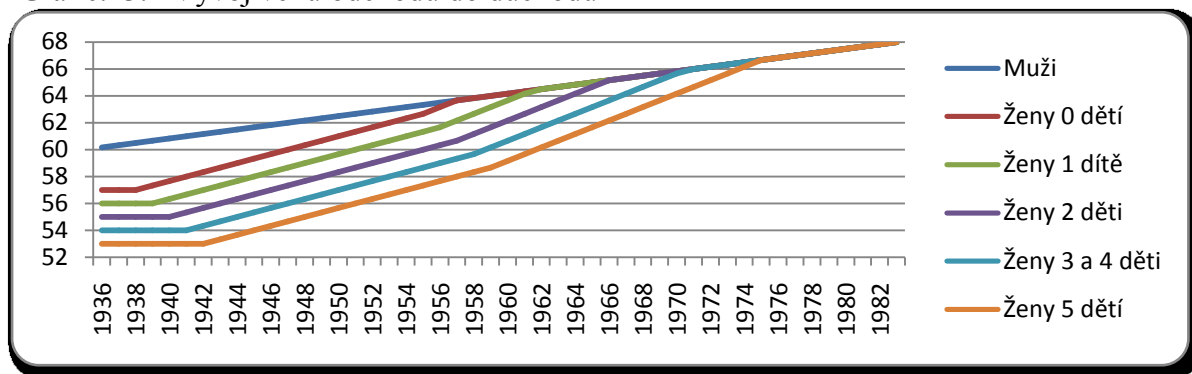
Výpočtový základ se zjistí redukcí osobního vyměřovacího základu. V souvislosti s nálezem Ústavního soudu s účinností od 30. září 2011 platí nová úprava stanovení výpočtového základu. Tato nová úprava je stanovena zvlášť pro období do konce roku 2014, jako přechodná úprava, kdy pro každý rok v tomto období – od 30. září 2011, 2012, 2013, 2014 – platí jiná pravidla pro stanovení výpočtového základu a jsou zde stanoveny tři redukční hranice. Pro období od roku 2015, jako cílová úprava, jsou již stanoveny pouze dvě redukční hranice, a také odlišné pravidla pro stanovení výpočtového základu (Přib, 2011). Aplikace redukčních hranic představuje prvek solidarity, neboť k vyšším příjmům je při výpočtu starobního důchodu přihlíženo méně, než k nízkým příjmům. Redukční hranice a zápočtová sazba pro stanovení výpočtového základu pro jednotlivé roky jsou přehledně shrnuty v příloze č. 3.

3.1.1.2 Věk odchodu do důchodu

K nejvýznamnějším prvkům v průběžném systému patří důchodový věk. Jedná se o věk potřebný pro **vnik nároku na starobní důchod**. Vznik nároku na starobní důchod však automaticky neznamena odchod pojištěnce do důchodu, neboť věk odchodu do důchodu si jedinec volí sám. *„Odchod do důchodu je vždy záležitostí oprávněné osoby a jen na jejím rozhodnutí záleží, zda a kdy podá žádost o přiznání důchodu z důchodového pojištění. Nikdo nemůže nikoho nutit k odchodu do důchodu ani podat za oprávněného žádost o přiznání důchodu* (Přib, 2012, str. 16). Z toho důvodu je nutné rozlišovat dva pojmy, a to skutečný věk odchodu do důchodu a zákonem stanovený důchodový věk. **Skutečný věk odchodu do důchodu** nastává, kdy jedinec požádá o výplatu důchodu, tzn. může zde docházet k předčasnému či odloženému odchodu do důchodu (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012b). **Zákonem stanoveným důchodový věk**, je definován v zákoně o důchodovém pojištění v § 32. Dle novely zákona o důchodovém pojištění se nadále pokračuje ve zvyšování důchodového věku u mužů o 2 měsíce ročně, bez stanovení cílové hodnoty důchodového věku, tj. i po dosažení hranice 65 let. Ke změně došlo u stanovení důchodového věku žen, kdy od ročníku narození 1956 dochází ke zrychlení tempa zvyšování důchodového věku na 6 měsíců (předtím 4 měsíce) ročně. Díky této úpravě dojde v roce 2041 ke sjednocení důchodového věku pro muže i ženy, bude se to

týkat ročníku 1975, při dosažení důchodového věku 66 let a 8 měsíců. Po tomto roce dochází také ke sjednocení tempa růstu důchodového věku pro muže i ženy a to na 2 měsíce ročně (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012d). Vývoj zvyšování věku odchodu do důchodu znázorňuje graf č. 3.1 a příloha č. 4.

Graf č. 3.1 Vývoj věku odchodu do důchodu



Zdroj: Zákon č. 210/2011 Sb. o důchodovém pojištění §32, vlastní úprava

3.1.1.3 Valorizace důchodů

V zákoně o důchodovém pojištění jsou také definována pravidla pro zvyšování důchodů, aby se hodnota přiznaných důchodů vlivem růstu cen nesnižovala. Novela zákona č. 220/2011 Sb., přinesla nové znění § 67, kde jsou definovány tyto pravidla. **Termíny pro zvyšování důchodů** jsou nadále stanovené na leden kalendářního roku, jde-li o pravidelný termín, a pátý kalendářní měsíc po měsíci, v němž růst cen⁵² dosáhl 5 % pro mimořádný termín. Nově ale platí, že při zvyšování důchodů v pravidelném termínu se vždy zvyšuje i základní výměra důchodů, jelikož je odvozována od průměrné mzdy. Základní výměra se tedy automaticky zvyšuje tak, aby činila 9 % průměrné mzdy s tím, že se zaokrouhluje na celé desetikoruny nahoru. Procentní výměra vyplácených důchodů se následně zvýší o tolik procent, aby součet zvýšené základní výměry a zvýšené procentní výměry důchodu odpovídal zvýšení růstu cen⁵³ a jedné třetině růstu reálných mezd. Procentní výměra se tedy nemusí zvýšit, pokud zvýšení základní výměry pokryje růst cen a jedné třetiny reálných mezd. Vzhledem k tomu, že pravidla valorizace důchodů jsou nyní

⁵² Dle zákona č. 220/2011 Sb., § 67 odst. 6 je růst cen definován jako procentní přírůstek indexu spotřebitelských cen v posledním měsíci období stanoveného pro zjišťování růstu cen oproti tomuto indexu v kalendářním měsíci, který bezprostředně předchází prvnímu kalendářnímu měsíci tohoto období. Přičemž růst cen je vypočten z originálních bazických úhrnných indexů spotřebitelských cen (životních nákladů) za domácnosti celkem zjištěných Českým statistickým úřadem.

⁵³ Výjimku tvoří roky 2013 až 2015, neboť došlo k přijetí mimořádného opatření ke snížení deficitu státního rozpočtu. Důchody v tomto období budou valorizovány o třetinu nárůstu spotřebitelských cen a třetinu růstu reálných mezd (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012d).

pevně daná zákonem, upravuje je Ministerstvo práce a sociálních věcí vyhláškami (Příb, 2011).

I když je český penzijní systém třípilířový, ze statistik vyplývá, že 95 % příjmů důchodců pramení právě z I. pilíře. Je tedy zřejmé, že další dva pilíře prozatím nemají významné postavení, a důchodci jsou v zásadě závislí na státním důchodu (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012f). V další části práce jsou však pro úplnost charakterizován II. a III. pilíř penzijního systému.

3.1.2 Důchodové spoření

V rámci penzijní reformy se dle zákonů⁵⁴ k 1. lednu 2013 zavedl koncepčně zcela nový pilíř, tzv. **důchodové spoření**. „*Hlavní úlohou druhého pilíře je fondové investování, které bude v režii soukromých penzijních společností*“ (Janda, 2012, str. 63). Povolení k činnosti penzijním společnostem udílí Česká národní banka na základě splnění požadavků vyplývajících ze zákona o důchodovém spoření a doplňkovém důchodovém připojištění. Vstup do II. pilíře je dobrovolný, je však omezen věkovým limitem⁵⁵. Ten je na hranici 35 let, tzn. každá fyzická osoba starší 18 let může vstoupit do tohoto pilíře kdykoliv, až do konce kalendářního roku, ve kterém dosáhne 35 let. Pak již vstoupit nemůže. Občané, kteří v době zavedení II. pilíře – tedy k 1. lednu 2013 – již byli starší 35 let, se mohou rozhodnout pro účast v daném pilíři do 30. června 2013. Stejně tak byla vytvořena výjimka pro osoby (starší 35 let), které v době zavedení II. pilíře stály mimo trh práce (mateřská dovolená, nezaměstnanost atd.), či pracovali mimo území ČR. Tyto osoby se mohou rozhodnout o účasti na důchodovém spoření do 6 měsíců, ode dne kdy se znovu stanou ekonomicky aktivními v ČR, tzn. začnou platit důchodové pojištění v ČR. Po uplynutí této lhůty možnost vstoupit do tohoto pilíře zaniká. Avšak pokud se osoba rozhodne pro účast v tomto pilíři, dle zákona⁵⁶ neexistuje možnost vyvázání se z tohoto systému. Bylo by tedy přesnější označit II. pilíř za povinný s dobrovolným vstupem (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012a).

Důchodové spoření vzniká na základě registrace smlouvy o důchodovém spoření Centrálním registrem smluv. Podpisem dané smlouvy se účastník zavazuje k tomu, že po

⁵⁴ Zákon č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření a Zákon č. 428 ze dne 6. listopadu 2011, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o důchodovém spoření a zákona o doplňkovém penzijním spoření.

⁵⁵ Zákon č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření § 2.

⁵⁶ Zákon č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření § 4 odst. 5.

zbytek své aktivní kariéry bude část svého pojistného odvádět do soukromě spravovaného fondu. Přesněji jde o 3 p. b. z celkové sazby pojistného, která v současné době činí 28 %. Také se tímto zavazuje, že po celou dobu, až po dosažení důchodového věku, bude do fondu odvádět dodatečné 2 % z vyměřovacího základu (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012a). Celkový odvod do II. pilíře pro účastníky důchodového spoření tedy činí 5 % hrubé mzdy. Toto pojistné odvádí zaměstnavatel na účet orgánu Finanční správy. Placení pojistného na důchodové spoření upravuje zákon č. 397/2012 Sb., o pojistném na důchodové spoření (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012c).

Všechny penzijní společnosti povinně⁵⁷ nabízejí uchazeči možnost volby mezi čtyřmi penzijními fondy, které se navzájem liší výnosově-rizikovým profilem. Konkrétně se jedná o (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012d):

- **důchodový fond státních dluhopisů:** investuje prostředky především do státních dluhopisů ČR a v menší míře i do státních dluhopisů zemí EU a OECD splňujících určitá kvalitativní kriteria;
- **konzervativní důchodový fond:** investuje do dluhopisů členských států EU a srovnatelně bezpečných dluhopisů, také do nástrojů peněžního trhu a jiných obdobně likvidních aktiv;
- **vyvážený důchodový fond a dynamický důchodový fond:** oproti konzervativnímu fondu tyto fondy navíc investují část obhospodařovaných prostředků, také do akcií a cenných papírů kolektivního investování, přičemž u dynamického fondu bude rozsah vhodných aktiv širší.

Účastník má právo⁵⁸ na základě smlouvy o pojištění důchodu pobírat důchod z důchodového spoření. „Tyto důchody však nebude vyplácet penzijní společnost, s níž účastník uzavřel smlouvu o důchodovém spoření, ale pojišťovna, se kterou účastník důchodového spoření uzavřel pojistnou smlouvu o pojištění důchodu. Pojistnou smlouvu o pojištění důchodu může uzavřít jen ten účastník, jemuž byl přiznán starobní důchod ze základního důchodového pojištění“ (Přib, 2012a). Účastník si může vybrat z nabízených možností vyplácení důchodu, a to:

⁵⁷ Dle zákona č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření § 43.

⁵⁸ Dle zákona č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření § 18.

- **doživotní starobní důchod**, který je vyplácen až do smrti, bez ohledu na to, kdy nastane⁵⁹;
- **doživotní starobní důchod se sjednanou výplatou pozůstalostního důchodu po dobu tří let**;
- **starobní důchod na 20 let**, kdy výplata důchodu končí uplynutím stanovené doby⁶⁰.

V případě úmrtí účastníka důchodového spoření před dosažením důchodového věku, se prostředky účastníka stávají předmětem dědictví.

Dle Asociace penzijních fondů, ke konci února do II. pilíře vstoupilo 13 504 lidí. Penzijní společnosti dále očekávají, že do konce června⁶¹ počet osob vzroste zhruba na půl milionu lidí. Jde tedy prozatím o velice malý zájem o tento druh spoření na stáří. Na jednu stranu se odborníci z penzijních společností shodují na faktu, že díky neustálé sílící diskusi o udržitelnosti státních důchodů se lidé budou stále více zajímat o důchodové spoření a tempo růstu nově zapojených osob se bude výrazně zvyšovat. Na druhou stranu někteří analytici, např. z Broker Consulting, se domnívají, že II. pilíř s sebou nese vysoké politické riziko a nedokáže se na trhu prosadit. Jejich argumenty jsou podloženy tím, že Češi využívají raději pořízení vlastního bydlení, doplňkové penzijní spoření, investičního životního pojištění atd. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013). Je tedy otázkou, zda důchodové spoření najde své místo na českém trhu, či dojde k jeho zrušení. Jak proklamuje opoziční strana ČSSD, v případě, že vyhraje příští volby (viz např. Sobotka, 2013a).

3.1.3 Doplnkové penzijní spoření

Systém penzijního připojištění se státním příspěvkem vznikl již v roce 1994 na základě zákona č. 42/1994 Sb. „*Účelem penzijního připojištění je zabezpečit občanům další zdroj příjmů, který bude doplňovat důchody z důchodového pojištění a významně přispívat k udržení přiměřené životní úrovně*“ (Příb, 2012b, str. 120). V rámci penzijní reformy došlo také k reformě III. pilíře. Od 1. ledna 2013 se dle zákona⁶² tento pilíř nese název **doplňkové penzijní spoření** (Vláda, 2011a). Penzijní připojištění však nezaniklo,

⁵⁹ V případě, úmrtí účastníka zbylé prostředky se nestávají předmětem dědictví.

⁶⁰ Zemře-li účastník dříve, zbylé prostředky se stávají předmětem dědictví.

⁶¹ Konečný termín pro vstup do II. pilíře pro osoby starší 35 let.

⁶² Zákon č. 427 ze dne 6. listopadu 2011, o doplňkovém penzijním spoření a Zákon č. 428 ze dne 6. listopadu 2011, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o důchodovém spoření a zákona o doplňkovém penzijním spoření.

pouze došlo k jeho uzavření⁶³ a určitým modifikacím. K zásadním změnám patří, že penzijní připojištění je od 1. ledna 2013 zajišťováno penzijními společnostmi prostřednictvím transformovaných fondů, ve kterých je majetek účastníků penzijního připojištění oddělen od majetku akcionářů. Noví účastníci⁶⁴ tohoto pilíře již vkládají prostředky do nově zřízených tzv. účastnických fondů s potenciálem vyššího zhodnocení oproti dnešnímu penzijnímu připojištění (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011).

Státní příspěvek pro stávající i pro nové účastníky zůstal zachován, pouze došlo k parametrickým změnám. Minimální vklad pro získání státního příspěvku činí od 1. ledna 2013⁶⁵ 300 Kč. Dle zákona⁶⁶ je tedy výše státního příspěvku stanovena takto:

- 300 až 999 Kč, činí výše měsíčního státního příspěvku částku 90 Kč a 20 % z částky přesahující 300 Kč,
- 1000 a více Kč, činí výše měsíčního státního příspěvku částku 230 Kč.

Od 1. ledna 2013 vzniká také možnost předdůchodů. Jde v podstatě o odchod do takové formy předčasného důchodu, kdy osoba čerpá své naspořené prostředky ve třetím pilíři penzijního systému. Výhodou oproti stávající možnosti předčasného starobního důchodu je ten, že následný obecný starobní důchod zůstává nekrácen. Využít možnost předdůchodu lze nejdříve pět let před dosažením důchodového věku. Předdůchod lze tedy čerpat nejdéle pět let, nejméně však tři roky a nelze ho přerušit. Měsíční dávka vyplácená při žádosti o předdůchod bude vyplácena z dobrovolně naspořených peněz v rámci III. pilíře. Další podmínkou pro získání předdůchodu tedy je mít v doplňkovém penzijním spoření naspořenou minimální částku, která odpovídá 30 % průměrné měsíční mzdy za 3, případně 5 let. Povinně musí být potřebná částka naspořena v okamžiku žádosti, přičemž podmínkou je předchozí doba spoření minimálně pět let. Žadatel může potřebnou částku získat buď postupným spořením (v rámci III. pilíře penzijního spoření), nebo spořením a jednorázovým převodem z jiných účtů (Miskolczi, 2013). Doba pobírání předdůchodu bude považována pro účely stanovení osobního vyměřovacího základu za vyloučenou dobu. To znamená, že se nebude brát v úvahu při výpočtu důchodu. Je to sice méně výhodné, než kdyby občan pracoval, avšak výhodnější, než v případě předčasného

⁶³ Smlouvy o penzijním připojištění bylo možné uzavřít pouze do 30. listopadu 2012, za stávajících podmínek, jedná se zejména o garanci nezáporného výnosu (Ministerstvo financí ČR, 2011).

⁶⁴ Či stávající, za předpokladu, že se dobrovolně rozhodnou k přestupu do nových typů fondů, kde však již není garance nezáporného výnosu a toto rozhodnutí je nevratné (Přib, 2012a).

⁶⁵ Před rokem 2013 minimální částka pro získání státního příspěvku bylo 100 Kč.

⁶⁶ Zákon č. 427 ze dne 6. listopadu 2011, o doplňkovém důchodovém spoření § 14.

důchodu. Stát bude také v době pobírání předdůchodu za účastníka hradit zdravotní pojištění (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012d).

V roce 2012 byl celkový počet neukončených penzijních připojištění celkem 5,13 mil. Jejich počet se tedy oproti roku 2011 zvýšil o 569 tis., jde tedy o 12,5% nárůst. Z toho bylo 1,1 mil. nově uzavřených smluv, což je 146,8% nárůst oproti roku 2011. Zvýšený zájem v roce 2012 o penzijní připojištění je zřejmě způsoben změnou legislativy, kdy do 30. listopadu 2012 bylo možné uzavřít smlouvu za podmínek dle předchozích zákonů. Je tedy otázkou, zda zvýšená poptávka po penzijním připojištění byla vyvolaná pouze z výše zmíněného důvodu, nebo i v příštích letech bude patrné tak vysoké tempo růstu uzavírání nových smluv⁶⁷. S rostoucím počtem penzijních připojištění se také zvyšuje objem účastnických příspěvků, který v roce 2012 byl 25,5 mld. Kč. Jde o 8,8% nárůst oproti roku 2011. O 5,3 % se také zvýšil průměrný měsíční příspěvek účastníka, který v roce 2012 byl 465 Kč, oproti 441 Kč v roce 2011. Růst objemu účastnických příspěvků samozřejmě také zvyšuje objem poskytnutých státních příspěvků ze státního rozpočtu. Za rok 2012 činil objem vyplacených státních příspěvků 5,91 mld. Kč, což je o 311 mil. Kč více než za rok předchozí. Průměrný státní měsíční příspěvek tedy činí 108 Kč (Ministerstvo financí ČR, 2013). Základní ukazatele vývoje penzijního připojištění v letech 2006 až 2012 jsou k nahlédnutí v příloze č. 5. Je tedy zřejmé, že i když v čase roste počet uzavřených smluv a objem účastnických příspěvků, výplaty z tohoto pilíře mají stále jen nepatrný podíl na celkových příjmech důchodce. Nedochází k téměř žádné diverzifikaci a příjmy důchodců se v zásadě odvíjí pouze od příjmů, které obdrží z I. průběžného pilíře.

3.2 Demografický vývoj v České republice

Od druhé světové války v České republice, stejně tak i ve všech ekonomicky vyspělých zemích, dochází k poklesu úhrnné plodnosti žen a současně se trvale prodlužuje délka života. Z toho důvodu se zvyšuje podíl seniorů v populaci, jde o tzv. stárnutí populace. V souvislosti s tímto vývojem vyvstává oprávněná otázka, jak tyto změny ovlivní stabilitu penzijního systému.

Aby bylo možné odhadnout budoucí počet seniorů, je zapotřebí sestavit demografické prognózy počtu obyvatel a jejich struktury. Ačkoli je moderní svět ve svých

⁶⁷ Od 1. ledna 2013 jde již o doplňkové penzijní spoření a je možné uzavírat nové smlouvy pouze v rámci tohoto nového produktu.

budoucích projevech velmi nestálý, je budoucí vývoj populace v krátkém časovém horizontu poměrně předvídatelný. Je to způsobené určitou populační setrvačností, která zjednodušeně vyjadřuje to, že populace již narozená má vysokou pravděpodobnost přežití i v dalších letech. Z matematického hlediska není tedy velký problém budoucí počty obyvatel modelovat. Stačí znát budoucí vývoj tří parametrů – porodnosti, úmrtnosti a migrace – a na základě postupů, které jsou algoritmizovány v počítačových programech, vypočítat výsledek. Avšak i přes tyto výhody nejsou výsledky demografických projekcí bez rozporu, neboť existují zde určitá slabá místa, kde se autor projekce musí určitým způsobem rozhodnout. Rozhodování je vždy značně subjektivní, což způsobuje, že různí autoři populačních prognóz docházejí k odlišným výsledkům (Rabušic, 1997).

Nejslabším místem prognózy je právě stanovení parametrů (předpokladů) projekce. Tvůrce projekce tedy musí odhadnout, kolik se bude v prognózovaném období rodit dětí, kolik lidí bude umírat, a jak silná bude imigrace a emigrace. Stanovení těchto parametrů musí samozřejmě vycházet z detailního studia minulých – domácích i zahraničních – trendů a musí být také dodržena zásada vědecké objektivity. Nicméně konečné stanovení konkrétních hodnot parametrů je vždy subjektivním aktem. To je tedy důvodem, proč se výsledné demografické prognózy od sebe liší. Jinak tomu není ani v České republice, kde je v současnosti k dispozici několik různých prognóz populačního vývoje. Pro účely této práce byly vybrány tři demografické prognózy, kterým je dále věnována pozornost. Jde o prognózu Českého statistického úřadu (ČSÚ) z roku 2009⁶⁸, s horizontem do roku 2065 a o prognózy vytvořené na akademické půdě. V ČR je možné v současnosti najít dvě taková pracoviště, která v posledních letech publikovala své vlastní prognózy. Jedním z nich je katedra demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK v Praze, kde se tvorbou demografických prognóz zabývají zejména autoři Burcin a Kučera (BaK), kteří vytvořili prognózu populačního vývoje na období 2008–2070⁶⁹. Dalším akademickým pracovištěm je katedra demografie na VŠE, která v roce 2012 publikovala v rámci projektu RELIK (Reprodukce lidského kapitálu) prognózu obyvatelstva do roku 2100, jejíž autoři jsou Fiala a Miskolczi (FaM). Všechny výše zmíněné prognózy jsou vypracované ve třech variantách: maximální, střední a minimální. Výše zmínění autoři či instituce publikovali své prognózy i v dřívějších letech, v této práci je však pracováno s naposledy

⁶⁸ ČSÚ svou projekci z roku 2009 aktualizoval v roce 2012. Avšak výsledky nové prognózy jsou publikovány jen v omezeném rozsahu a z toho důvodu nemůže být zahrnuta v této práci.

⁶⁹ V publikovaných datech je uveřejněná také projekce výsledné prognózy, a to do roku 2100, ke které je v této práci přihlíženo.

publikovanými demografickými prognózami, tedy s těmi nejaktuálnějšími. Vláda ČR při zvažování možných reformních kroků penzijního systému vycházela z prognóz ČSÚ a Burciny a Kučery.

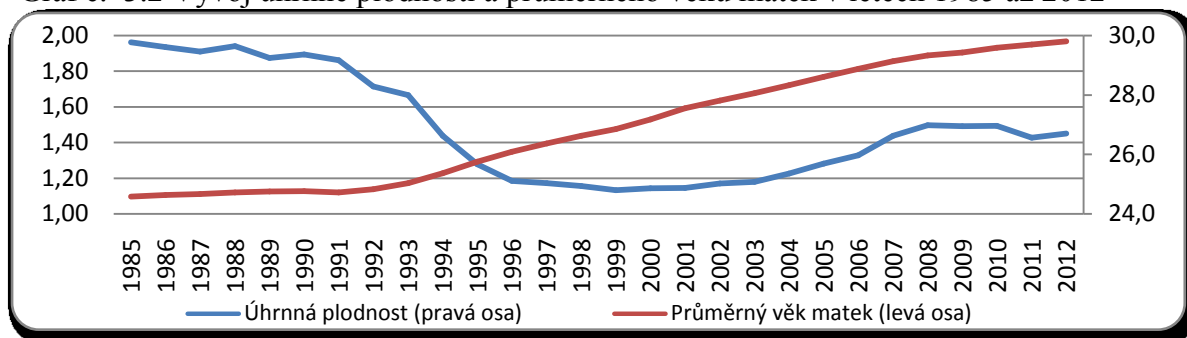
V další části práce je stručně představen vývoj základních parametrů projekce v minulosti a jejich odhadovaný vývoj v budoucnosti dle jednotlivých autorů prognóz. Dále jsou zde uvedeny výsledky prognóz populačního vývoje se zaměřením na věkovou strukturu obyvatelstva.

3.2.1 Porodnost

V posledních desetiletích v ČR byla poměrně stabilní a nízká úmrtnost a vliv migrace byl relativně nevýrazný, z čehož vyplývá, že věkové složení obyvatelstva záviselo především na vývoji počtu narozených v předchozích letech. Porodnost v ČR byla v minulosti značně nevyrovnaná, střídala se období s vysokými a nízkými počty narozených dětí. To zapříčinilo, že věkové složení populace, tzn. její struktura, je nepravidelná. Např. osoby narozené v 70. letech, nyní lidé ve věku 30 až 39 let, patří k nejpočetnějším, a naopak v jiných věkových skupinách je počet obyvatel daleko menší, jako třeba u osob narozených na přelomu tisíciletí. Jedním z důsledků nepravidelné věkové struktury je, že i vývoj poměru počtu důchodců k počtu osob v produktivním věku bude nepravidelný. Což také může způsobovat nestabilitu penzijního systému.

Z grafu č. 3.2 vyplývá, že k nejdynamičtějšímu poklesu úhrnné plodnosti došlo v průběhu 90. let. O hloubce poklesu svědčí i to, že v tomto období výrazně vzrostl počet potenciálních matek ve věkovém intervalu odpovídajícím tradičně nejvyšší intenzitě plodnosti. Je tedy zřejmé, že od tohoto období dochází také ke strukturálním změnám, tzn. že mladé ženy začaly hromadně odkládat vstup do manželství a rození dětí do vyššího věku. V následujících letech, tedy 2003 – 2009, je patrný růst úhrnné plodnosti, který byl zapříčiněn také díky plodnosti žen, které ji přesunuly do vyššího věku. Průměrný věk matek se od roku 1990 do 2012 zvýšil téměř o 5 let, jak je patrné v grafu č. 3.2. K determinantům zvyšování plodnosti jsou ale také řazeny ekonomické a sociální faktory jako rozvoj bytové výstavby a poměrně dostupné hypoteční úvěry, díky kterým byl zajištěn přístup k bydlení relativně široké vrstvě mladých lidí.

Graf č. 3.2 Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matek v letech 1985 až 2012



Pozn.: Předběžný údaj pro rok 2012

Zdroj: ČSÚ, 2012; ČSÚ, 2013, vlastní úprava

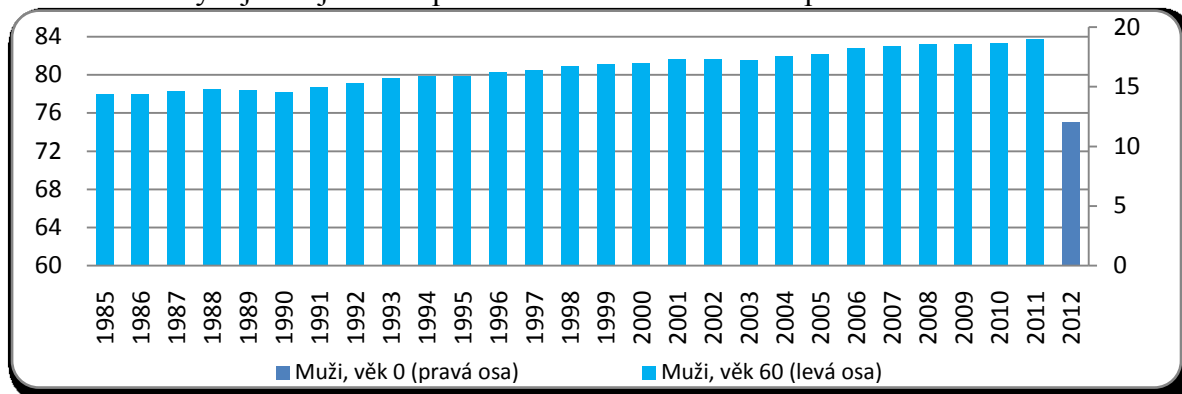
Z grafu č. 3.2 je také patrné, že v roce 2008 došlo k zastavení růstového trendu úhrnné plodnosti, který byl patrný od přelomu tisíciletí. Od tohoto roku je patrná stagnace s náznaky klesajícího trendu. Zůstává tedy otázkou, zda jde pouze o dočasné snížení, nebo o dlouhodobý trend, jaký byl patrný v 90. letech. Předběžné údaje pro rok 2012 ukazují, že úhrnná plodnost mírně vzroste, a to z 1,43 v roce 2011, na 1,45 v roce 2012. S poklesem úhrnné plodnosti pod úroveň 1,4 dítěte na ženu v reprodukčním věku nepočítá žádná z vybraných prognóz ani v minimálních variantách. Prognóza ČSÚ a BaK v minimální variantě se přiklání k růstu úhrnné plodnosti do roku 2020 a následně s její stagnací na dané úrovni. Prognóza FaM v minimální variantě připouští stagnaci úhrnné plodnosti pro celé prognózované období na úrovni 1,4. Jednotlivý vývoj variant projekcí je znázorněn v příloze č. 6. Z grafu umístěného v příloze č. 7 je patrné, že skutečný vývoj úhrnné plodnosti se pohybuje pod odhadem, i tím minimálním, ČSÚ a BaK. V roce 2012 skutečnosti nejvíce odpovídá vývoj variant FaM, což je logické, neboť tato projekce byla sestavována v tomto roce, a tudíž její autoři mohli reagovat na náhlý propad úhrnné plodnosti v roce 2011. Všechny odhady úhrnné plodnosti, jak je patrné z přílohy č. 6, počítají spíše s růstem tohoto ukazatele.

3.2.2 Úmrtnost

Vývoj úmrtnosti je v posledních desetiletích poměrně stabilně klesající, což se projevuje ve stabilním růstu střední délky života, neboli naděje dožití. Od roku 1990 se naděje dožití zvýšila u mužů o 7,1 let a u žen o 5,3 let, jak dokládá graf č. 3.3. Z daného grafu je také očividné, že od 90. let se tempo růstu postupně zvyšovalo, oproti mírné stagnaci v 80. letech. Od 90. let se do roku 2012 v průměru zvýšila naděje dožití u mužů o 4 měsíce a u žen o 3 měsíce ročně. Je však nutné poznamenat, že naděje dožití u starších

osob je, vyšší než naděje dožití při narození, a to jak u mužů, tak i u žen, jak také vyplývá z grafu č. 3.3 a 3.4. Naděje dožití u mužů ve věku 60 let se zvýšila od 90. let, kdy činila 14,58 let, do roku 2011 o 4,4 let na 18,94 let. Tzn. že 60letý muž má v roce 2011 naději dožití na dalších 18,94 let, tedy celkově se pravděpodobně dožije 78,94 let. Naopak muž, který se narodil v roce 2011 má naději dožití 74,69 let, což je o 4,25 let méně oproti muži ve věku 60 let.

Graf č. 3.3 Vývoj naděje dožití při narození a ve věku 60 let pro muže

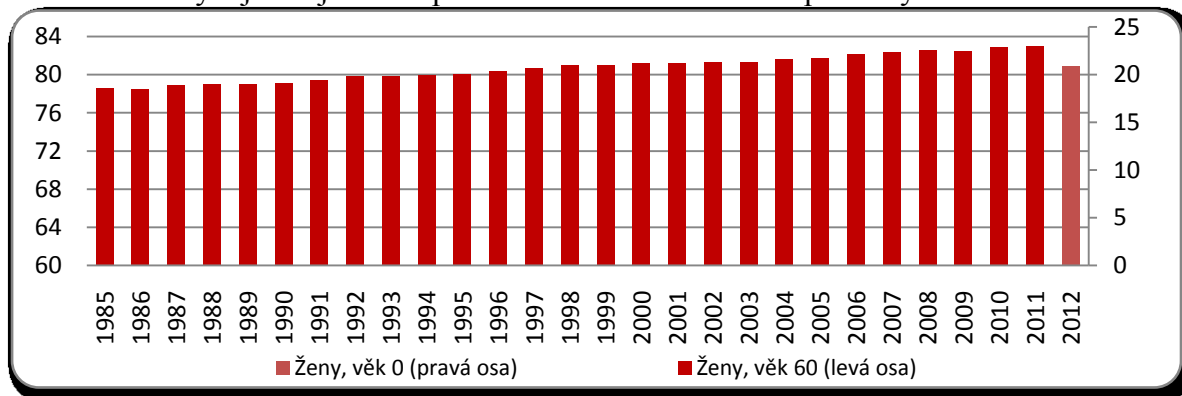


Pozn.: Předběžný údaj pro rok 2012

Zdroj: ČSÚ, 2012; ČSÚ, 2013, vlastní úprava

Obdobně tomu je i u žen, kde naděje dožití ve věku 60 let vzrostla v období let 1990 až 2011 o 3,9 let na 23,02 let. V roce 2011 rozdíl mezi nadějí dožití ženy při narození a ženy ve věku 60 let činí 2,28 let, jak dokládá graf č. 3. 4. S vyšším věkem se rozdíly mezi nadějí dožití a daným věkem zvyšují. Je to zapříčiněno tím, že k nejvýznamnějším poklesům úmrtnosti dochází právě u osob starších.

Graf č. 3.4 Vývoj naděje dožití při narození a ve věku 60 let pro ženy



Pozn.: Předběžný údaj pro rok 2012

Zdroj: ČSÚ, 2012; ČSÚ, 2013, vlastní úprava

Rozhodujícími faktory, které zapříčinily klesající trend úmrtnosti, lze najít na konci 80. let, kdy docházelo k postupnému otevírání se světu s následnou radikální změnou politických a ekonomických podmínek. Postupně se zaváděly nejmodernější technologie, které v té době již byly běžně dostupné ve vyspělých zemích. Běžně dostupná se stala účinnější léčiva a rostl zájem o prevenci. Docházelo také k významným změnám životního stylu a stravovacích návyků u podstatné části populace, jelikož se zdraví stalo jedním z významných determinantů určujících hodnotu pracovní síly na trhu práce.

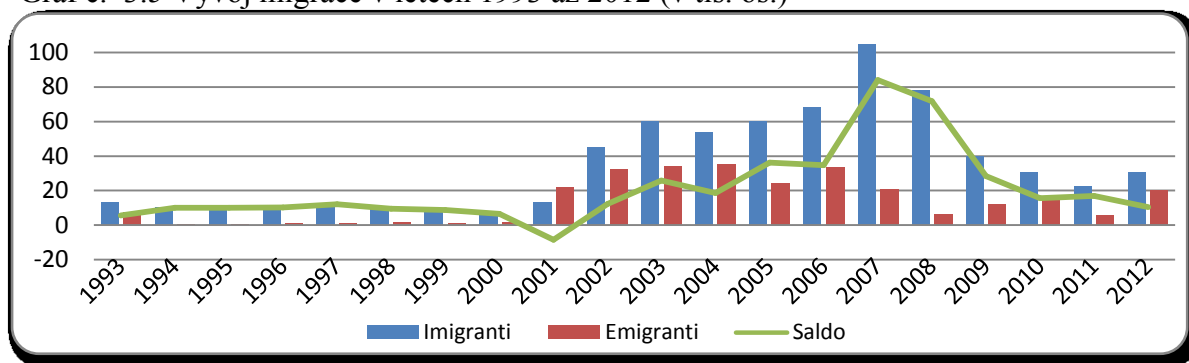
Všechny zkoumané prognózy vychází z předpokladu, že naděje dožití jak u žen, tak u mužů, bude v čase růst, tzn. neklesne pod výchozí úroveň té které projekce, a to i v případě minimálních variant. S nejvyššími tempy růstu počítá ČSÚ, kdy u mužů od roku 2008 do 2065 předpokládá měsíční růst o 2 až 3,6 měsíce ročně, v závislosti od varianty. BaK předpokládají měsíční růst naděje dožití při narození v období let 2009 až 2070 přibližně v rozmezí 1,5 až 2,7 měsíců ročně, také v závislosti od varianty. Prognóza FaM je založena pouze na jedné variantě naděje dožití při narození, která má tempo růstu přibližně 1,8 měsíce ročně. Všichni autoři zvolených prognóz předpokládají v průměru o 0,3 měsíce ročně nižší růst naděje dožití u žen. Zvolené předpoklady jsou shrnuty v příloze č. 6. K nahlédnutí je také v příloze č. 8 graf, ve kterém jsou tyto předpoklady přehledně znázorněny spolu s vývojem skutečné naděje dožití při narození. Ze zmíněného grafu je patrné, že zvolené předpoklady ohledně tohoto ukazatele odpovídají realitě do roku 2012.

3.2.3 Migrace

Zahraniční migraci v ČR v posledních dvou desetiletích významně ovlivnilo hned několik změn. První bylo rozdělení Československa v roce 1993, což znamenalo přearažení migrace mezi těmito nově vzniklými státy ze statické kategorie vnitřní migrace do kategorie zahraniční migrace. Druhá změna nastala v roce 2001, kdy došlo k rozšíření definice obyvatele o cizince, kteří pobývají na území našeho státu na základě tzv. dlouhodobého víza nebo povolení k dlouhodobému pobytu. Tato změna byla ještě umocněna změnou ve vízové politice a tvrdostí jejího uplatňování. To mělo za následek, že nejprve velice dynamicky kleslo migrační saldo na - 8,5 tis. obyvatel v roce 2001 a poté opět došlo k prudkému nárůstu na 12,2 tis. osob v roce 2002 a 25,7 tis. osob v roce 2003, vše je patrné z grafu č. 3.5. Třetí změna nastala v roce 2004, kdy ČR vstoupila do Evropské unie, díky čemuž byl zachován růstový trend migrace. Čtvrtou zásadní změnou

dále bylo rozšíření Schengenského prostoru o Českou republiku a další post-komunistické země v roce 2007. V tomto roce je zaznamenáno nejvyšší migrační saldo, a to 83,9 tis. osob za poslední dvě desetiletí.

Graf č. 3.5 Vývoj migrace v letech 1993 až 2012 (v tis. os.)



Pozn.: Předběžné údaje pro rok 2012

Zdroj: ČSÚ, 2012; ČSÚ, 2013; vlastní zpracování

V ČR prozatím převládá pracovní forma imigrace, která se odráží ve věkové a genderové struktuře. V současné době tvoří 60 % imigrantů muži a 40 % ženy. Nejpočetnější imigranti jsou ve věku 20 až 30 let (ČSÚ, 2012).

Předpovídat budoucí vývoj migrace je v současnosti velmi nelehký úkol, neboť jeho vývoj je determinován spoustou faktorů. Jde zejména o ekonomický a politický vývoj nejen v ČR, ale i v okolních evropských i mimoevropských zemích. ČR zřejmě zůstane zemí imigrační, i když se od roku 2007 počet imigrantů meziročně snižuje. Vzhledem k vnější podmíněnosti vývoje zahraniční migrace všechny zkoumané prognózy vycházejí v zásadě z konstantního salda migrace v čase, jak ukazuje příloha č. 6. V roce 2012 dle předběžných údajů saldo migrace kleslo na 10,3 tis. osob. Tento vývoj se však odchýlil od předpokladů ČSÚ a BaK, kteří počítali v minimálních variantách s vývojem salda migrace na úrovni 15 tis. os. v případě ČSÚ a 16,5 u předpokladu BaK (následně pak od roku 2020 na úrovni 20 tis. os.). Pouze FaM předpokládají migraci do roku 2100 na úrovni 10 tis. os., avšak pro rok 2012 počítali se saldem na úrovni 16,1, což je také o 6 tis. os. více, než bylo ve skutečnosti. Vše je patrné z grafu, který je umístěn v příloze č. 9, kde jsou znázorněny jednotlivé varianty spolu s vývojem skutečného salda migrace v letech 2008 až 2012.

Jak již bylo výše zmíněno, veškeré parametry, od kterých se odvíjí výsledky prognóz, jsou v určité míře stanoveny subjektivně. Je tedy nezbytné při vnímání prognóz

vývoje populace mít na paměti tento fakt. Výstižně tuto skutečnost shrnul Srb (1971, str. 538): „všechny projekce – i ty, které byly vypočteny podle šťastně zvolených předpokladů – jsou vždy jen relativně přesné. Prakticky nikdy nelze očekávat, že by se skutečný populační vývoj plně shodoval s předpokládaným. Téměř vždy zasáhnou do budoucího vývoje některé vnější vlivy, předem neočekávatelné, a tak jsou výsledky projekcí vždy spíše obrazem přijatých předpokladů než skutečného budoucího populačního vývoje. Tím se však hodnota výpočtů populační perspektivy vůbec nesnižuje, protože hlavní tendence a z nich určované ekonomické a společenské důsledky bývají dostatečně spolehlivé“.

Na základě grafů umístěných v přílohách č. 7, 8 a 9 lze konstatovat, že předpoklady jednotlivých prognóz odpovídají skutečnosti (v roce 2012), pouze co se týče naděje dožití. Skutečný vývoj úhrnné plodnosti se od předpokladů odchýlil v roce 2011, kdy došlo k neočekávanému poklesu, avšak předběžné údaje naznačují, že by tento ukazatel měl znovu růst, a tedy se vrátit do rozmezí předpokládaných variant. Předpoklady pro prognózu FaM byly stanovovány až v roce 2012, tudíž její autoři měli možnost reagovat na snížení úhrnné plodnosti v roce 2011. Proto také předpoklady FaM ohledně tohoto ukazatele odpovídají skutečnosti nejvíce. Saldo migrace se v posledních letech v ČR vyvíjelo značně nepředvídatelně, čemuž i odpovídá stanovení předpokladů na jednotné úrovni pro téměř celé prognózované období a s velkým rozpětím jednotlivých variant. Dle předběžných údajů v roce 2012 došlo k výraznému poklesu migračního salda, čímž se dostal tento ukazatel pod předpokládané rozmezí pro daný rok. Nejvíce se skutečnosti blíží předpoklady FaM, neboť, jak již bylo řečeno, tato prognóza byla sestavena v roce 2012. Stanovené předpoklady jsou v zásadě jediným determinantem určujícím výsledky prognóz. Na základě porovnání předpokladů a dosavadního vývoje skutečných údajů lze říci, že odhady FaM nejvíce odpovídají realitě, tudíž i výsledky prognóz by měli nejpřesněji odrážet skutečnost. Předpoklady BaK a ČSÚ jsou mírně nadhodnocené, a tedy i výsledky prognóz odrážejí o něco optimističtější očekávaný demografický vývoj.

3.2.4 Výsledky prognóz

Před uvedením výsledků vybraných prognóz je zapotřebí upozornit na fakt, že i když je střední varianta prezentována jako ta nejpravděpodobnější, je třeba chápat tyto výsledky spíše jako vymezení očekávaného rozpětí populačního vývoje, které je určeno extrémními – minimálními a maximálními – variantami. Z toho důvodu jsou v práci vždy při porovnávání jednotlivých prognóz uváděny jejich střední varianty, ale také minimální

a maximální varianta té prognózy, jejíž výsledky jsou nejextrémněji položeny v roce 2100. Všechna data jsou přehledně prezentována v přílohách č. 10, 11 a 12. Zkoumané prognózy byly publikovány v odlišných letech, tudíž i výchozí roky prognóz se liší. Proto je v této práci zvolen rok 2012, od kterého je vývoj jednotlivých prognóz analyzován. Takový přístup je zvolen z toho důvodu, že v této práci nejde ani tak o hodnocení přesnosti minulého vývoje prognóz⁷⁰ jako o budoucí trendy vývoje jednotlivých věkových skupin.

Z výsledků prognóz je možné vyčíst vývoj celkového počtu obyvatel a přesné počty lidí ve věku 0 až 120 let v jednotlivých letech prognózovaného období. Aby bylo možné tyto výsledky prezentovat, jsou počty lidí sčítány do věkových skupin. Tradiční věkové kategorie jsou 0 – 14 let, 15 – 64 let a 65 a více let⁷¹. V této části⁷² práce je však pracováno s rozložením obyvatel do věkových struktur 0 – 19 let, 20 – 64 let a 65 a více let. Hranice 20 let byla zvolena z toho důvodu, že v ČR je vysoký podíl studentů ve věku 15 – 19 let, o čem také svědčí nízká zaměstnanost těchto osob. To znamená, že tito lidé v rámci této práce nejsou započtení k ekonomicky aktivním, neboť by jejich počty pouze uměle nadhodnocovali. Práce je zaměřena na zkoumání demografického dopadu na průběžný systém a hlavní věkové skupiny, které ovlivňují stabilitu I. pilíře jsou ve věku 20 a více let. Proto je také tato práce zaměřena na trendy ve vývoji budoucích počtů lidí právě v těchto věkových skupinách. Nicméně v přílohách č. 10, 11 a 12 jsou přehledně zpracovány výsledky prognóz ohledně celkového počtu obyvatel a lidí ve věku 0 – 19 let v prognózovaných obdobích.

V grafu č. 3.6 je znázorněn vývoj počtu osob ve věku 20 – 64 let. Již na první pohled je patrný výrazný klesající trend této věkové skupiny do roku 2060, a to u všech variant. Extrémní varianty jsou v tomto případě zvoleny výsledky prognózy FaM, což je logické, neboť právě tato prognóza má, jak bylo zmíněno výše, definováno nejširší rozmezí předpokladů. Maximální varianta FaM předpokládá pokles počtu osob ve věku 20 – 64 let, a to do roku 2050, kdy dosáhne svého minima, a to 6,2 mil. osob. Jde o pokles oproti roku

⁷⁰ Míra přesnosti prognóz může být měřena např. pomocí Keyfitzova indexu kvality predikce, který zkoumá odchylky prognózy od skutečnosti (Keyfitz, 2005). Ze zkoumaných prognóz v této práci prozatím není možné tento index vypočítat, neboť rozdíl mezi datem publikací prognóz a současným rokem není dostatečný pro vyvozování jakýchkoliv závěrů ohledně spolehlivosti daných výsledků. Studie, které zkoumaly minulé prognózy, potvrzují, že přesnost odhadu klesá v závislosti na době uplynulé od výpočtu prognózy (viz např. Šídlo, 2008).

⁷¹ Rozložení tradičních věkových skupin souvisí s tím, že v minulosti po splnění povinné školní docházky, se většina mladých lidí stala účastníky trhu práce. Věk 65 let se stal konvenčně přijímanou hranicí poproduktivního věku, z důvodu možnosti porovnávání vývoje věkové struktury v čase.

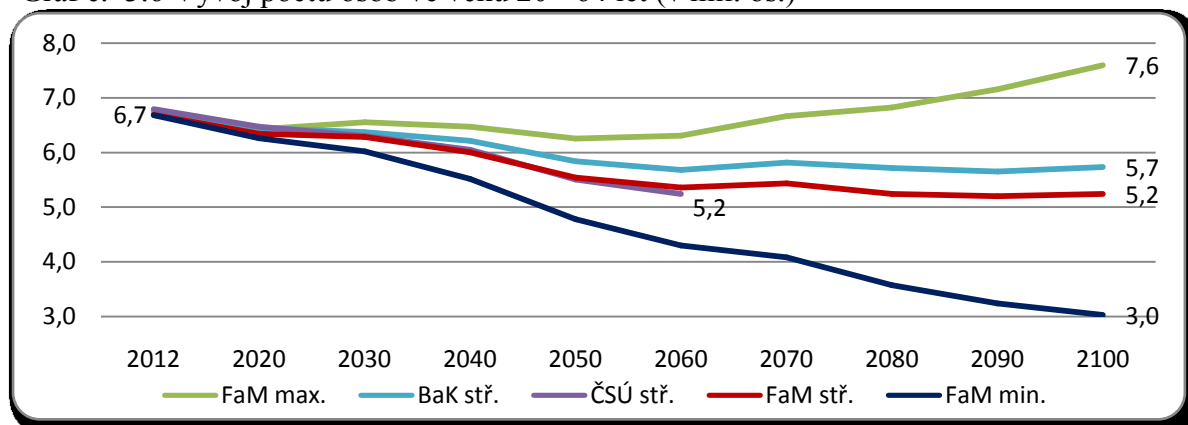
⁷² V další části práce je pracováno také s pozměněnou hranicí 65 let.

2012 o 6,5 %. Následně je z grafu č. 3.6 patrný růstový trend, kdy v roce 2100 by mělo být dle této varianty 7,5 mil. obyvatel v této věkové skupině, čili o 20 % více než v roce 2060. Minimální varianta FaM vykazuje jasný klesající trend, který by v roce 2100 znamenal pokles o 3,6 mil. osob, šlo by o 55% pokles oproti roku 2012. Z grafu č. 3.6 je také patrné, že nůžky mezi maximální a minimální variantou se v čase více rozevírají. V roce 2012 vycházely téměř ze stejné úrovně, a to 6,7 mil os., kdežto v roce 2100 je rozdíl mezi variantami již 4,6 mil. osob.

Střední varianty ČSÚ a FaM se téměř kryjí a předpokládají pokles osob v této věkové kategorii z přibližně 6,7 mil. v roce 2012 na 5,2 mil. v roce 2060. Jde tedy o pokles o více jak 1 mil. osob, neboli o 22 % oproti roku 2012. Po roce 2060 je již dle střední varianty FaM patrná určitá stagnace, kdy počet osob ve věku 20 – 64 let poklesne pouze o 2 % do roku 2100. U prognózy BaK pozorujeme podobný vývoj jak u prognózy FaM, je pouze mírně pozitivnější, tzn. v roce 2060 by poklesl počet osob v této věkové kategorie na 5,7 mil. jde tedy o 17% pokles ve srovnání s rokem 2012. Po roce 2060 je také patrná určitá stagnace, avšak s mírným růstem, tedy o necelé 1 % do roku 2100.

Podíl osob ve věku 20 – 64 let na celkovém počtu populace se v roce 2012 pohybuje u všech variant kolem 64 %. V roce 2060 by podle ČSÚ klesl o 16 p.b. na 48 %. Ostatní dvě prognózy předpokládají v roce 2100 tento podíl na úrovni 50 %, tedy pokles o 14 p.b. Minimální varianta pracuje se snížením podílu osob ve věku 20 – 64 let na celkové populaci o 17 p.b. na 47 %. U maximální varianty také dojde ke snížení tohoto podílu na 51 %, i když v absolutním vyjádření se počet osob v této kategorii zvýší.

Graf č. 3.6 Vývoj počtu osob ve věku 20 - 64 let (v mil. os.)



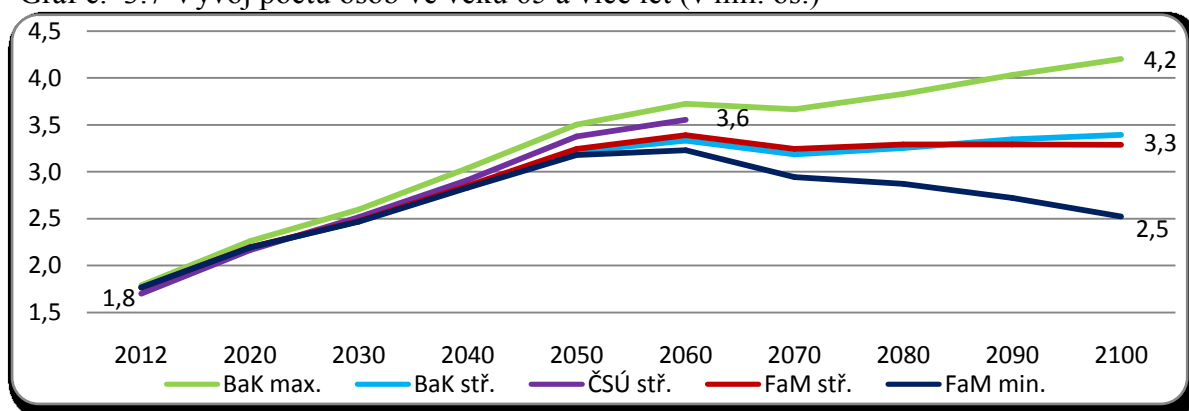
Zdroj: Fiala, 2012; ČSÚ, 2009; Burcin, 2010; vlastní výpočty

Prognózovaný vývoj věkové kategorie 65 a více let, jak je patrné v grafu č. 3.7, má u všech variant růstový trend. V tomto případě je nejextrémněji položenou variantou, co se

týče maxima, varianta vycházející z prognózy BaK⁷³. Ta předpokládá růst počtu osob ve věku 65 a více let o 134 % na úroveň 4,2 mil. osob, jde o růst v absolutní hodnotě o 2,5 mil. osob. Minimální varianta FaM naznačuje růst počtu obyvatel v této věkové skupině o 45 % oproti roku 2012, na úroveň 2,5 mil. osob v roce 2100. Přičemž nejvyšší počet osob v této věkové skupině je zaznamenán v roce 2060, a to na úrovni 3,2 mil. osob. Střední varianty v roce 2012 vychází z přibližně stejné úrovně, a to 1,7 mil. osob ve věku 65 a více let. Výrazně růstový trend je patrný u všech variant do roku 2060. Varianta ČSÚ předpokládá, že v roce 2060 by mělo být 3,5 mil. osob v této věkové kategorii, což je růst oproti roku 2012 o 109 %. Stejně tak střední varianty FaM a BaK předpokládají růst počtu osob ve věku 65 a více let do roku 2060 na úroveň 3,3 mil. osob, čili růst o 90 %, v absolutním vyjádření jde o 1,5 mil. obyvatel. Následně u obou variant je patrný mírný pokles do roku 2070 a následná stagnace s mírně rostoucím trendem. V roce 2100 by se tedy měl počet osob ustálit na úrovni roku 2060, dle prognózy BaK. Podle střední varianty FaM by v roce 2100 měla být úroveň osob ve věku 65 a více let o 6 % nižší než v roce 2060, tedy 3,2 mil. osob.

Podíl osob ve věku 65 a více na celkovém počtu obyvatel je v roce 2012 dle všech variant přibližně 16 %. Podle ČSÚ se tento podíl zvýší do roku 2060 o 17 p.b. na 33 %. Střední varianty BaK a FaM předpokládají vývoj podílu na úrovni 31 % v roce 2100. Díky růstu celkového počtu obyvatel je u maximální varianty tento podíl nižší než u střední varianty, činí tedy 30 %. Minimální varianta je taktéž ovlivněna významným snížením počtu obyvatel, a tedy i když je počet osob ve věku 65 a více let v této variantě výrazně nižší než u jiných variant, je podíl naopak vyšší, tzn. je 39 %.

Graf č. 3.7 Vývoj počtu osob ve věku 65 a více let (v mil. os.)



Zdroj: Fiala, 2012; ČSÚ, 2009; Burcin, 2010; vlastní výpočty

⁷³ Dle logických úvah to vychází z vyšších předpokladů ohledně naděje dožití. Ty jsou však stanoveny pouze do roku 2070, následně jde o prodloužení trendu prognózy do roku 2100.

Na tomto místě je nutné upozornit na fakt, že z výsledků prognóz ohledně počtu osob ve věku 65 a více let, jakkoli vypadají dramaticky, není vhodné vyvozovat žádné závěry pro dopad na penzijní systém. Konvenčně se pracuje s horní hranicí produktivního věku od 65 let, avšak neexistují pro takto stanovenou hranici žádné jednoznačné objektivní odůvodnění. Tato hranice vznikla v zásadě z administrativních důvodů pro možnosti porovnávání věkové struktury v daném státu v čase, ale i mezinárodně, např. OSN používá tuto horní hranici produktivního věku. Rostoucí trend počtu osob v této věkové skupiny pouze vypovídá o skutečnosti, že české obyvatelstvo stárne. V dnešní době je ale bohužel tento fakt vnímán vesměs negativně. Nejčastější obavy ze změny věkové struktury obyvatel, tedy té stanovené administrativně, jsou spojeny s růstem nákladu na sociální zabezpečení, zdravotní péči, nedostatkem pracovních sil na trhu práce a užitelnosti financování důchodového systému (Svobodová, 2011). „*Staří lidé jsou v ekonomických úvahách označováni jako zátěž, stárnutí populace potom jako negativní až katastrofická tendence, kterou je třeba zvrátit*“ (Vohralíková, 2004, str. 4). Zapomíná se přitom na to, že jde o důsledek dlouhodobých snah o zlepšení kvality lidského života, životní úroveň, zlepšování zdravotního stavu populace apod. V podstatě jde o civilizační vývoj, který je výsledkem racionálního lidského chování (Rabušic, 2003). **Stárnutí populace by tedy nemělo být vnímáno negativně**, ale spíše jako výzva pro nové možnosti. S růstem naděje dožití samozřejmě roste i počet osob ve věku 65 a více let. Je tedy otázkou, zda při dlouhodobých projekcích je korektní počítat s takto konstantně nastavenou hranicí. Například dle Sandersona (2010) by bylo vhodnější stanovit horní hranici produktivního věku na základně naděje dožití, a to tak, že do této kategorie by byly započteny ty osoby, jejichž pravděpodobnost dožití byla 15 let.

Z ekonomického hlediska je významnější hranicí poproduktivního věku, stanovit na úrovni věku odchodu do důchodu, neboť ten reflektuje skutečné možné zatížení penzijního systému. V této práci je tedy také, kromě obvyklých 65 let, stanovena horní hranice produktivního věku na úrovni důchodového věku, který se již od roku 1995 plynule zvyšuje, a od roku 2011 dokonce trvale. V tabulce č. 3.2 je vždy zaznamenán věk odchodu do důchodu příslušející danému roku. Z publikovaných výsledků prognóz však nelze zjistit, přesná data narození jednotlivých obyvatel, z toho důvodu jsou výpočty zjednodušen⁷⁴. Z důvodů nedostupnosti dat práce dále počítá s důchodovým věkem pro

⁷⁴ Počty obyvatel v jednotlivých letech jsou rozloženy na přesných 12 dílů a od toho se následně odvozují měsíční hranice pro odchod do důchodu.

ženy odpovídajícímu dvěma dětem. Z tabulky č. 3.2 je patrné, že od roku 2030 bude již důchodový věk pro muže a ženy na stejné úrovni. Výpočty také nezohledňují možnost předčasného důchodu či naopak odložení odchodu do důchodu.

Tabulka č. 3.2 Zvyšování důchodového věku v letech 2012 až 2100

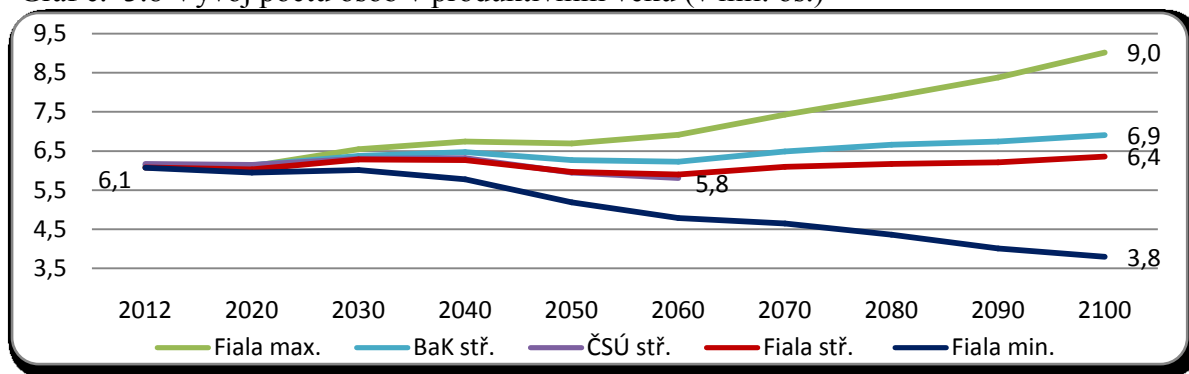
Důchodový věk	2012	2020	2030	2040	2050	2060	2070	2080	2090	2100
Muži	62 6/12	63 8/12	65	66 6 /12	68	69 4/12	70 10/12	72 2/12	73 8/12	75
Ženy (se 2 dětmi)	59 4/12	61 8/12	65	66 6 /12	68	69 4/12	70 10/12	72 2/12	73 8/12	75

Zdroj: vlastní výpočty na základě zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění §32

Stanovení horní hranice produktivního věku na úrovni důchodového věku ovlivní také počet osob v produktivním věku. Neboť ti již nejsou určováni pouze hranicí 20 – 64 let, ale jejich počet se zvyšuje úměrně se zvyšováním důchodového věku. Graf č. 3.8 znázorňuje vývoj počtu osob v produktivním věku. Již na první pohled je patrné, ve srovnání s grafem č. 3.6, že trend prognózovaného vývoje je zcela odlišný. Střední varianty prognóz BaK a FaM dokonce počítají s mírně rostoucím trendem. Počet osob v produktivním věku v roce 2012 je prognózován na 6,1 mil., nejvyšší propad je dle prognóz zaznamenán v roce 2060, kdy by mělo dojít dle středních variant ČSÚ a FaM k poklesu na 5,8 mil. osob. Následně od roku 2060 je patrný růstový trend a v roce 2100 je předpokládáno dle střední varianty FaM, že počet osob v produktivním věku se oproti roku 2060 zvýší o 4,5 % na úroveň 6,3 mil. os. Prognóza BaK dokonce neočekává pokles počtu osob v produktivním věku ve sledovaném období pod výchozí úroveň roku 2012. V roce 2100 je tedy dle této prognózy očekáván nárůst o 12 % na 6,9 mil. osob v produktivním věku. U maximální varianty FaM je dokonce očekáván růst na úroveň 9 mil. osob v produktivním věku, tedy o 48 % oproti roku 2012. Minimální varianta FaM naopak předpokládá pokles počtu osob v důchodovém věku v roce 2100 na 3,7 mil. osob, čili o 38 %.

Podíl osob v produktivním věku na celkovém počtu obyvatel se také změní. V roce 2012 je tento podíl na úrovni 58 %, tedy nižší o 5 p.b. ve srovnání s věkovou kategorií 20 až 64 let. Naopak v roce 2100, kdy věková kategorie v produktivním věku, bude v rozmezí 20 až 74 let, je očekáváno zvýšení tohoto podílu o 10 p.b. na 61 %.

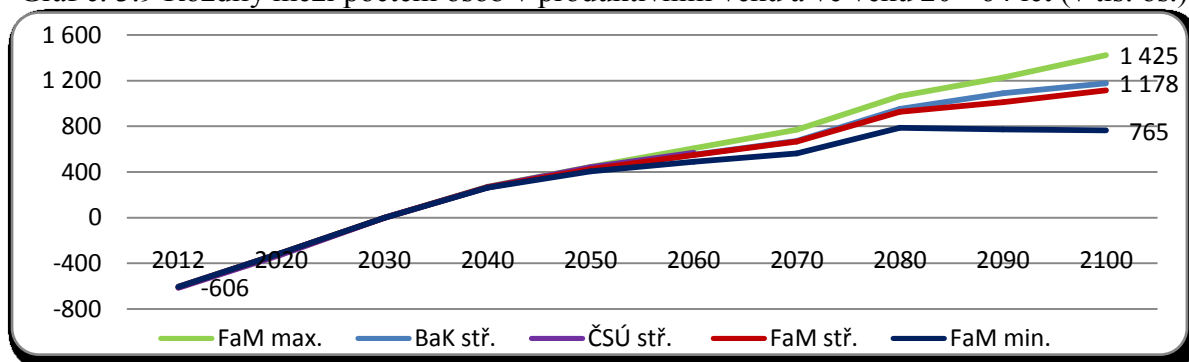
Graf č. 3.8 Vývoj počtu osob v produktivním věku (v mil. os.)



Zdroj: Fiala, 2012; ČSÚ, 2009; Burcin, 2010; vlastní výpočty

Nižší počet osob v produktivním věku v roce 2012, oproti věkové skupině 20 až 64 let, je způsoben tím, že v tomto roce je důchodový věk u mužů stanoven na 62 let a 6 měsíců, u žen na 59 let a 4 měsíce, jak ukazuje tabulka č. 3.2. Je tedy logické, že ve skupině 20 – 64 let je zahrnuto více osob. Rozdíly mezi počtem osob v produktivním věku a ve věku 20 – 64 let jsou představeny v grafu č. 3.9. Tento rozdíl v roce 2012 činí u všech variant přibližně - 600 tis. osob. V roce 2030 je tato odchylka nulová, neboť v tomto roce je důchodový věk na 65 letech, tedy počty osob v obou skupinách se shodují. Dle středních variant dojde k rozdílu mezi oběma skupinami v roce 2100 přibližně o 1 mil. Maximální varianta počítá dokonce v roce 2100 s rozdílem 1,5 mil. osob. Minimální varianta zase předpokládá stagnaci rozdílů od roku 2080 na úrovni přibližně 780 tis. osob.

Graf č. 3.9 Rozdíly mezi počtem osob v produktivním věku a ve věku 20 - 64 let (v tis. os.)



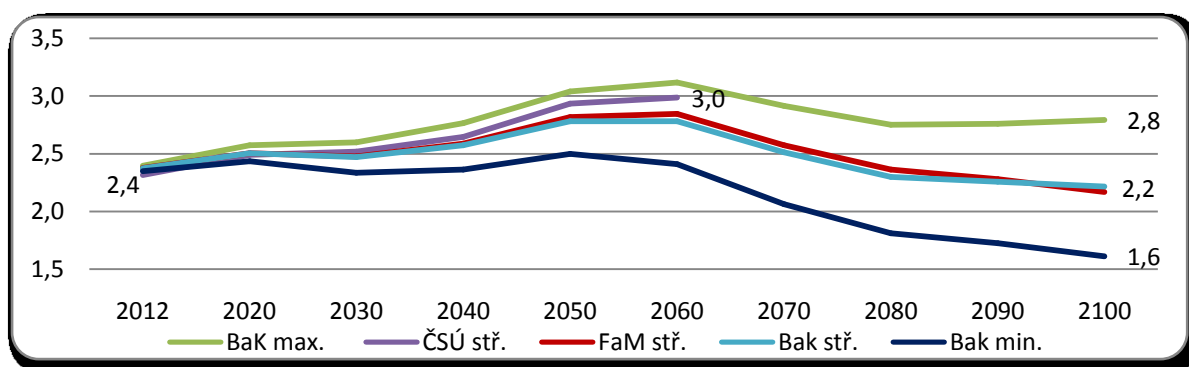
Zdroj: Fiala, 2012; ČSÚ, 2009; Burcin, 2010; vlastní výpočty

Graf č. 3.10 znázorňuje počty osob v důchodovém věku odvozeného dle zákona o důchodovém pojištění. Je zřejmé, že tak dynamický růst počtu osob, jaký je patrné v grafu č. 3.7, zde není. Dokonce střední varianty BaK a FaM předpokládají v roce 2100 snížení počtu osob v důchodovém věku o 8 % na úroveň 2,1 mil. osob. Počet osob

v důchodovém věku je v roce 2012 dle prognóz na úrovni 2,3 mil, je to navýšení o 600 tis. osob oproti věkové kategorii 65 a více let. Lze zde také použít graf č. 3.9, neboť z logického hlediska sníží počtu osob v produktivním věku, se projeví ve zvýšení počtu osob v důchodovém věku, pokud dojde pouze k posunutí hranice poproduktivního věku. V roce 2100 se tedy předpokládá dle středních variant o 1 mil. důchodců méně, než jak předpokládá vývoj věkové skupiny 65 a více let. Nejvyšší zatížení je očekáváno v roce 2060, kdy počet osob v důchodovém věku stoupne o 28 % dle ČSÚ a o 20 % podle BaK a FaM. Minimální varianta předpokládá v roce 2100 počet lidí v důchodovém věku na úrovni 1,6 mil., čili snížení oproti roku 2012 o 31 %. Maximální varianta počítá s růstem o 17 % na 2,7 mil. osob.

Podíl počtu osob v důchodovém věku na celkovém počtu obyvatel je v roce 2012 v průměru dle všech variant 22 %, tedy o 6 p.b. vyšší než u kategorie 65 a více let. Očekává se však snížení tohoto podílu v roce 2100 podle středních variant BaK a FaM na 20 %, což je o 11 p.b. méně oproti srovnávané kategorii. Nejvyšší podíl je zaznamenán u středních variant u prognózy ČSÚ a to v roce 2060, kdy bude 27,7 %.

Graf č. 3.10 Počet osob v důchodovém věku (v mil. os.)



Zdroj: Fiala, 2012; ČSÚ, 2009; Burcin, 2010; vlastní výpočty

Z výše uvedených grafů je tedy zřejmé, že je velice zásadní, na jaké úrovni se stanoví horní hranice produktivního věku. Pokud je stanovena klasicky na 65 letech, výsledky prognóz předpokládají dynamický nárůst počtu osob v tomto věku. To však znamená pouze to, že česká společnost stárne, což může být vnímáno jako pozitivní fakt a důsledek racionálního lidského chování. Takto stanovená hranice by však neměla být používána k vyvozování závěrů ohledně udržitelnosti penzijního systému, či jeho zatížení. Z ekonomického hlediska je tedy vhodnější stanovit tuto hranici na úrovni důchodového věku. Jak je ukázáno výše, při takto stanovené hranici jsou prognózy již méně dramatické.

Tzn. je patrný spíše konstantní, dokonce v některých případech mírně klesající trend počtu osob v důchodovém věku.

3.3 Dopady demografického vývoje na penzijní systém v ČR

Pro analyzování dopadů demografického vývoje na penzijní systém je přesnější uvažovat ne pouze o ekonomicky aktivních, ale i o počtu zaměstnaných osob, tedy těch, kteří se podílí na placení důchodového pojištění. V této části kapitoly je tedy odvozen počet zaměstnaných osob v prognózovaném období na základě předpokládaných měr zaměstnanosti⁷⁵ v jednotlivých věkových kategoriích, které jsou znázorněny v tabulce č. 3.3. Následně jsou v této podkapitole komparovány jednotlivé indexy zatížení, tzn. s odlišně stanovenou horní hranicí produktivního věku a také se zohledněním počtu zaměstnaných osob. V této práci jsou počty zaměstnaných osob vypočteny s určitým zjednodušením, neboť nejsou zde zohledněny počty pracujících důchodců.

Tabulka č. 3.3 Předpokládané míry zaměstnanosti (v %) v letech 2012 až 2100

Věk	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64	65–69	70–74
Muži	4,8	49,2	85,4	93,1	93,9	93,0	91,3	87,2	79,8	75,0	70,0	65,0
Ženy	2,9	33,8	61,1	59,9	75,4	84,8	86,3	82,2	75,0	70,0	65,0	60,0

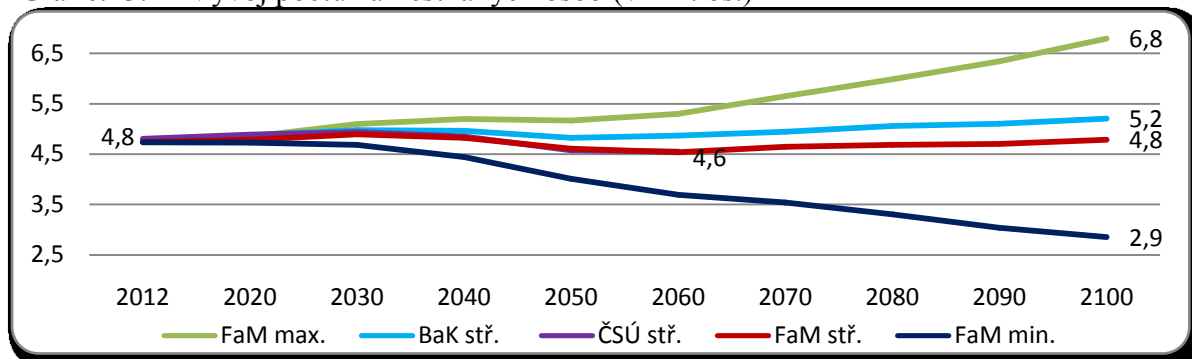
Zdroj: Fiala, 2012

Počet zaměstnaných osob dle všech variant v roce 2012 byl 4,8 mil, jak znázorňuje graf č. 3.11. Vývoj počtu zaměstnaných osob podle variant ČSÚ a FaM je téměř shodný. Varianty předpokládají nárůst těchto osob do roku 2040 o 4 % oproti roku 2012 a následně jejich pokles o 5 % v roce 2060 v porovnání s rokem 2040. Od roku 2060 by však mělo znovu dojít k obnovení růstu a v roce 2100 se předpokládá o 1 % vyšší úroveň zaměstnaných osob než v roce 2012. Střední varianta BaK v zásadě kopíruje vývoj varianty FaM, pouze na vyšší úrovni, tzn. v roce 2100 by došlo ke zvýšení počtu zaměstnaných o 9 % tedy na 5,2 mil. osob. Maximální varianta FaM předpokládá 43% nárůst počtu zaměstnaných na 6,7 mil. osob. Minimální varianta FaM zase pracuje s předpokladem poklesu zaměstnaných osob na 2,8 mil. osob, tedy o 40 %.

⁷⁵ Míry zaměstnanosti jsou převzaty z práce Fialy (2012) z důvodu možnosti následné komparace prognóz BaK a ČSÚ s prognózou FaM, která zohledňuje počty zaměstnaných osob na základě výpočtů odvozených z těchto měr. Předpokládané míry zaměstnanosti však mají mnoho omezení. Jde o to, že např. předpokládají zachování stejné míry zaměstnanosti pro celé prognózované období beze změn. Také je patrné, že tyto míry jsou nastaveny značně optimisticky, co se týče zaměstnanosti osob v předdůchodovém věku.

Podíl zaměstnaných osob k celkovému počtu obyvatel v zásadě zůstává na stejné úrovni roku 2012, čili přibližně 45 %.

Graf č. 3.11 Vývoj počtu zaměstnaných osob (v mil. os.)



Zdroj: Fiala, 2012; ČSÚ, 2009; Burcin, 2010; vlastní výpočty

Pro detailnější prozkoumání dopadu prognózovaného demografického vývoje na penzijní systém je vhodné vypočítat ukazatele závislosti, tzn. počet osob v důchodovém věku na 100 osob v produktivním věku či na 100 zaměstnaných osob. Pro srovnání je tento ukazatel také vypočten s tradiční hranicí produktivního věku, jde tedy o počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 20 – 64 let. Všechny výpočty jsou přehledně shrnuty v přílohách č. 13, 14 a 15. Častěji publikovaným údajem ohledně dopadu demografického vývoje na penzijní systém je počet osob v produktivním věku⁷⁶ připadající na jednoho důchodce, či osobu ve věku 65 a více letech.

Z výše uvedených výsledků jednotlivých prognóz lze konstatovat, že jejich střední varianty se v zásadě shodují, co se týče trendů ve vývoji počtů osob v daných věkových skupinách. V absolutních počtech však dochází mezi středními variantami k drobným nuancím, přičemž varianta FaM je téměř vždy nejstřídmější a její extrémní varianty mají nejširší rozmezí. Z toho důvodu, a také s přihlédnutím na množství dat, jsou dále graficky prezentovány ukazatele závislosti vycházející pouze ze střední varianty prognózy FaM. Všechny ostatní výpočty jsou k nahlédnutí v přílohách č. 13, 14 a 15.

Z grafu č. 3.12 je tedy patrné, že posunutí horní hranice produktivního věku z obecně přijímaných 65 let na věk odchodu do důchodu má významný vliv na výši jednotlivých ukazatelů. U vypočteného ukazatele vycházejícího z tradičních hranic produktivního věku, je patrný velice dynamický pokles v porovnání let 2012 a 2060 až o 58 %, z 3,8 na

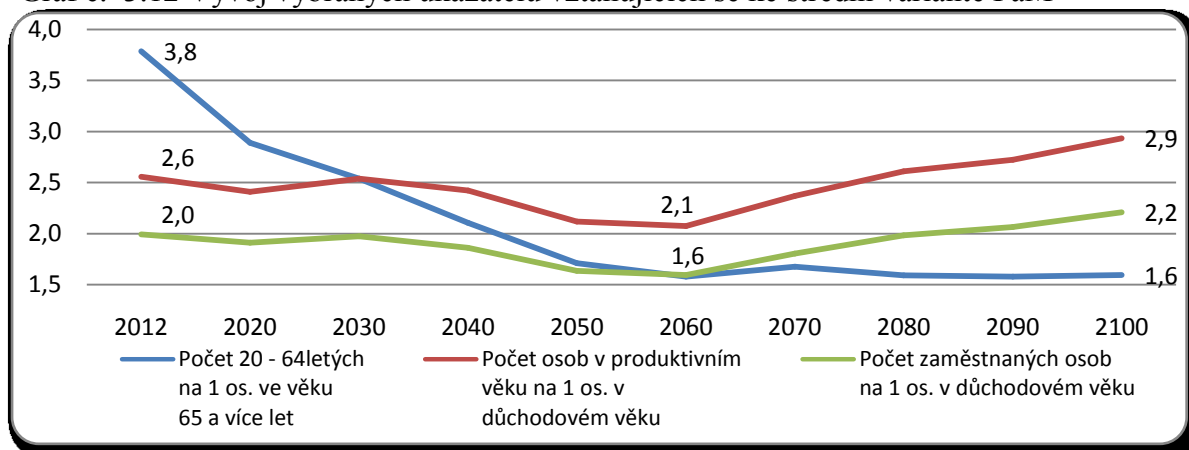
⁷⁶ Nebo počet osob zaměstnaných, či počet osob ve věku 20 – 64 let.

1,6 osob ve věku 20 – 64 let připadajících na jednu osobu ve věku 65 a více let. Od roku 2060 do roku 2100 by se měl tento podíl stabilizovat na úrovni 1,6 osob. O něco dramatičtější pokles je patrný u minimální varianty, kde je odhadován klesající trend až do roku 2100, celkově v porovnání s rokem 2012 o 68% pokles na úroveň 1,2 osob ve věku 20 – 64 let připadajících na jednu osobu ve věku 65 a více let. Tento ukazatel bývá často publikován se vztyčeným prstem a vidinou velké hrozby pro penzijní systém. Jak již bylo několikrát naznačeno, ukazatel vypočtený s pevně stanovenou horní hranicí produktivního věku není dostatečně relevantní pro vyvozování jakýchkoliv závěrů ohledně udržitelnosti penzijního systému.

Pokud je tedy ukazatel vypočten s přihlédnutím k měnící se horní hranici produktivního věku úměrně se zvyšováním legislativně stanoveného důchodového věku, je patrný zcela odlišný trend. V roce 2012 připadá na 2,6 osob v produktivním věku na jednoho důchodce. Následně do roku 2060 je také patrný pokles tohoto ukazatele, ale ne tak dramatický, jde o 19% snížení oproti roku 2012, na úroveň 2,1 osob. Od roku 2060 je z grafu č. 3.12 patrný růstový trend. V roce 2100 by přitom byl daný ukazatel činil 2,9 osob, což je 15% nárůst oproti roku 2012. V roce 2060 by dosáhly svého minima i extrémně položené varianty. U minima by to byl pokles o 32 % ve srovnání s výchozím rokem, ukazatel by dosáhl 1,7 osob v produktivním věku na jednoho důchodce. Maximální varianta předpokládá pokles ukazatele v roce 2060 pouze o 8 % na úroveň 2,3 osob. Všechna data jsou přehledně uspořádána v příloze č. 13, 14 a 15.

Graf č. 3.12 ukazuje, že vývoj počtu zaměstnaných osob na jednoho důchodce v zásadě kopíruje vývoj ukazatele, pracujícího s počtem osob v produktivním věku na jednoho důchodce. Je to způsobené tím, že dle odhadované míry zaměstnanosti pro prognózované období předpokládají přibližně 75% zaměstnanost lidí v produktivním věku. Vychází tedy v roce 2012 z úrovně 2 zaměstnaných osob připadajících na jednoho důchodce. Taktéž v roce 2060 je patrný největší propad, a to na 1,6 osob, tedy pokles o 20 %. Nejnižší úroveň je u tohoto ukazatele zaznamenána u minimální varianty v roce 2060, a to 1,3 zaměstnaných osob na jednoho důchodce. Ale i u této varianty je patrný následný růst na 1,6 zaměstnaných osob v roce 2100. Střední varianta předpokládá v roce 2100 nárůst o 11 % na 2,2 osob a maximální na 2,7 zaměstnaných osob.

Graf č. 3.12 Vývoj vybraných ukazatelů vztahujících se ke střední variantě FaM



Zdroj: Fiala, 2012; vlastní výpočty

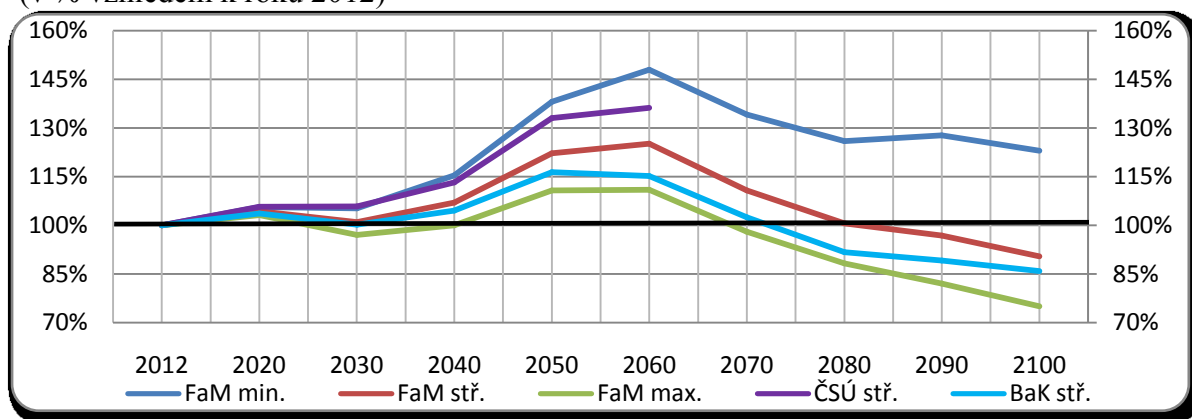
Z grafu č. 3.12 a příloh č. 13, 14 a 15 vyplývá, že demografický změny budou zřejmě mírnější, než jak je často uváděno. Např. Vláda ČR na svých stránkách upozorňuje na nutnost důchodové reformy z důvodu dramaticky nepříznivého demografického vývoje. „Na jednoho důchodce dříve přispívali 4 pracující lidé, dnes jsou to jen 2. Za 30 let se počet důchodců a pracujících vyrovná, takže na jednoho penzistu bude přispívat jeden pracující člověk“ (Vláda, 2013). Z výpočtů v této práci vychází, že za 30 let bude připadat 1,7 zaměstnaných osob na jednoho důchodce, a to již s přihlédnutím k nejpesimističtějšímu, tedy minimálním variantám prognóz. Na tomto místě je však nutné upozornit na fakt, že prognózy díky optimističtějšímu nastavení předpokladů, jak je zmíněno v podkapitolách 3.2.1, 3.2.2 a 3.2.3, vykazují i optimističtější výsledky očekávaného demografického vývoje. Také stanovená míra zaměstnanosti v prognózovaném období má svá omezení, díky kterým se zdá být také optimističtěji nastavena, viz podkapitola 3.3. I když výpočty v této práci, ohledně demografických změn jsou mírnější než předpoklady vlády, nic to nemění na faktu, že do roku 2060 bude docházet ke značnému snižování poměru mezi zaměstnanými a osobami v důchodovém věku.

Zajímavým ukazatelem, který také vypovídá o dopadu demografického vývoje na penzijní systém, je míra zvyšování počtu důchodců na 100 zaměstnaných osob (resp. míra snížení počtu zaměstnaných osob na 1 důchodce) vzhledem k současnému stavu, tedy k roku 2012. Tuto míru lze charakterizovat pomocí indexů, které porovnávají hodnotu v budoucích letech s hodnotou danou ve výchozím roce. Předpokládaný vývoj hodnot těchto indexů zachycují grafy č. 3.13 a 3.14.

Z grafu č. 3.13 vyplývá, že u všech variant FaM dojde v roce 2060 k růstu důchodců na 100 zaměstnaných osob, a to v rozmezí 10 % u minimální varianty až po 45 % u maximální varianty. Při střední variantě dojde v roce 2060 zhruba k 25% nárůstu počtu důchodců na 100 zaměstnaných osob oproti roku 2012. Po roce 2060 je patrný klesající trend až do roku 2100. Pouze minimální varianta předpokládá, že v roce 2100 zůstane počet důchodců na 100 zaměstnaných osob vyšší než v roce 2012, a to o 22 %. Maximální varianta naopak počítá s poklesem tohoto indexu o 25 % oproti stanovenému výchozímu roku. Dle střední varianty bude počet důchodců na 100 zaměstnaných osob na úrovni 90 % oproti roku 2012, jde tedy o 10% pokles.

Zjednodušeně lze tyto hodnoty chápat jako podíly, o které by bylo nutné zvýšit příjmy důchodového systému, aby byla zachována relace důchodu ke hrubé mzdě (Fiala, 2010). To znamená, že v případě střední varianty v letech 2050 až 2060 by musely být příjmy zhruba o 22 % vyšší, pokud by nedošlo ke změně náhradového poměru. Naopak v letech 2090 až 2100 by mohlo dojít ke snížení příjmů do důchodového systému o přibližně 8 % při zachování stejného náhradového poměru. Přesné propočty těchto změn jsou umístěny v podkapitole 4.1.

Graf č. 3.13 Index vývoje počtu osob v důchodovém věku na 100 zaměstnaných osob (v % vzhledem k roku 2012)

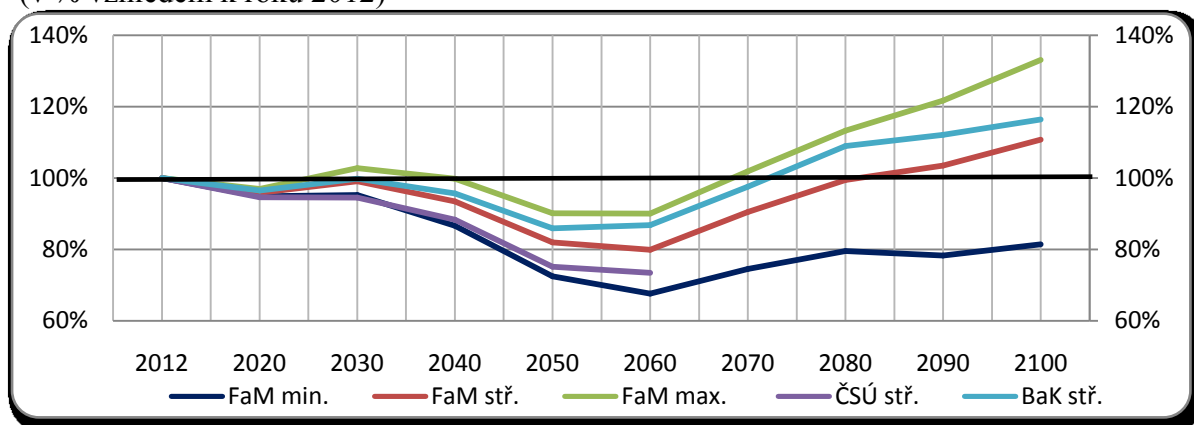


Zdroj: Fiala, 2012; vlastní výpočty

Z graf č. 3.14 vyplývá, že počty zaměstnaných osob na 1 důchodce budou do roku 2060 klesat, a to o 10 % u maximální varianty, 20 % u střední a 33 % u minimální varianty ve srovnání s rokem 2012. Po roce 2060 je patrný růstový trend, kdy pouze u minimální varianty v roce 2100 zůstane počet zaměstnaných osob na 1 důchodce pod úrovní roku 2012, tedy na 80 %.

Hodnoty v grafu č. 3.14 je možné zjednodušeně chápat jako podíly, o kolik by poklesly náhradové poměry důchodů, pokud by nedošlo ke zvýšení příjmů důchodového systému (Fiala, 2010). Tedy při předpokládaném snížení tohoto indexu o 20 % u střední varianty FaM v roce 2060 by došlo k poklesu náhradového poměru o 20 % (tedy na úroveň 80 % hodnoty v roce 2012), a to v případě, kdyby nenastala změna v příjmové složce důchodového systému. Přesné propočty těchto změn jsou umístěny v podkapitole 4.1.

Graf č. 3.14 Index vývoje počtu zaměstnaných osob na 1 osobu osob v důchodovém věku (v % vzhledem k roku 2012)



Zdroj: Fiala, 2012; vlastní výpočty

I když jsou výše zmíněné výpočty do značné míry zjednodušené, odhalují, že stanovení horní hranice produktivního věku má významný vliv na vývoj trendů jednotlivých ukazatelů. Prokazují, že trvalé zvyšování důchodového věku může v dlouhém období významně přispět ke stabilitě současného důchodového systému. Avšak je třeba zdůraznit, že ani trvalé zvyšování důchodového věku nezabrání zvýšení finanční zátěže důchodového systému po roce 2030. Od tohoto roku budou totiž do důchodu postupně odcházet silné populační ročníky narozené v 70. letech. I když zátěž důchodového systému nebude tak výrazná, jak je často prezentováno v médiích, je nutné se na ni připravit a reagovat, aby nemuselo docházet k prudkému snižování náhradového poměru či zvyšování příspěvkové sazby do důchodového systému.

4 Východiska udržitelnosti penzijního systému v ČR

Od roku 2013 je penzijní systém třípilířový. Avšak III. pilíř je v zásadě bezvýznamný, co se týče objemu vyplácených dávek⁷⁷. Vznik II. pilíře bude mít v budoucnu⁷⁸ jistě určitý vliv na udržitelnost penzijního systému, a to jak pozitivní, tak negativní. Otázkou zůstává, který převládne. Pozitivní efekt lze vnímat v tom smyslu, že vzroste diverzifikace důchodů, tím se sníží tlaky na požadovaný náhradový poměr z průběžného systému, a mohla by tedy klesnout výše výdajů. Avšak tento vliv není okamžitý, projeví se, až jedinci zapojení do důchodového spoření budou odcházet do důchodu. Naopak negativní dopady se projeví okamžitě, a to oslabením příjmové stránky průběžného systému, vyvázáním 3 p.b. z vyměřovacího základu do II. pilíře. Vše se samozřejmě také odvíjí od počtu osob⁷⁹, které se zapojí do důchodového spoření. V současné době není tedy možné určit konkrétní dopady vzniku II. pilíře. Z tohoto důvodu je v další části přihlíženo pouze k udržitelnosti průběžného systému, tedy I. pilíře.

Tato kapitola je strukturovaná do dvou částí. V první části jsou analyzovány příjmy a výdaje průběžného systému spolu s dopadem reformních kroků na dlouhodobou udržitelnost průběžného systému. V druhé části je polemizováno nad dalšími možnými východisky, které by přispěly k udržitelnosti I. pilíře.

4.1 Vývoj příjmů a výdajů průběžného systému

Na základě výpočtů prezentovaných v předchozí kapitole⁸⁰ lze konstatovat, že budoucí demografický vývoj bude mít výrazný vliv na financování průběžného penzijního systému. Aby bylo možné blíže specifikovat či vyčíslit tento dopad, je nutné nejprve analyzovat současný stav financování I. pilíře.

Z grafu č. 4.1 je patrné, že kladné saldo mezi příjmy a výdaji průběžně financovaného pilíře bylo zaznamenáno pouze v letech 2004, 2005, 2007 a 2008. Lze si tedy položit oprávněnou otázku, kde se stala chyba. Z pohledu teorie je přece jasné definováno, že průběžně financovaný systém je optimálně nastaven tehdy, když se příjmy

⁷⁷ Viz kapitola 3.1.3.

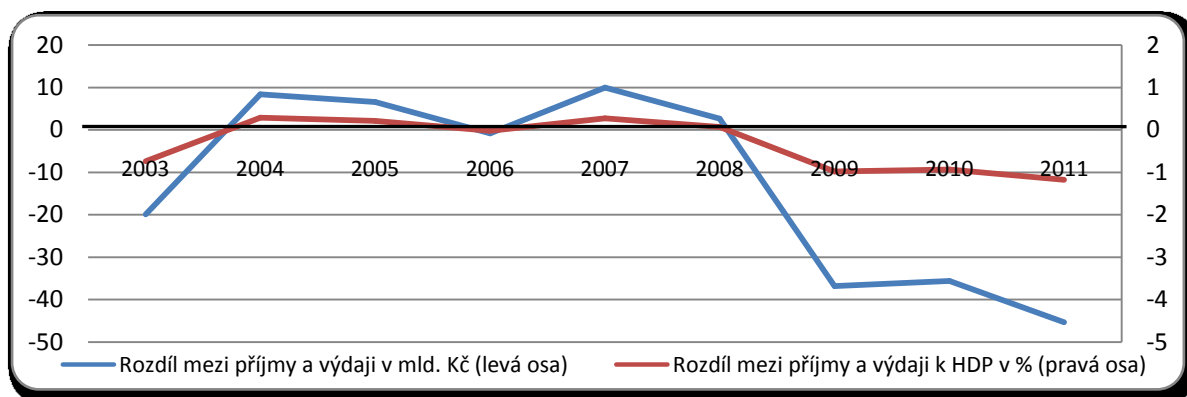
⁷⁸ Pokud ovšem nedojde k jeho zrušení, jak již několikrát poznamenala opoziční strana ČSSD (Sobotka, 2013a)

⁷⁹ Také bude záležet v jakém věku a v jaké příjmové kategorii.

⁸⁰ Zejména v podkapitolách 3.2.4 a 3.3

rovnají výdajům, když je saldo nulové⁸¹. Je tedy průběžný systém v ČR parametricky nastaven neadekvátně? Na tuto otázku však nelze odpovědět jednoznačně, neboť saldo I. pilíře neovlivňuje pouze parametrické nastavení, ale také další faktory, např. vývoj nezaměstnanosti, ekonomického růstu, produktivity práce, inflace atd., na které, při jejich výkyvech, nelze reagovat bezprostředně, jelikož je není možné s dostatečným časovým předstihem předvídat⁸². Viz dramatický propad salda průběžného systému v roce 2009, z 2,5 mld. na - 36,8 mld., který zapříčinila finanční a hospodářská krize⁸³. V důsledku toho došlo ke snížení příjmů z důchodového pojištění o 10 mld., a zároveň došlo k výraznému nárůstu výdajů, a to o 30 mld., především z důvodu valorizací důchodů. V roce 2010 díky nenaplnění zákonné podmínky pro valorizaci důchodů došlo ke zmírnění růstů výdajů, avšak příjmy z pojistného byly i v tomto roce na nižší úrovni než v roce 2008. Saldo průběžného systému se v roce 2010 snížilo pouze o 1,2 mld. oproti roku 2009. Výdaje v roce 2011 meziročně vzrostly o 20 mld. To bylo způsobeno zákonem stanovenou minimální výši valorizací důchodů, a také, do jisté míry, parametrickými změnami I. pilíře souvisejícími s nálezem Ústavního soudu. Rozdíl mezi příjmy a výdaji tak v roce 2011 dosáhl rekordních 45,3 mld.⁸⁴ Veškerá data jsou umístěna v příloze č. 16.

Graf č. 4.1 Rozdíly mezi příjmy a výdaji průběžného systému v letech 2003 až 2060



Zdroj: Ministerstvo financí ČR, 2003 – 2011, vlastní úprava

⁸¹ Někdo může namítnout, že stačí, když jsou příjmy a výdaje vyrovnané v dlouhém období. Problémem však je, jak definovat dlouhé období. Pokud jde o období let 2003 až 2011, tak výdaje převyšovaly příjmy o 110 mld.

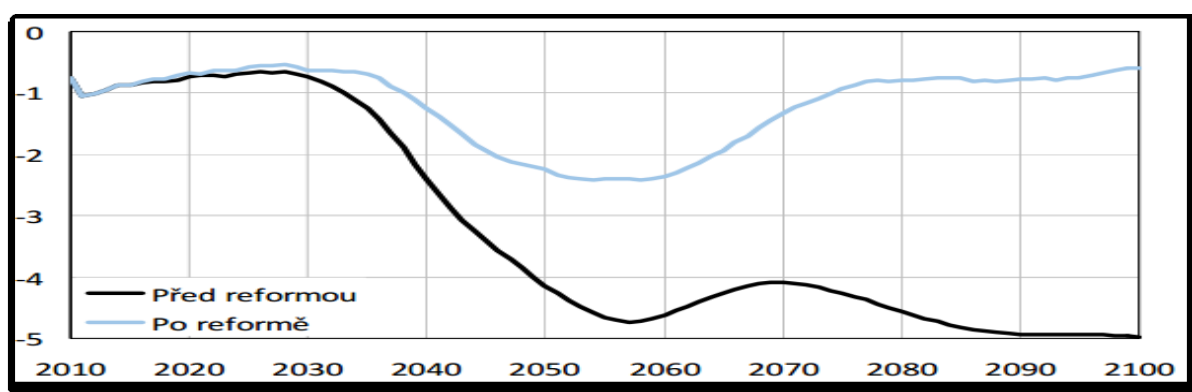
⁸² Samozřejmě průběžný systém také ovlivňuje demografický vývoj, ten však lze do značné míry předvídat, neboť existuje zde určitá populační setrvačnost. Tzn., že lze I. pilíř pomocí parametrických změn upravit tak, aby s předstihem reagoval na demografický vývoj.

⁸³ Prvotní příčinou byla Americká hypoteční krize, která postupně přerostla na celosvětovou finanční krizi. Vstupní bránou finanční krize do české ekonomiky se stal export, kde nastal prudký propad zahraniční poptávky. Jelikož je ČR velmi otevřenou ekonomikou, mělo to přímý dopad na HDP.

⁸⁴ V práci z rozsahových důvodů není detailněji analyzován minulý vývoj příjmů a výdajů průběžného systému, avšak veškeré parametrické změny, které probíhaly v těchto letech a ovlivňovaly tak saldo I. pilíře, jsou shrnuty v příloze č. 1.

Významným ukazatelem je také vývoj salda průběžného systému vztažený k HDP, neboť ten v zásadě představuje schopnost splácet dané deficity. Z grafu č. 4.1 je patrné, že v roce 2011 tento podíl dosáhl nejnižší úrovně za celé sledované období, a to - 1,18 %. Je tedy oprávněné se ptát, zda tento podíl bude v budoucnu dále klesat, či díky důchodové reformě dojde k nulovému, či dokonce kladnému podílu příjmů a výdajů průběžného systému k HDP? Odpovědí na tuto otázku může být analýza Ministerstva práce a sociálních věcí, ve které byl zveřejněn odhadovaný⁸⁵ vývoj deficitu průběžného systému vztaženého k HDP v období let 2020 až 2100.

Graf č. 4.2 Odhadované saldo důchodového účtu k HDP v % v letech 2010 až 2100



Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012b, str. 17

Na první pohled je z grafu č. 4.2 patrné, že parametrické změny provedené v I. pilíři se projeví až delším časovým horizontu. Je to logické, neboť k nejvýznamnějším změnám patří zvyšování důchodového věku. To však probíhá tempem o 2 měsíce ročně u mužů, a o 4 měsíce ročně u žen⁸⁶, jeho důsledky se tedy projeví až v budoucnu. Naopak významný vliv bude mít toto opatření v roce 2100, kdy důchodový věk dle přijaté legislativy bude činit 75 let. Podle odhadů v roce 2100 bude deficit průběžného systému k HDP o více jak 4 p.b. nižší, oproti stavu bez přijaté reformy průběžného systému. V letech 2011 až 2030 je patrné mírné zlepšení podílů daných veličin, z logického hlediska je však nutné poznamenat, že tento pozitivní trend bude pravděpodobně zapříčiněn růstem HDP, neboť obě křivky v grafu se v tomto období pohybují téměř stejně, nejde tedy o efekt

⁸⁵ I když tyto odhady publikovala renomovaná instituce, je nutné mít na paměti, že jde o propočty, kde v zásadě žádná veličina není jednoznačně předvídatelná. Již jen odhadnout vývoj samotného HDP do roku 2100 v přijatelnou statistickou spolehlivostí je takřka nemožné, stejně jak vývoj inflace, produktivity práce, hrubé mzdy atd. Je tedy třeba vnímat graf č. 4.2 jako modelovou situaci, která může nastat v případě splnění stanovených předpokladů.

⁸⁶ O 4 měsíce ročně u žen do doby, kdy dojde ke sjednocení důchodového věku žen s daným počtem dětí a mužů, pak již pokračuje tempo zvyšování důchodového věku o 2 měsíce ročně. V roce 2041 dojde ke sjednocení důchodového věku u mužů a všech žen, v tomto roce bude činit důchodový věk 66 let a 8 měsíců.

způsobený parametrickými změnami. Naopak od roku 2030 je zřejmý postupný propad podílu deficitu průběžného systému k HDP, který přetrvá až do roku 2055, kdy nabude nejvyšších hodnot za celé sledované období. V tomto roce podíl deficitu průběžného systému k HDP bude činit - 2,5 %. Následně do roku 2080 bude docházet k postupnému snižování podílu deficitu k HDP, a to na úroveň - 0,8 %. Tato úroveň již bude konstantní až do konce sledovaného období.

Na základě grafu č. 4.2 lze tedy konstatovat, že ani dosud provedené parametrické úpravy průběžného systému neodvrátí nepříznivý vývoj demografických změn, který nastane v letech 2040 až 2070, kdy budou do důchodu postupně odcházet silné ročníky narozené v 70. letech. Vyvstává tedy zřejmá otázka, zda byla důchodová reforma dostatečná, a zda tedy takto parametricky nastavený průběžný systém je dlouhodobě udržitelný. Odpověď na tuto otázku je značně složitá a odvíjí se v zásadě od definování pojmu udržitelnosti. Ekonomická literatura se však neshoduje na jednoznačném vymezení tohoto pojmu⁸⁷. O udržitelnosti lze tedy uvažovat v kontextu veřejných financí. Udržitelný bude pak takový průběžný systém, který neohrožuje jejich stabilitu. Nelze však s určitostí říci, jak velký deficit průběžného systému je ještě udržitelný, tedy neovlivní stabilitu veřejných financí, neboť má na to vliv i množství dalších faktorů⁸⁸. V roce 2011 byl podíl salda průběžného systému k HDP - 1,18 %, což v absolutní výši znamenalo deficit 45 mld. V roce 2055 je tento podíl odhadován na úrovni - 2,5 %, jde tedy o více jak dvojnásobný nárůst. Také je nutno podotknout, že salda v jednotlivých letech se samozřejmě kumulují. Je také dobré si uvědomit, že rozdíl mezi příjmy a výdaji v průběžném systému s velkou pravděpodobností nakonec zaplatí sami daňoví poplatníci, je pouze otázkou kdy. Z toho důvodu se jeví za adekvátnější nastavit průběžný systém tak, aby žádné deficity negeneroval⁸⁹. To je také další možnost uvažování o udržitelnosti průběžného systému, tj.

⁸⁷ V dnešní době je nejčastěji akceptovaná definice dle Blancharda (1990), kdy fiskální politika je považována za udržitelnou, jestliže současná hodnota budoucích primárních přebytků k HDP se rovná současné výši dluhu k HDP.

⁸⁸ Např. výše veřejného dluhu, výše státního deficitu, ekonomická situace, zahraniční ekonomická situace, rating, vývoj na finančních trzích atd. Současný stav veřejného dluhu v ČR je na úrovni 45 % k HDP, jde o relativně nízkou úroveň v porovnání s členskými zeměmi EU. Avšak tempo jeho nárůstu je výrazné. Pro udržení stejného podílu dluhu k HDP jak v roce 2012 pro rok 2050 muselo by nyní dojít k výrazným změnám ve veřejných rozpočtech. Tyto změny odpovídají fiskální mezeře o velikosti 2,2 % HDP. Muselo by tedy dojít např. ke sjednocení sazby daně z přidané hodnoty na úrovni 23%, nebo ke snížení průměrného starobního důchodu o 30 % na zhruba 7300 Kč. Každé oddálení zavedení podobných opatření nutně zvyšuje potřebnou velikost těchto opatření (Jánský, 2012).

⁸⁹ Samozřejmě takovéto nastavení průběžného systému, vždy s sebou přináší náklady, které také musí někdo zaplatit. Např. v případě snížení náhradového poměru tyto náklady ponese osoby těsně před odchodem do důchodu, neboť celou svou pracovní kariéru odváděli důchodové pojištění s očekáváním určité výše důchodu, který byl však snížen.

kdy se rozdíl mezi příjmy a výdaji rovnají, nedochází k vytváření žádných dluhů. Jaká by tedy musela být výše sazby důchodového pojištění, aby bylo dosaženo nulového salda? Nebo v jaké výši by byly starobní důchody, pokud by se rozdělovalo pouze to, co by bylo vybráno v daném roce? Pro zodpovězení zmíněných otázek jsou v přílohách č. 17, 18 a 19 umístěny výpočty zohledňující nutnou výši sazby důchodového pojištění, nebo náhradového poměru, která by zajistila nulové saldo I. pilíře.

Je však nezbytné upozornit na fakt, že výše zmíněné výpočty jsou zjednodušené a je nutné je chápat spíše jako hypotetické situace, které říkají, jaká by byla výše příjmů a výdajů průběžného systému v roce 2011 za předpokladu počtu zaměstnaných osob a důchodců, dle odhadů prognóz, v jednotlivých letech. Aby tedy byl jasně zjevný dopad demografických změn, všechny výpočty jsou zasazeny do předpokladů⁹⁰ roku 2011, v příloze č. 17 jsou tedy jedinými měnícími se parametry počty zaměstnaných osob a důchodců.

Z grafu č. 4.3 tedy vyplývá, že pokud by v roce 2011, kdy byl deficit průběžného systému 45 mld. Kč, mělo dojít k vyrovnaní tohoto deficitu, za jinak nezměněných okolností⁹¹, muselo by dojít ke zvýšení sazby pojistného téměř o 4 p.b. na 31,87 %. To by pro jednotlivce znamenalo měsíční zvýšení odvodu na důchodové pojištění o 880 Kč, tzn. absolutní výše průměrného odvodu na důchodové pojištění by činila 7 248 Kč měsíčně. Z grafu č. 4.3 vyplývá, že sazba pojistného nutná pro dosažení nulového salda průběžného systému by musela být vyšší než současná (28 %). Výrazný tlak na nárůst sazby důchodového pojištění je patrný v letech 2040 až 2070, kdy do důchodu budou odcházet silné populační ročníky narozené v 70. letech. V roce 2060 je dle min. varianty prognózy FaM očekáván nejmenší rozdíl mezi počtem zaměstnaných a počtem důchodců⁹², z toho důvodu by také deficit průběžného systému byl na nejvyšší úrovni, a to 144 mld. Kč. Sazba důchodového pojištění by tedy musela být 42%, aby byl zajištěn nulový rozdíl mezi příjmy a výdaji. Šlo by o 14% nárůst sazby důchodového pojištění, který by v absolutní výši činil navýšení odvodu o 3 266 Kč měsíčně. Dle té nejpříznivější, tedy maximální varianty FaM by v roce 2060 muselo dojít ke zvýšení pojistné sazby na 32 %, tudíž o 880 Kč měsíčně/os.

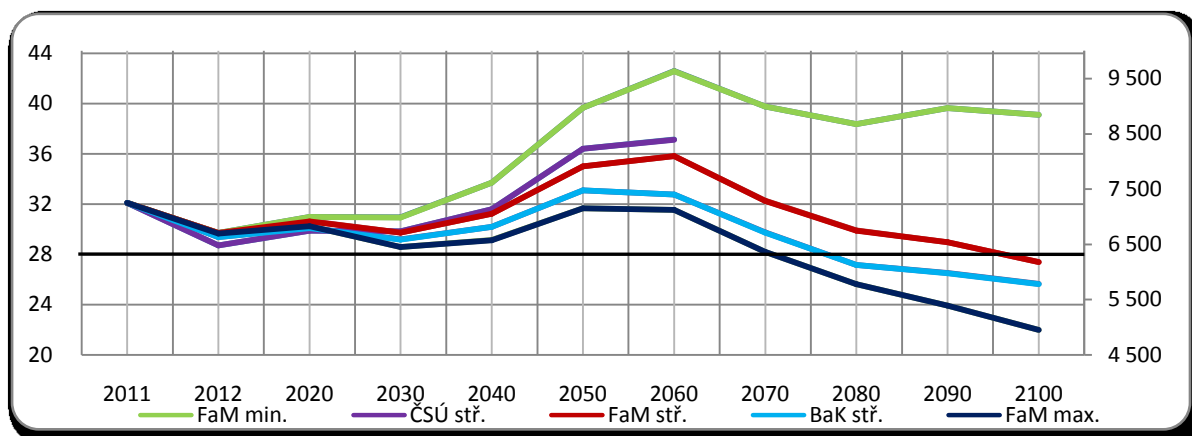
⁹⁰ Výše všeobecně vyměřovacího základu, výše správních výdajů, výše ostatních druhů důchodů (kromě starobního) byly zafixovány na úrovni roku 2011.

⁹¹ Tzn. nedošlo by ke změně náhradového poměru ani jiných parametrických nastavení v průběžném systému. Také tyto výpočty nezohledňují politickou průchodnost takového opatření, či dopady na trh práce a ekonomický růst.

⁹² Viz příloha č. 12.

Podle této varianty by v roce 2070 stačila současná sazba důchodového pojištění, tedy 28 %, pro zajištění nulového salda průběžného systému a od tohoto roku by průběžný systém dokonce vytvářel přebytky, sazba pojistného by tedy mohla klesnout, nebo by se přebytky mohly použít ke splacení naakumulovaného dluhu. Veškeré výpočty jsou k nahlédnutí v přílohách č. 17 a 18.

Graf č. 4.3 Nutná výše sazby důchodového pojištění pro zajištění nulového salda I. pilíře



Pozn.: Levá osa znázorňuje nutnou sazbu důchodového pojištění (v %), která by zajistila nulové saldo průběžného systému. Pravá osa znázorňuje nutnou absolutní výši průměrného odvodu na důchodové pojištění (v Kč/os.), který by zajistil nulové saldo průběžného systému.

Černá čára ukazuje stav v roce 2011, kdy byla sazba důchodového pojištění 28 %, v absolutní výši 6 368 Kč/os. Obě osy v grafu si tedy přibližně odpovídají.

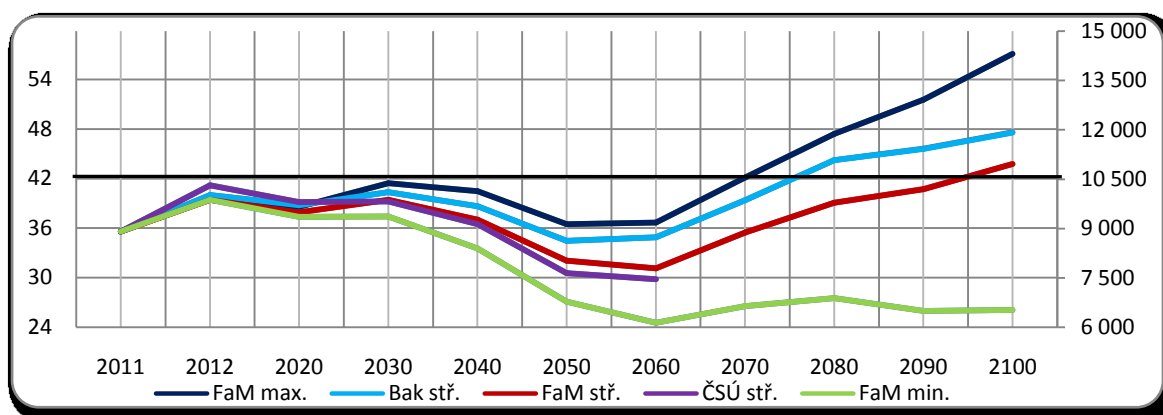
Počty zaměstnaných osob a důchodců v jednotlivých letech vychází z výsledků jednotlivých prognóz, viz legenda v grafu. Přesné počty daných osob jsou přehledně uvedeny v přílohách č. 10, 11 a 12.

Zdroj: Vlastní výpočty

Graf č. 4.4 vyjadřuje hypotetické situace, jak by se musel změnit náhradový poměr, tedy výše starobních důchodů, pokud by průběžný systém měl vykazovat nulové saldo, samozřejmě za jinak nezměněných okolností⁹³. V roce 2011 činil náhradový poměr 42 %, průměrný měsíční starobní důchod tedy činil 10 543 Kč/os. Aby v tomto roce došlo k vyrovnání salda průběžného systému, musel by se náhradový poměr snížit o 6 p.b. na 36 %. To by znamenalo snížení důchodu o 1 633 Kč/os., průměrný měsíční starobní důchod by tedy činil 8 910 Kč/os. V roce 2060, kdy je demografický vývoj nejméně příznivý, by dle minimální varianty FaM muselo dojít dokonce ke snížení měsíčního starobního důchodu o 4 406 Kč/os., aby bylo dosaženo nulového salda I. pilíře. Náhradový poměr by tak byl 24 % a průměrná výše starobního důchodu by činila 6 137 Kč/os. měsíčně. Podrobné výpočty jsou umístěné v příloze č. 19.

⁹³ Tzn. nedošlo by ke změně sazby důchodového pojištění ani jiných parametrických nastavení v průběžném systému.

Graf č. 4.4 Nutný náhradového poměru pro zajištění nulového salda I. pilíře



Pozn.: Levá osa znázorňuje nutný náhradový poměr (v %), který by zajistil nulové saldo průběžného systému. Pravá osa znázorňuje absolutní výši průměrného starobního důchodu (v Kč/os.), který by zajistil nulové saldo průběžného systému.

Černá čára ukazuje stav v roce 2011, kdy byl náhradový poměr 42 %, v absolutní výši 10 543 Kč/os. Obě osy v grafu si tedy přibližně odpovídají.

Počty zaměstnaných osob a důchodců v jednotlivých letech vychází z výsledků jednotlivých prognóz, viz legenda v grafu. Přesné počty daných osob jsou přehledně uvedeny v přílohách č. 10, 11 a 12.

Zdroj: Vlastní výpočty

I když jsou výše zmíněné výpočty zjednodušené, znázorňují hlavní dopady demografických změn na průběžný systém. Je však zcela logické, že úpravy sazby pojistného, či náhradového poměru nemohou, a také by neměly probíhat každým rokem. Jednak je to politicky neprůchozí, a za druhé pro udržitelnost systému je také nutná určitá stálost a předvídatelnost pro jednotlivce. Jinak by mohlo docházet k neochotě osob v takovémto systému setrvat. Přípustnější se tedy jeví stanovení sazby pojistného či náhradového poměru na průměrné výši za sledované období. Je však otázkou, zda takovéto zvýšení sazby pojistného⁹⁴ by bylo vůbec politicky průchozí. Je samozřejmě nutné také vnímat sociální dopady zmíněných opatření.

Je tedy zajímavé uvažovat o průběžném systému z politického hlediska. Studii na toto téma rozpracoval např. Galasso (2004), z které vyplývá, že každý politik usiluje o své znovuzvolení, a proto také se bude snažit vyhovět střednímu voliči⁹⁵. Jelikož společnost stárne, také věk středního voliče se bude zvyšovat, tím se jeho věk bude blížit důchodovému věku. S tím také bude růst politický vliv a motivace středního voliče k udržení a podpoře stávajícího průběžného systému. Neboť již značnou částí své pracovní kariéry nesl náklady v podobě odvodů na důchodové pojištění a nyní chce čerpat výnosy,

⁹⁴ Či snížení náhradového poměru.

⁹⁵ Tzv. teorém středního voliče říká, že politické strany budou v zásadě prosazovat politiku reprezentující názory voličů, kteří stojí uprostřed politického či společenského spektra (Kliková, 2006).

tj. pobírat starobní důchod v očekávané výši. Z toho vyplývá, že senioři a jedinci v předdůchodovém věku budou vždy podporovat zachování průběžného systému, ale pracovníci tento systém podpoří jen v případě, pokud aktuálně vynaložené náklady, tedy odvody na důchodové pojištění, budou v budoucnu dostatečně kompenzovány důchodovými dávkami. Klíčovou myšlenkou je to, že vývoj průběžného systému je v zásadě určován politikou, která je schvalována parlamentní většinou, neboli voliči, kteří volí politiky a politické strany. Problém však je, že ne všichni potenciální voliči hlasují, dokonce je evidovaná vyšší volební účast starších osob, a tím ještě více posílen politický vliv těchto osob⁹⁶. Do určité míry lze tuto myšlenku aplikovat i do poměrů ČR, kdy by dle průzkumu volebních preferencí, v současnosti vyhrála opoziční strana ČSSD (SANEP, 2013), která plánuje zrušit či obměnit některé reformní kroky⁹⁷ (Sobotka, 2013b).

4.1.1 Finanční a sociální dopady zvyšování důchodového věku

Jak již bylo výše zmíněno, tzv. malá důchodová reforma bude mít významný vliv na snížení deficitu průběžného systému z dlouhodobého hlediska. Nedojde však k úplnému odvrácení nepříznivého demografického vývoje v letech 2040 až 2070. Faktorem, který má nejvýznamnější dopad na snížení deficitu průběžného systému, je zvyšování důchodového věku. Toto opatření předpokládá, zvyšování důchodového věku o 2 měsíce ročně u mužů a 4 měsíce ročně u žen⁹⁸, v roce 2100 je tedy předpokládán věk odchodu do důchodu 75 let, viz příloha č. 4. Je tedy oprávněné se ptát, zda toto zvyšování důchodového věku je adekvátní.

Z pohledu naděje dožití v důchodovém věku se jeví nové legislativní nastavení zvyšování důchodového věku jako relativně přiměřené. Neboť, jak ukazuje graf č. 4.5 vývoj naděje dožití v důchodovém věku u muže se ve sledovaném období let 2012 až 2080 pohybuje v rozmezí 19,5 až 20,5 let prožitých v důchodu. Rozdíl naděje dožití po odchodu do důchodu pro muže a ženy (s 2 dětmi) v roce 2012 činil 7 let. Ženy s 2 dětmi, které odešly do důchodového věku v roce 2012, ročník narození 1953, mají pravděpodobnost dožití 27,5 let. V roce 2030⁹⁹, kdy dojde ke sjednocení věku odchodu do důchodu mužů

⁹⁶ Viz Galasso, 2004.

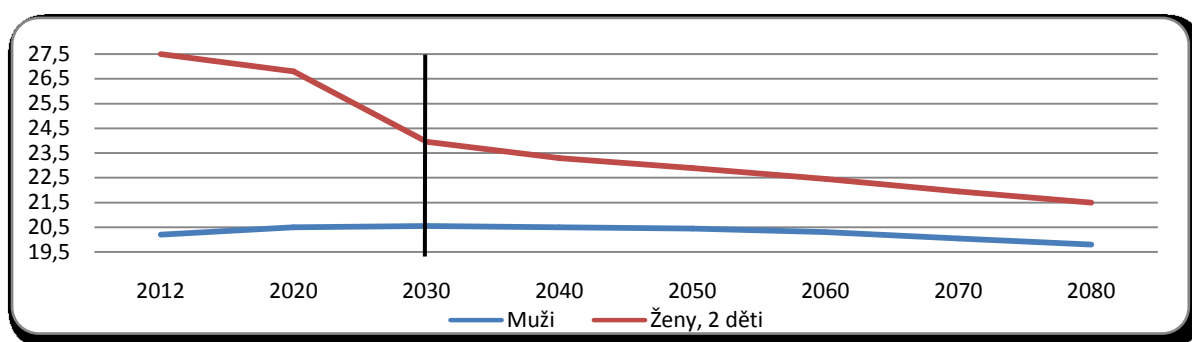
⁹⁷ Např. plánuje zastavit zvyšování důchodového věku a zrušit druhý pilíř penzijního systému (Sobotka, 2013b).

⁹⁸ O 4 měsíce ročně u žen do doby, kdy dojde ke sjednocení důchodového věku žen s daným počtem dětí a mužů, pak již pokračuje tempo zvyšování důchodového věku o 2 měsíce ročně. V roce 2041 dojde ke sjednocení důchodového věku u mužů a všech žen, v tomto roce bude činit důchodový věk 66 let a 8 měsíců.

⁹⁹ Jde o ročníky narozené v roce 1965.

a ženy¹⁰⁰, bude rozdíl mezi nimi činit již jen 3,5 let. V tomto roce bude tedy naděje dožití pro ženy činit 24 let a pro muže 20,5 let. Za celé sledované období, tedy v letech 2012 až 2080, dojde u žen k poklesu naděje dožití z důvodu prodlužování odchodu věku do důchodu o 6 let, přičemž důchodový věk se zvýší přibližně¹⁰¹ o 3 roky. Tzn., že zvyšování důchodového věku bude probíhat 2x rychlejším tempem než růst naděje dožití. Od roku 2041, kdy dojde ke sjednocení důchodového věku jak pro muže, tak pro všechny ženy, bez ohledu na počet dětí, je patrný pokračující klesající trend, který je způsoben vyšším tempem růstu věku odchodu do důchodu než tempo růstu naděje dožití. Pro zachování konstantního věku naděje dožití po odchodu do důchodu pro následující ročníky, by tedy bylo zapotřebí snížit zvyšování věku odchodu do důchodu např. na 1 měsíc ročně¹⁰².

Graf č. 4.5 Naděje dožití v důchodovém věku ve stanovených letech



Pozn.:

Černá čára v grafu označuje sjednocení důchodového věku pro muže a ženy se dvěma dětmi na úrovni 65 let v roce 2030. Sjednocení důchodového věku pro muže a všechny ženy (bez ohledu na počet dětí) nastane v roce 2041 a to ve věku 66 let a 8 měsíců.

Zdroj: Burcin, 2011; Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2012b; vlastní výpočty

Lze tedy na základě grafu č. 4.5 konstatovat, že z pohledu naděje dožití je zvyšování důchodového věku vnímáno neutrálně, co se týče mužů. Neboť jejich naděje dožití se v zásadě nezmění. U žen je možné na tuto situaci nahlížet dvojím způsobem. Na jedné straně jde o negativní efekt, neboť jejich naděje dožití se ve sledovaném období sníží o 6 let, a v zásadě dojde k odstranění jediného prvku v I. pilíři, který zohledňuje počty dětí. Ale na druhé straně jde o pozitivní efekt, kdy dochází ke sjednocování naděje dožití

¹⁰⁰ S 2 dětmi.

¹⁰¹ V roce 2012 důchodový věk pro ženy s dvěma dětmi činí 59 let a 4 měsíce, v roce 2080 72 let a 2 měsíce.

¹⁰² Případně zastavit zvyšování důchodového věku úplně. Záleží to na tempu růstu naděje dožití pro jednotlivé ročníky.

v důchodovém věku na stejnou úroveň jako pro muže. Což je žádoucí, neboť dochází ke snižování genderových tlaků¹⁰³.

Legislativně stanovený věk odchodu do důchodu však ještě automaticky neznamená, že právě v tomto věku budou lidé do důchodu odcházet. **Skutečný věk odchodu do důchodu** si jedinec určuje sám. Systém by však měl být nastaven tak, aby motivoval jedince k odchodu do důchodu právě v legislativně stanoveném věku, či dokonce vyšším. V ČR je možné odejít do předčasného důchodu, za předpokladu splnění podmínek¹⁰⁴, maximálně o 5 let, přičemž je jednotlivci starobní důchod trvale krácen¹⁰⁵. Naopak v případě odložení odchodu do důchodu je jednotlivci starobní důchod navýšen za dobu, kdy byl ekonomicky aktivní, tedy platil důchodové pojištění¹⁰⁶. Jsou tedy tyto motivační efekty dostačující?

Průměrný věk mužů, kteří v roce 2011 požádali o přiznání starobního důchodu, byl 61 let (Česká správa sociálního zabezpečení, 2012c). Legislativně stanovený věk odchodu do důchodu pro muže v tomto roce činil 62 let. V roce 2010 byl přitom průměrný věk mužů, kteří požádali o starobní důchod na úrovni 62 let (Česká správa sociálního zabezpečení, 2011c). Snížení skutečného průměrného věku žadatelů o starobní důchod oproti 2010 zapříčinilo téměř 17% nárůst jednotlivců, kteří požádali o přiznání předčasného starobního důchodu. Věk odchodu do důchodu pro ženy byl legislativně stanoven na úrovni 59¹⁰⁷ let. Tomuto věku odpovídá i průměrný věk žen, které v roce 2011 (taktéž v roce 2010) požádaly o přiznání starobního důchodu (Česká správa sociálního zabezpečení, 2012c). Lze tedy konstatovat, že legislativně stanovený věk odchodu do důchodu a skutečný průměrný věk žadatelů o důchod se v zásadě shodují, avšak tempo růstu osob v předčasném starobním důchodu se zvyšuje. Motivační účinky pro setrvání v zaměstnání i po dovršení důchodového věku lze tedy shledat za nedostatečné. Efekt krácení starobního důchodu při předčasném odchodu do důchodu je možné označit za

¹⁰³ Chápáno v tom smyslu, že díky vyšší naději dožití v důchodovém věku ženy delší dobu popíraly starobní důchod, a tedy i ve vyšší úhrnné částce za celou dobu strávenou v důchodu. I když v zásadě platily menší odvody na důchodové pojištění. Což bylo způsobeno jak nižší průměrnou mzdou (oproti průměrné mzdě mužů) tak odlišný věk odchodu do důchodu (ženy odchází dříve, tedy kratší dobu platí důchodové pojištění).

¹⁰⁴ Viz podkapitola 3.1.1. Pokud jedinec nesplní stanovené podmínky, do důchodu samozřejmě odejít může, ale nevznikne mu nárok na výplatu starobní důchod z I. pilíře.

¹⁰⁵ Přesné stanovení krácení dávky v případě předčasného starobního důchodu je uvedeno v podkapitole 3.1.1.1.

¹⁰⁶ Viz podkapitola 3.1.1.1

¹⁰⁷ Jde o průměr. V roce 2011 byl legislativně stanovený věk odchodu do důchodu pro ženy bez dětí na úrovni 61 let, pro ženy s 1 dítětem 60 let, pro ženy s 2 dětmi 59 let, pro ženy s 3 a 4 dětmi 58 let a pro ženy s 5 a více dětmi 57 let.

prozatím relativně dostačující, neboť se skutečný a legislativně stanovený věk odchodu do důchodu neliší nijak dramaticky.

Je však otázkou, zda **motivační nastavení pro setrvání na trhu práce** budou dostačující i v následujících letech, nebo zda jedinci raději zvolí předčasný odchod do důchodu, či předdůchod¹⁰⁸. Na základě zhodnocení současného vývoje se jeví jako logické zpřísnit, přesněji zvýšit, krácení starobního důchodu těm jedincům, kteří chtějí do důchodu odejít předčasně a naopak posílit motivační efekt při odložení odchodu do důchodu, tedy zvýšit navýšení starobního důchodu těmto jednotlivcům. Je však také nezbytné poznamenat, že jednotlivci do předčasného důchodu nejčastěji odchází, pokud v předdůchodovém věku z nějakého důvodu přijdou o zaměstnání nebo již byli nezaměstnaní. Je tedy nezbytné také zajistit vhodnou politiku zaměstnanosti, aby jednotlivci byli motivováni setrvat na trhu práce co nejdéle.

Často diskutovaným problémem ohledně **zvyšování důchodového věku** je fakt, že toto zvyšování je **plošné**, nejsou tedy zohledněny profese s odlišnou fyzickou zátěží. Tato problematika je velice obtížně řešitelná, neboť je těžké určit, které profese ještě věkově zvýhodnit, a které už ne. Také je otázkou, jak přistoupit k různým pozicím v rámci jedné profese, např. policista může být v aktivní službě, nebo může vykonávat úřednickou práci. Pokud by však došlo na základně různých analýz a studií k určení profesí či druhů práce, které by byly věkově zvýhodněny, je otázkou, jak by se postupovalo v případě, že jednotlivec by např. 10 let pracoval ve věkově zvýhodněné profesi, a zbytek pracovní kariéry by zastával práci, která zvýhodněná není. Možným řešením se tedy jeví např. zvýšená indexace daného počtu let, které by jednotlivec zastával ve věkově zvýhodněné profesi¹⁰⁹.

Další výtkou ohledně zvyšování důchodového věku slýchanou z médií či z opoziční strany¹¹⁰ je, že **není stanovena pevně cílová hranice důchodového věku**, tím pádem např. v roce 2100 bude legislativně stanovený důchodový věk 75 let. Takovýto věk pro odchod do důchodu je pro současnou populaci nepředstavitelný, je však nutné poznamenat, že tento důchodový věk nastane až v roce 2100, tj. za 87 let. Pokud se podíváme

¹⁰⁸ Bližší definice předdůchodů je v kapitole 3.1.3.

¹⁰⁹ Např. pokud by 10 let pracoval ve věkově zvýhodněné profesi, tak by se jeden rok v této práci počítal, jako 1,2 let, v tomto případě by došlo ke snížení věku, potřebného pro vznik nároku na důchod o 2 roky. ($10 \cdot 1,2 = 12$; $12 - 10 = 2$)

¹¹⁰ Viz Sobotka, 2013b.

retrospektivně na dobu před 87, lety tedy do roku 1926, tak naděje dožití při narození pro muže byla 53let a pro ženy 56 let. Pokud by lidé v této době uvažovali o důchodovém věku pro rok 2013, zcela jistě by to pro ně bylo nemyslitelné, neboť současný důchodový věk je o 9 let u mužů a 4 roky u žen vyšší než tehdejší naděje dožití. V současnosti je dnešní naděje dožití při narození a důchodový věk v roce 2100 u mužů na stejné úrovni, tedy 75 let. Pokud jde o ženy, tak dokonce naděje dožití přesahuje důchodový věk o 6 let. Je tedy velice předčasné činit jakékoliv závěry o neadekvátnosti zvyšování důchodového věku.

Jak již bylo zmíněno, aby zvyšování důchodového věku mělo předpokládaný efekt na průběžný systém, je **nezbytné zajistit také vhodnou politiku zaměstnanosti**. Zvláštní zaměření by přitom mělo směřovat na lidi starší 50 let. Za tímto účelem je tedy nezbytné zajistit jak legislativní podmínky, tak podmínky na pracovištích, je i nutná změna postojů na úrovni jednotlivců. Mnoho z těchto opatření již bylo uskutečněno, např. v roce 2009 byl přijat nový antidiskriminační zákon¹¹¹, který zakazuje diskriminovat uchazeče o zaměstnání z důvodu věku. Také pro období let 2013 až 2017 byl schválen tzv. Národní program příprav na stárnutí, který se mimo jiné také zabývá otázkou zaměstnanosti starších osob¹¹² (Ministerstvo práce sociálních věcí, 2012g). Mezi další kroky, které jsou v oblasti zaměstnanosti starších osob doporučovány OECD (2012) České republice, patří zejména posílení finančních pobídek jednotlivcům, kteří se rozhodnou odložit odchod do důchodu, a pokračování v odstraňování bariér zaměstnanosti starších osob ze strany zaměstnavatelů. Je tedy velmi důležité, jak budou tyto stanovené cíle či doporučení naplňovány, neboť se od toho odvíjí, do jaké míry dojde ke zmírnění demografických změn.

4.2 Další možná východiska udržitelnosti průběžného systému

Veškeré dosud přijaté reformní kroky pro zajištění udržitelnosti průběžného penzijního systému směřovaly k parametrickým úpravám tohoto pilíře¹¹³. Zůstává tedy otázkou, zda nepříznivý demografický vývoj, který se nejsilněji projeví v letech 2040 až 2070, nelze odvrátit i jiným způsobem.

¹¹¹ Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů.

¹¹² V této oblasti jsou vytyčené cíle, např. podpořit zájem nezaměstnaných osob starších 50 let o nastartování vlastního podnikání a poskytnout jim potřebnou pomoc a podporu, či změnit postoje ke stárnutí na základě informování společnosti o věkové diverzitě jakožto konkurenční výhodě pro firmy i společnost (viz Ministerstvo práce sociálních věcí, 2012g)

¹¹³ Avšak na základě předchozí podkapitoly lze konstatovat, že ani ty nezabrání prudkému navýšení salda průběžného systému v letech 2040 až 2070 z důvodu nepříznivého demografického vývoje.

Demografický vývoj je v zásadě determinován třemi složkami, a to porodností, nadějí dožití a migrací. Jen stěží si lze představit, že by někdo intervenoval v neprospěch naděje dožití, také ovlivňování salda migrace je značně obtížné a nevyzpytatelné¹¹⁴. K ovlivňování tedy zbývá porodnost. Dle McDonalda (2007) lze hovořit o naléhavé potřebě prenatální populační politiky u států, kde úhrnná plodnost dlouhodobě setrvává pod hranicí 1,5 dětí na jednu ženu. Tomu také odpovídá zjištění Rady Evropy, kdy v roce 2008 většina evropských států s nízkou úhrnnou plodností přijala v rámci rodinné politiky explicitní pronatalistické cíle. ČR přitom, jako jedna z mála států, neoznačila explicitní podporu porodnosti jako prioritní (Rada Evropy, 2009). Častým argumentem používaným proti státním intervencím v oblasti porodnosti jsou obavy ze zasahování do soukromých záležitostí jednotlivců a narušení jejich osobní svobody (Kocourková, 2002). Není také předvídatelné, jak jednotlivci na tuto státní intervenci zareagují, a mohlo by dojít, díky nadměrně zvýšené porodnosti, k výrazným strukturálním změnám, které byly patrné např. v 70. letech. Přímé ovlivňování porodnosti je tedy spojeno se značnými obtížemi.

Pokud ale bude **na porodnost nahlíženo z pohledu průběžného systému**, tak rodiny s dětmi do průběžného systému přispívají hned dvojím způsobem. Klasicky platí důchodové pojištění, ale zároveň na vlastní náklady vychovávají nové generace plátců důchodového pojištění. Jeví se tedy vhodné vynaložené náklady rodin na výchovu dětí alespoň z části zohlednit. Obzvláště z toho důvodu, že rodiny nemívají tolik dětí, kolik by chtěly mít hlavně z ekonomických příčin (Testa, 2006). Různé studie také dokládají, že s rostoucím počtem dětí se zhoršuje ekonomická situace rodiny (viz např. Stanca, 2009).

Jako zajímavá možnost se tedy jeví **snížení sazby důchodového pojištění pro rodiny s dětmi**. Nejde totiž o přímé plošné ovlivňování výše porodnosti, ale spíš o druh benefitu či ohodnocení, které rodina získá za výchovu nové generace plátců důchodového pojištění, a tím přispěje k dlouhodobé udržitelnosti průběžného systému. Došlo by tím také k částečnému odstranění ekonomických bariér, které brání rodinám mít více dětí. Výhodou tohoto opatření zároveň je, že snížení sazby pojistného zvýhodní vždy jen pracující osoby, jelikož jedinci pobírající sociální dávky či nezaměstnaní neodvádí důchodové pojištění, jich se toto opatření nedotkne. Otázkou tedy zůstává, v jaké výši

¹¹⁴ Myšleno ve smyslu, že v zásadě nelze předvídat, kdo (tedy s jakými kulturními či pracovními návyky) a z jakých důvodů do dané země imigruje.

stanovit toto snížení sazby důchodového pojištění a na jak dlouhé období¹¹⁵. Zároveň je zapotřebí analyzovat, jaký dopad by mělo toto opatření na saldo průběžného systému. Zmíněné opatření se jeví jako vhodnou, a do jisté míry i nezbytnou¹¹⁶ možností pro podporu udržitelnosti průběžného systému. Nelze však odhadnout k jakému výpadku příjmů by, z důvodu poklesu sazby důchodového pojištění pro rodiny, došlo. Není také zřejmé, zda by takové nastavení průběžného systému mělo vliv na zvýšení úhrnné plodnosti žen.

Bylo by také velice zajímavé analyzovat vliv **snížení sazby pojistného pro všechny osoby odvádějící důchodové pojištění**. Neboť by tato opatření v případě pozitivního dopadu na trh práce, byla významná pro dlouhodobou udržitelnost průběžného systému. Ucelenější studie pro případ ČR však prozatím neexistuje. Pouze v závěrečné zprávě PES¹¹⁷ je uvedeno, že tento krok bude mít pozitivní dopad na trh práce a na ekonomický růst. Také omezí motivace k vyhýbání se placení pojistného (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2010b). Je však nutné dodat, že tyto efekty by se projeví až v delším časovém horizontu, tzn., že by s určitostí došlo k výpadku příjmů v období několika let od zavedení tohoto opatření. Je tedy otázkou, z jakých prostředků by byl tento vzniklý deficit průběžného systému uhrazen. PES navrhoval tento výpadek kompenzovat sjednocením sazby DPH na úrovni 19 % (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2010b). V tomto případě by tedy došlo k rozložení vzniklého deficitu mezi celou populaci. To však neřeší v zásadě politickou neproveditelnost takového opatření, jak ostatně demonstrují nedávné zkušenosti. Sjednocení sazby DPH na úrovni 19 % by tedy vyžadovalo mnohem vyšší politický kapitál dané vlády.

Další možností je pak **z průběžného systému vyplácet pouze starobní důchody**. Tímto opatřením by došlo k celkovému zprůhlednění systému, a zároveň by se zvýšil podíl

¹¹⁵ V roce 2005 v rámci závěrečné zprávy Bezděkovy komise, byla publikována varianta reformy KDU-ČSL, kde zvýhodnění rodin s dětmi pro rodiče, bude probíhat na základě snížení pojistné sazby v závislosti na počtu dětí (o 1 p.b. za jedno dítě, o 2 p.b. za dvě děti a o 3 p.b. za 3 a více dětí). Snížená sazba by se uplatňovala po dobu výchovy dítěte, tedy ve věku 0 až 18 let (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005). To by znamenalo v přepočtu pro současnou výši hrubé mzdy slevu přibližně 70 Kč/měs. v případě jednoho dítěte, 140 Kč/měs. pro dvě děti a 210 Kč/měs. pro 3 a více dětí.

¹¹⁶ Z důvodu sjednocování důchodového věku pro muže a ženy dochází k odstraňování posledního zvýhodnění počtu dětí. Průběžný systém však nikdy nebude dlouhodobě udržitelný, pokud nebude zajištěna optimální míra zaměstnaných osob a důchodců. Z tohoto důvodu, by v rámci I. pilíře měla být zajištěna určitá odměna těm jedincům, kteří vychovávají novou generaci plátců důchodového pojištění, a tedy přispívají k dlouhodobé udržitelnosti průběžného systému.

¹¹⁷ Snížení pojistné sazby ze současných 28 % o 5 p.b., tedy na 23 % (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2010b).

příjmů ke starobnímu důchodu. Za předpokladu přijetí tohoto opatření v roce 2011 by saldo I. pilíře bylo v 30 mld. přebytku. Výdaje na ostatní ¹¹⁸ důchody vyplácené z průběžného systému v roce 2011 tedy činily 75 mld. Tento objem výdajů by však nezmizel, musel by být uhrazen z jiných prostředků. Tím se v zásadě vracíme k polemice o možnosti, či nemožnosti politické proveditelnosti takového opatření.

Při zkoumání dalších možných variant pro dlouhodobou udržitelnost průběžného systému je důležité nezapomínat na skutečnost, že daná opatření budou mít také **sociální dopady**. Je tedy nutné si uvědomit, že lidé v důchodovém věku či ve věku těsně před odchodem do důchodu již nemohou zareagovat na měnící se podmínky, např. snižování starobního důchodu. Proto je třeba zajistit, aby se změny takového typu těchto jednotlivců nedotkly. Také je nezbytné upozornit na fakt, že starobní důchod pobíraný z průběžného systému, není sociální dávkou. Stát v této situaci vystupuje v roli dlužníka. Je tedy z pohledu jednotlivce pochopitelné, že v zásadě spoléhá pouze na státem vyplácený starobní důchod. Z jeho pohledu se dostatečně zajistil na stáří, neboť celou svou pracovní kariéru platil sociální pojištění. Zde samozřejmě dochází k určitému nepochopení či spíše nízké informovanosti. Jednotlivec v průběžném systému neplatí důchodové pojištění pro zajištění svého vlastního důchodu, ale pro zajištění současné generace důchodců. Na druhé straně však určitá míra ekvivalence by měla být zachována a na faktu, že stát vůči danému jednotlivci vystupuje, jako dlužník se nic nemění.

Je tedy nezbytné zajistit takový náhradový poměr, tedy výši starobního důchodu, který by zaručil **slušné životní podmínky pro důchodce**. S tím je také spojena otázka valorizace důchodů. Obecně ¹¹⁹ je valorizace zajištěna růstem spotřebitelských cen a 1/3 růstem reálné mzdy. Růst spotřebitelských cen však neodpovídá spotřebitelskému koši osob v důchodovém věku, v rámci zachování slušných životních podmínek pro seniory by tedy bylo vhodnější, kdyby valorizace důchodu probíhala na základě indexu životních nákladů domácností seniorů.

Významnou roli také odehrává celospolečenský konsensus, který je nezbytně nutný nejen pro prosazení ale i dlouhodobější udržení reformních kroků. Bez něj jsou jakékoliv reformní kroky v delším časovém horizontu v zásadě bezvýznamné. Neboť za předpokladu

¹¹⁸ Invalidní, sirotčí, vdovský a vdovecké důchody.

¹¹⁹ Pro období let 2013 až 2015 je vytvořena výjimka, kdy valorizace probíhá na úrovni 1/3 růstu spotřebitelských cen a 1/3 růstu reálných mezd, jak stanoví zákon č. 314/2012 Sb., § 67 odst. 6.

zvolení opoziční strany v následujících volbách budou tyto reformní kroky částečně či zcela zrušeny. Příkladem může být současná situace v ČR, kdy opoziční strana ČSSD nesouhlasí s některými přijatými reformními kroky a proklamuje jejich zrušení (viz. např. Sobotka, 2013a, 2013b).

Lze tedy konstatovat, že i když doposud přijaté reformní kroky významným způsobem přispějí k udržitelnosti průběžného systému, neodvrátí výrazný propad salda I. pilíře v letech 2040 až 2060, kdy do důchodu postupně budou odcházet lidé narození v 70. letech. Opatření, které bude mít nejvýznamnější pozitivní vliv na saldo průběžného systému, je zvyšování legislativně stanoveného důchodového věku. Aby předpokládaný efekt této parametrické úpravy byl shodný se skutečností, je nezbytné zajistit vhodnou politiku zaměstnanosti zaměřenou obzvláště na jedince v předdůchodovém věku. Také se jeví jako vhodné zvýšit sankce za předčasný odchod do důchodu, a také zvýšit odměny jedincům, kteří se rozhodnou odložit věk odchodu do důchodu. Dle názoru autorky práce je také nezbytné v průběžném systému zavést určité odměny, např. v podobě snížené příspěvkové sazby pro jednotlivce, kteří se podílejí na výchově nové generace plátců důchodového pojištění. Zajímavou možností, avšak doposud relativně neprozkoumanou, je snížení sazby důchodového pojištění pro zaměstnané osoby, což by mohlo mít pozitivní efekt na trh práce a ekonomický růst. Všechny prováděné změny však musí být vnímány i v kontextu jejich sociálních dopadů. Důležitým faktorem, odehrávající významnou roli, je i celospolečenský konsensus, který je nutný pro prosazení a udržení reform penzijního systému.

5 Závěr

Současný penzijní systém v ČR je třípilířový. První pilíř tvoří tradiční průběžně financovaný systém. Druhým pilířem je tzv. důchodové spoření, které funguje na bázi dobrovolné účasti ve fondovém systému. Třetí pilíř, který je nazýván dobrovolné penzijní spoření, je taktéž dobrovolný a fondový, ale navíc se státním příspěvkem. Téměř 95 % příjmů důchodců pochází z průběžného systému, je tedy zřejmé, že II. a III. pilíř prozatím nemají významné postavení ve vztahu k objemu vyplácených starobních důchodů.

Cílem této diplomové práce je zhodnotit současný demografický vývoj, který je hlavní determinant určující budoucí strukturu populace, a dopady očekávaných demografických změn na penzijní systém v České republice, obzvláště ve vztahu k udržitelnosti jeho financování.

Budoucí demografický vývoj je zkoumán na základě vybraných demografických prognóz, které však vychází z různých předpokladů. Tyto předpoklady jsou u jednotlivých prognóz nastaveny v zásadě optimističtěji, než tomu naznačují reálná data pro rok 2012. Je tedy nutné mít na paměti, že i výsledky prognóz díky tomu jsou optimističtější. Při prezentaci prognózovaného demografického vývoje hraje také významnou roli to, kde je stanovena hranice poproduktivního věku. Často je dána pevně na 65. letech, avšak tato věková hranice neodráží skutečný dopad demografického vývoje na penzijní systém, neboť nezohledňuje zvyšování důchodového věku. Významnější pro zkoumání tohoto dopadu je tedy určit hranici poproduktivního věku dle legislativně stanoveného důchodového věku. Z výsledků zkoumaných prognóz vyplývá, že nejvýraznější demografické změny nastanou v letech 2040 až 2060, kdy do důchodu budou odcházet silné populační ročníky narozené v 70. letech. Ze střední varianty FaM vyplývá, že v roce 2012 na 2 zaměstnané osoby připadá jeden důchodce, v roce 2060 bude tento poměr 1,6. Následně od tohoto roku by mělo docházet ke zlepšování vzájemného poměru, a to až na 2,2 v roce 2100.

Přijetí tzv. malé důchodové reformy, která je blíže popsána v kapitole 3, přispěje k dlouhodobé udržitelnosti průběžného systému. Dle odhadů by v roce 2100 deficit průběžného systému bez přijetí reformy dosáhl - 5 % k HDP, naopak s přijatou reformou deficit klesne na - 0,8 % k HDP. V roce 2100 by tedy měla přijatá reforma snížit deficit průběžného systému k HDP o více než 4 p.b. Avšak ani tyto doposud přijaté parametrické úpravy I. pilíře neodvrátí výrazný nárůst deficitu průběžného systému na - 2,5 % k HDP

v letech 2040 až 2060, kdy dojde k nejvýraznějším demografickým změnám. Bez přijatých reformních kroků, by se však v těchto letech deficit průběžného systému k HDP pohyboval na úrovni - 4,5 %.

Parametrická úprava v rámci malé důchodové reformy, která dle odhadů bude mít nejvýznamnější vliv na snížení deficitu průběžného systému, je zvyšování legislativně stanoveného důchodového věku. Aby předpokládaný efekt tohoto opatření byl shodný se skutečností, je nezbytné zajistit vhodnou politiku zaměstnanosti zaměřenou obzvláště na jedince v předdůchodovém věku. Také se jeví jako vhodné zvýšit sankce za předčasný odchod do důchodu, a také zvýšit odměny jedincům, kteří se rozhodnou odložit odchod do důchodu, a to tak, aby jedinci byli motivováni nezkracovat si účast na trhu práce předčasným odchodem do důchodu, ale spíše setrvávat v něm co nejdéle.

Vhodnou možností, která by mohla přispět k udržitelnosti průběžného systému, se jeví zavedení určité odměny či benefitu pro jednotlivce, kteří přispívají do I. pilíře hned dvojím způsobem. Jednak platí důchodové pojištění, ale zároveň na vlastní náklady vychovávají nové generace plátců důchodového pojištění, a tím přispívají k dlouhodobé udržitelnosti průběžného systému. Mohlo by se jednat o odměny např. v podobě snížení sazby důchodového pojištění pro období let výchovy dítěte. Zajímavou možností je také snížení sazby důchodového pojištění pro všechny jedince, což by mohlo mít pozitivní efekt na trh práce a ekonomický růst. Obě zmíněné možnosti jsou však doposud relativně empiricky neprozkoumané. Zůstává tedy otázkou, který efekt by převládl, zda pozitivní v podobě zvýšení příjmů, z důvodu zvýšení zaměstnanosti a ekonomického růstu, či negativní, tedy snížení příjmů, kvůli poklesu sazby pojistného.

Je však také nezbytně nutné dívat se na problematiku penzijního systému i z pohledu jednotlivců, kterých se to existenčně dotýká, tedy důchodců. U všech přijímaných reformních kroků by tedy měly být zvažovány i jejich sociální dopady tak, aby byly zajištěny slušné životní podmínky pro osoby v důchodovém věku. Nesmí být také zapomínáno na celospolečenský konsensus, který je nutný nejen pro prosazení daných reforem penzijního systému, ale také pro jejich dlouhodobější udržení.

Seznam použité literatury

BARR, Nicholas and Peter DIAMOND. *Reforming pensions: principles and policy choices*. New York: Oxford University Press, 2008. 352 s. ISBN 01-953-1130-2.

BLANCHARD, Oliver, Jean-Claude CHOURAQUI, Robert HAGEMANN, and Nicola SARTOR. 1990. The Sustainability of Fiscal Policy: New Answers to an Old Question. In: *OECD Economic Studies*. Working Paper. No. R1547. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=227461.

BURCIN, Boris a Tomáš KUČERA. 2010. *Prognóza populačního vývoje České republiky, 2008 – 2070* [online]. MPSV [cit. 05. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/8838>.

BURCIN, Boris a Tomáš KUČERA. 2011. *Odhad počtu prožitých let v důchodu podle variant posunu důchodového věku* [online]. MPSV [cit. 05. 01. 2013]. Dostupné z: http://img.ihned.cz/attachment.php/340/32368340/av38BCGJKLMNIPbdefghpqyz0ST2ARmn/Tabulka_prodl.pdf.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2009. *Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009)* [online]. ČSÚ [cit. 05. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2012. *Česká republika od roku 1989 v číslech* [online]. ČSÚ [cit. 28. 01. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989#01.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. 2013. *Pohyb obyvatelstva - 1. až 4. čtvrtletí 2012* [online]. ČSÚ [cit. 11. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby031413.doc>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2011a. *Náhradní doba pojištění* [online]. ČSSZ [cit. 22. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/ucast-na-pojisteni/nahradni-doba-pojisteni.htm>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2011b. *Změny v důchodovém pojištění od 1. 1. 2012* [online]. ČSSZ [cit. 09. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/zmeny-v-duchodovem-pojisteni-od-1-1-2012.htm>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2011c. *Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2010*. [online]. ČSSZ [cit. 15. 03. 2013]. Dostupné z: <http://www.csszcz/NR/rdonlyres/255D521A-220D-4B6D-AE00-80D422AE07A8/0/SR2010.pdf>. ISBN 978-80-87039-25-0.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2012a. *Výše a platba pojistného* [online]. ČSSZ [cit. 15. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeceni/vyse-a-platba-pojistneho/>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2012b. *Sazba pojistného* [online]. ČSSZ [cit. 13. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeceni/vyse-a-platba-pojistneho/sazba-pojistneho.htm>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2012c. Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2011. [online]. ČSSZ [cit. 15. 03. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/27F3455C-AFD4-465B-B3E7-8A1499F7DC0D/0/SR2011.pdf>. ISBN 978-80-87039-29-8.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2013a. *Profil organizace* [online]. ČSSZ [cit. 13. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2013b. *Řízení a rozhodování* [online]. ČSSZ [cit. 13. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeceni/rizeni-a-rozhodovani.htm>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2013c. *Změny v pojištění osob samostatně výdělečně činných od 1. 1. 2013* [online]. ČSSZ [cit. 17. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/pojisteni-osvc/platba-pojistneho/zmeny-v-pojisteni-osob-samostatne-vydelecne-cinnych-od-1-1-2013.htm>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2013d. *Výpočet a výplata důchodu* [online]. ČSSZ [cit. 11. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/vypocet-a-vyplata-duchodu/vypocet-a-vyplata-duchodu.htm>.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. 2013e. *Starobní důchody* [online]. ČSSZ [cit. 11. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm>.

FIALA, Tomáš a Martina MISKOLCZI. 2011. Odhad vývoje finančního zatížení důchodového systému České republiky při různých variantách demografického vývoje. In: *Conference Proceedings: Reprodukce lidského kapitálu - vzájemné vazby a souvislost*. ISBN 978-80-86175-75-1. Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik11/sbornik/download/pdf/191-Fiala-Tomas-paper.pdf>.

FIALA, Tomáš, Jitka LANGHAMROVÁ, Martina MISKOLCZI a Zdeněk Pavlík. 2012. Vývoj některých demoeconomických charakteristik zohledňujících zvyšování důchodového věku v ČR. In: *Conference Proceedings: Reprodukce lidského kapitálu – vzájemné vazby a souvislost*. ISBN 978-80-86175-82-9. Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik12/sbornik/download/pdf/75-Fiala-Tomas-paper.pdf>.

GREGOROVÁ, Zdeňka. 1998. *Důchodové systémy*. Brno: Masarykova univerzita, 212 s. ISBN 80-210-2003-2.

GALASSO, Vincenzo and Paola PROFETA, 2004. Lessons for an ageing society: the political sustainability of social security systems. In: *Economic Policy*. Pp. 63–115.

JANDA, Josef. 2012. *Zajištění na stáří: jak se co nejlépe připravit na podzim života*. Praha: Grada. 197 s. Finance pro každého. ISBN 978-80-247-4400-1.

JANSKÝ, Petr a Ondřej SCHNEIDER. 2012. (Ne) Udržitelnost (dluhu) veřejných financí. *Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu: Projekt Národohospodářského ústavu Akademie věd ČR* [online]. IDEA [cit. 17. 03. 2013]. Dostupné z: http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2012_1.pdf.

KALIBOVÁ, Květa, Alena VODÁKOVÁ a Zdeněk PAVLÍK. 2009. *Demografie (nejen) pro demografy*. 3 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 241 s. ISBN 978-807-4190-124.

KEYFITZ, Nathan a Hal CASWELL. 2005. *Applied mathematical demography*. 3rd ed. New York: Springer, 555 s. ISBN 03-872-2537-4.

KOCOURKOVÁ, Jiřina. 2002. Má populační politika v České republice perspektivu? In: *CEP: Centrum pro ekonomiku a politiku* č. 21/2002, str. 13 – 29. Dostupné z: <http://cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik21.pdf>. ISSN 1213-3299.

KLIKOVÁ, Christiana a Igor KOTLÁN. 2006. *Hospodářská politika*. 2. vyd. Ostrava: Sokrates, 339 s. ISBN 80-865-7237-4.

KLUFOVÁ, Renata a Zuzana POLÁKOVÁ. 2010. *Demografické metody a analýzy: demografie české a slovenské populace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 306 s. ISBN 978-807-3575-465.

KREBS, Vojtěch. 2010. *Sociální politika*. 5 vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 542 s. ISBN 978-807-3575-854.

MCDONALD, Peter. 2007. Low Fertility and Policy. In: *Ageing Horizont*. Issue No 7, pp. 22- 27. Dostupné z: http://www.ageing.ox.ac.uk/files/ageing_horizons_7_mcdonald_fd.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2003. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/ps/rde/xber/mfcr/SZU2003_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2004. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xber/mfcr/SZU2004_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2005. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xber/mfcr/SZU2005_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2006. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xber/mfcr/SZU2006_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2007. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SZU2007_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2008. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SZU2008_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2009. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SZU2009_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2010. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SZU2010_C_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2011. *Zpráva o výsledcích hospodaření státního rozpočtu* [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/SZU2011_C.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2011a. *Aktualita k důchodové reformě – publikace právních předpisů ve Sbírce zákonů* [online]. MF ČR [cit. 11. 01. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Upozorneni_MF_Terminy_a_lhuty_k_duchodove_reforme_03012012_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2012. *Konvergenční program České republiky*. [online]. MF ČR [cit. 13. 03. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Konvergenční-program-CR_2012-04_pdf.pdf.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2013. *Základní ukazatele vývoje penzijního připojištění v České republice – k 31.12.2012* [online]. MF ČR [cit. 11. 01. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/ft_ukazatele_penzijnihopripojisteni_77015.html.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2005. *Závěrečná práce výkonného týmu*. [online]. MPSV [cit. 11. 02. 2013]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2007. *Příprava podkladů pro rozhodování o pokračování důchodové reformy v letech 2004 až 2005 (činnost tzv. Bezděkovy komise)* [online]. MPSV [cit. 21. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2228>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2010a. *Archiv (výstupy a činnost II. Bezděkovy komise)* [online]. MPSV [cit. 21. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/8179>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2010b. *Závěrečná zpráva PES*. [online]. MPSV [cit. 21. 02. 2013]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8896/2010_06_03_Zaverecna_zprava_final_cistopis.pdf.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2011. *Základní aspekty reformy penzijního systému České republiky* [online]. MPSV [cit. 19. 02. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/duchodova_reforma_62395.html.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012. *Hlavní změny v důchodovém pojištění* [online]. MPSV [cit. 21. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/621>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012a. *Pojistněmatematická zpráva o důchodovém pojištění 2012* [online]. MPSV [cit. 19. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13783/PMZ-2012.pdf>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012b. *Český důchodový systém* [online]. MPSV [cit. 10. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/11969/Analiza.pdf>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012c. *Sociální pojištění* [online]. MPSV [cit. 19. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/1349>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012d. *Manuál k důchodové reformě* [online]. MPSV [cit. 19. 01. 2013]. Dostupné z: http://duchodovareforma.mpsv.cz/files/clanky/67/Duch_ref_fi2.pdf.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012e. *Příručka pro personální a platovou agendu* [online]. MPSV [cit. 19. 01. 2013]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=v324_2012.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012f. *Vývoj vybraných ukazatelů životní úrovně v České republice v letech 1993 - 2011* [online]. MPSV [cit. 19. 01. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13360/ukazatele.pdf>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2012g. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017* [online]. MPSV [cit. 19. 02. 2013]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2013. *Nové penzijní spoření si do konce února pořídilo 13 504 lidí, zájemců přibývá* [online]. MPSV [cit. 23. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14754>.

MISKOLCZI, Martina, Jitka LANGHMROVÁ a Tomáš FIALA. 2013. *Analýza možností předdůchodů v České republice od roku 2013*. In: *Conference Proceedings: Reprodukce lidského kapitálu - vzájemné vazby a souvislost*. ISBN 978-80-86175-82-9. Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik12/sbornik/download/pdf/76-Miskolczi-Martina-paper.pdf>.

OECD, 2012. Thematic Follow-up Review Of Policies To Improve Labor Market Prospects For Older Workers Czech Republic. [online]. OECD [cit. 21. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/els/emp/Older%20Workers%20Czech%20Republic-MOD.pdf>

PŘIB, Jan. 2012a. Důchodové spoření a doplňkové penzijní spoření. In: *Práce a mzda: Odborný časopis pro otázky odměňování, pracovního práva, personalistiky, kolektivního vyjednávání a pro sociální oblast*. Praha: ASPI, a.s, roč. 60, č. 5. ISSN 0032-6208.

PŘIB, Jan. 2012b. *Kdy do důchodu a za kolik*. 13 vyd. Praha: Grada. 139 s. ISBN 978-80-247-4090-4.

PŘIB, Jan. 2011. *Průvodce malou důchodovou reformou: změny v důchodovém pojištění v roce 2011 a v roce 2012*. Praha: BMSS-START, 31 s. ISBN 978-808-6140-704.

RABUŠIC, Ladislav. 2003. Stárnutí populace není pohroma. *Mladá fronta Zdravotnické noviny* [online]. [cit. 05. 02. 2013]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/starnuti-populace-neni-pohroma-153581>.

RABUŠIC, Ladislav. 1977. Jak rozumět populačním projekcím. In: *Sociologický časopis*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, roč. 33, č. 3, s. 289-308. ISSN 0038-0228.

Rada Evropy, 2009. *Family Policy in Council of Europe Member States Two expert reports commissioned by the Committee of Experts on Social Policy for Families and Children*. [online]. EC [cit. 21. 02. 2013]. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/Family_Policy_in_Council_of_Europe_member_states_en.pdf

SANDERSON, Warren and Sergei SCHERBOV. 2010. Remeasuring Aging. In: *Science* Vol. 329: 1287 - 1288. Dostupné z: http://www.demographic-hallenge.com/files/downloads/9ed31aa1067a5d6a50c644c46812c0fa/dc_remeasuring_aging_sanderson_scherbov_science_2010.pdf.

SANEP, 2013. *Volební preference* [online] SANEP [cit. 05. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.sanep.cz/sid=lbco00rt5035j4k1stosdhvm65/pruzkumy/volebni-preference-duben-publikovano-11-4-2013/>.

SOBOTKA, Bohuslav. 2013a. *Občané ani fondy o 2.pilíř nestojí, ČSSD udělá vše pro jeho zrušení* [online]. ČSSD [cit. 05. 04. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssd.cz/ke-stazeni/videogalerie/tiskove-konference/b-sobotka-obcane-ani-fondy-o-2-pilir-nejste-udela-vse-pro-jeho-zruseni/>.

SOBOTKA, Bohuslav. 2013b. *Penzijní věk zmrazíme na 67 letech*. [online] ČSSD [cit. 05. 04. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssd.cz/media/cssd-v-mediich/penzijni-vek-zmrazime-na-67-letech/>.

SRB, Vladimír, Milan KUČERA a Ladislav RŮŽIČKA. 1971. *Demografie*. 1. vyd. Praha: Svoboda.

STANCA, Luca. 2009. Suffer the Little Children: Measuring the Effects of Parenthood on Well-Being Worldwide. In: *Dipartimento di Economia Politica: Università degli Studi di Milano Bicocca*. No. 173. Dostupné z: http://boa.unimib.it/bitstream/10281/23061/1/Suffer_the_Little_Children_Measuring_the_effects_of_Parenthood_on_welleing_Worldwide.pdf

SVOBODOBÁ, Kamila. 2011. Demografické stárnutí a jeho dopady. *Demografie* [online]. ISSN 1801 - 2914 [cit. 21. 02. 2013]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=764.

ŠÍDLO, Luděk a Klára TESÁRKOVÁ. 2008 Populační prognózy České republiky vs. realita – zhodnocení přesnosti pomocí Keyfitzova indexu kvality predikce In: *Conference Proceedings: Reprodukce lidského kapitálu - vzájemné vazby a souvislost*. Dostupné z: http://kdem.borec.cz/P_PDF/Sidlo_Tesarkova.pdf

ŠULC, Jaroslav. 2005. *Alternativy reformy penzijního systému v České republice*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 93 s. ISBN 80-867-5434-0.

TESTA, Maria. 2006. Childbearing Preferences and Family Issues in Europe. In: *Special Eurobarometer 253 / Wave 65.1*. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_253_en.pdf

TOMEŠ, Igor. 2011. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 366 s. ISBN 978-807-3678-685.

VLÁDA. 2010a. *Národní ekonomická rada vlády* [online]. Vláda [cit. 12. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/ekonomicka-rada/narodni-ekonomicka-rada-vlady-51371/>.

VLÁDA. 2011a. *Důchodová reforma: vláda schválila hlavní principy* [online]. Vláda [cit. 12. 02. 2013]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/duchodova-reforma-vlada-schvalila-hlavni-principy--82869/>.

VLÁDA. 2013. *Proč je nutná důchodová reforma? Proč nezůstane současný systém?* [online]. Vláda [cit. 15. 02. 2013]. Dostupné z: <http://icv.vlada.cz/cz/duchodova-reforma/nejcastejsi-dotazy/#x91186>.

VOHRALÍKOVÁ, Lenka a Ladislav RABUŠIC. 2004. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. 90 s. Výzkumné zprávy. [online]. [cit. 01. 02. 2013]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf.

Legislativa

Zákon č. 589 ze dne 20. listopadu 1992, o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvků na státní politiku zaměstnanosti. *Sbírka zákonů České republiky*. 1992, částka 118, s. 3522-3528. Dostupný z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=%20589/1992&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Zákon č. 155 ze dne 30. června 1995, o důchodovém pojištění. *Sbírka zákonů České republiky*. 1995, částka 41, s. 1986-2011. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=155/1995&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Zákon č. 220 ze dne 21. června 2011, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 78, s. 2256-2262. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=220/2011&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Zákon č. 426 ze dne 6. listopadu 2011, o důchodovém spoření. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 149, s. 5586-5623. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=149&typeLaw=zakon&what=Cislo_castky.

Zákon č. 427 ze dne 6. listopadu 2011, o doplňkovém penzijním spoření. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 149, s. 5624-5690. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=149&typeLaw=zakon&what=Cislo_castky.

Zákon č. 428 ze dne 6. listopadu 2011, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o důchodovém spoření a zákona o doplňkovém penzijním spoření. *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 149, s. 5691-5703. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=149&typeLaw=zakon&what=Cislo_castky.

Zákon č. 314 ze dne 5. září 2012, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. *Sbírka zákonů České republiky*. 2012, částka 115, s. 4034. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=314/2012&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Zákon č. 397 ze dne 7. září 2012, o pojistném na důchodové spoření. *Sbírka zákonů České republiky*. 2012, částka 146, s. 5058-5062. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=397/2012&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Zákon č. 198 ze dne 23. dubna 2008, o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon). *Sbírka zákonů České republiky*. 2009, částka 58, s. 2822 - 2829. Dostupný také z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=198/2009%20&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy.

Seznam zkratek

apod.	a podobně
atd.	a tak dále
b.c.	běžné ceny
BaK	Burcin a Kučera
ČR	Česká republika
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
ČSÚ	Český statistický úřad
DPH	Daň z přidané hodnoty
EU	Evropská unie
FaM	Fiala a Miskolczi
HDP	Hrubý domácí produkt
Kč	Měnová jednotka koruna česká
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová
měs.	měsíc
MF ČR	Ministerstvo financí České republiky
mil.	milion
mld.	miliarda
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
např.	například
NERV	Národní ekonomická rada vlády
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organization for Economic Cooperation and Development)
OSSZ	Okresní správa sociálního zabezpečení
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
p.b.	procentní body
PAYG	Průběžný penzijní systém (pay-as-you-go)
PES	Poradní expertní sbor ministra financí a ministra práce a sociálních věcí
pozn.	poznámka
RELIK	Reprodukce lidského kapitálu
tis.	tisíc
tj.	to jest
VŠE	Vysoká škola ekonomická

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Obrázek č. 2.1 Sundbärgovy typy věkové struktury	26
Tabulka č. 2.1 Možné varianty konstrukce penzijních systémů	20
Tabulka č. 3.1 Schéma penzijního systému v ČR	32
Tabulka č. 3.2 Zvyšování důchodového věku v letech 2012 až 2100	58
Tabulka č. 3.3 Předpokládané míry zaměstnanosti (v %) v letech 2012 až 2100	61
Graf č. 3.1 Vývoj věku odchodu do důchodu	41
Graf č. 3.2 Vývoj úhrnné plodnosti a průměrného věku matek v letech 1985 až 2012	49
Graf č. 3.3 Vývoj naděje dožití při narození a ve věku 60 let pro muže	50
Graf č. 3.4 Vývoj naděje dožití při narození a ve věku 60 let pro ženy	50
Graf č. 3.5 Vývoj migrace v letech 1993 až 2012 (v tis. os.)	52
Graf č. 3.6 Vývoj počtu osob ve věku 20 - 64 let (v mil. os.)	55
Graf č. 3.7 Vývoj počtu osob ve věku 65 a více let (v mil. os.)	56
Graf č. 3.8 Vývoj počtu osob v produktivním věku (v mil. os.)	59
Graf č. 3.9 Rozdíly mezi počtem osob v produktivním věku a ve věku 20 - 64 let (v tis. os.)	59
Graf č. 3.10 Počet osob v důchodovém věku (v mil. os.)	60
Graf č. 3.11 Vývoj počtu zaměstnaných osob (v mil. os.)	62
Graf č. 3.12 Vývoj vybraných ukazatelů vztahujících se ke střední variantě FaM	64
Graf č. 3.13 Index vývoje počtu osob v důchodovém věku na 100 zaměstnaných osob (v % vzhledem k roku 2012)	65
Graf č. 3.14 Index vývoje počtu zaměstnaných osob na 1 osobu osob v důchodovém věku (v % vzhledem k roku 2012)	66
Graf č. 4.1 Rozdíly mezi příjmy a výdaji průběžného systému v letech 2003 až 2060	68
Graf č. 4.2 Odhadované saldo důchodového účtu k HDP v % v letech 2010 až 2100	69
Graf č. 4.3 Nutná výše sazby důchodového pojištění pro zajištění nulového salda I. pilíře	72
Graf č. 4.4 Nutný náhradového poměru pro zajištění nulového salda I. pilíře	73
Graf č. 4.5 Naděje dožití v důchodovém věku ve stanovených letech	75

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu a oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 26. 4. 2013

Dc. Agata Drobiszová

Seznam příloh

Příloha č. 1 Vývoj hlavních změn v I. pilíři v letech 1996 až 2012

Příloha č. 2 Schéma výpočtu starobního důchodu

Příloha č. 3 Redukční hranice a stanovení osobního výpočtového základu pro období od 30. 9. 2011 až 2015

Příloha č. 4 Zvyšování důchodového věku

Příloha č. 5 Základní ukazatele vývoje penzijního připojištění v České republice

Příloha č. 6 Základní varianty předpokladů vybraných prognóz

Příloha č. 7 Skutečný vývoj úhrnné plodnosti v letech 2008 až 2012 a vývoj tohoto ukazatele dle jednotlivých předpokladů prognóz

Příloha č. 8 Skutečný vývoj naděje dožití u mužů a žen v letech 2008 až 2012 a vývoj tohoto ukazatele dle jednotlivých předpokladů prognóz

Příloha č. 9 Skutečný vývoj salda migrace v letech 2008 až 2012 a vývoj tohoto ukazatele dle jednotlivých předpokladů prognóz

Příloha č. 10 Hlavní výsledky prognózy ČSÚ

Příloha č. 11 Hlavní výsledky prognózy BaK

Příloha č. 12 Hlavní výsledky prognózy FaM

Příloha č. 13 Jednotlivé ukazatele závislosti vztahující se k prognóze ČSÚ

Příloha č. 14 Jednotlivé ukazatele závislosti vztahující se k prognóze BaK

Příloha č. 15 Jednotlivé ukazatele závislosti vztahující se k prognóze FaM

Příloha č. 16 Vývoj příjmů a výdajů v I. pilíři

Příloha č. 17 Vývoj příjmů a výdajů průběžného systému s přihlédnutím k demografickým změnám

Příloha č. 18 Nutná výše sazby důchodového pojištění pro zajištění nulového salda

Příloha č. 19 Nutný náhradový poměr pro zajištění nulového salda